

ISSN 2788-659X

ASTANA ARHIVI
MEMLEKETTİK MEKEME

ARHIV HABARŞYSY

1
2024

*Қазақ халқы босағасы берік, шаңырағы биік
мемлекет болған екен, ендеше,
оған өзіне лайық тарихы да жазылуы қажет.*

Манаш ҚОЗЫБАЕВ

ISSN 2788-659X

АРХИВ ХАБАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-КӨПШІЛІК,
АҚПАРАТТЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ

№ 1 (13) /2024

2021 жылдан бастап тоқсан сайын шығады

ВЕСТНИК АРХИВА

НАУЧНО-ПОПУЛЯРНЫЙ,
ИНФОРМАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (13) /2024

Издается с 2021 года ежеквартально

Астана, 2024

ҚҰРЫЛТАЙШЫСЫ: «Астана қаласының мемлекеттік архиві» мемлекеттік мекемесі

Бас редакторы:

Бимолдин Ж.Б.,
Астана қаласының Мемлекеттік архивінің директоры, т.ғ.м.

Редакциялық кеңес мүшелері:

Есіркеп С.З.	Астана қаласының Тілдерді дамыту және архив ісі басқармасының басшысы
Сыдықов Е.Б.	т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі, тарихшылардың ұлттық конгресі басқармасының төрағасы
Қышқашбаев Т.Ө.	п.ғ.д., профессор, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері
Қойгелдиев М.Қ.	ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ «Айтылған тарих» ғылыми-зерттеу орталығының директоры
Әбжанов Х.М.	ҚР ҰҒА академигі, Қазақ ұлттық аграрлық университетінің «Рухани жаңғыру» гуманитарлық зерттеулер орталығының директоры
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, «Қазақ газеттері» ЖШС-нің Бас директоры
Аяған Б.Ғ.	т.ғ.д., профессор, ҚР ҒЖБМ Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары
Қабылдинов З.Е.	т.ғ.д., профессор, ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының директоры
Көкебаева Г.К.	т.ғ.д., профессор, ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының дүние жүзі тарихы бөлімінің меңгерушісі
Алпысбаева Г.А.	т.ғ.д., С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің профессоры
Гумаров Ф.Л.	т.ғ.к., Татарстан Республикасының мемлекеттік архивінің бөлім басшысы, «Гасырлар авазы – Эхо веков» журналының бас редакторы
Мынбай Д.К.	т.ғ.к., мемлекет және қоғам қайраткері
Годовова Е.В.	т.ғ.д., Орынбор мемлекеттік педагогикалық университетінің Ресей тарихы кафедрасының профессоры
Мусабалина Г.Т.	МАНПО академигі, ҚР ЖҒҰА корреспондент-мүшесі, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ профессоры
Шілдебай С. К.	т.ғ.д., Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архив директоры
Сатаева С.А.	т.ғ.к., Қазақстан Республикасының кинофото және дыбыс жазбалар архиві директорының орынбасары
Маликова С.З.	т.ғ.к., Солтүстік Қазақстан Мемлекеттік архивінің директоры
Исахан Ғ.Т.	Астана қаласы мемлекеттік архивінің Ғылыми-зерттеу және ақпараттық-түсіндіру жұмысы қызметінің басшысы, жауапты редактор

Редакцияның мекенжайы:

010000, Астана қаласы, Сарыарқа ауданы,
М. Әуезов көшесі, 3-үй
тел/факс: +7 (7172) 28-07-26 (қос. 125,126)
e-mail: info@gosarhiv.kz

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және Қоғамдық даму министрлігінің
Ақпарат комитетінде 14.10.2020 тіркелген, тіркеу № KZ04VPY00027990

УЧРЕДИТЕЛЬ:

Государственное учреждение «Государственный архив города Астана»

Главный редактор:

Бимолдин Ж.Б.,
Директор Государственного архива города Астана, м.и.н.

Члены редакционного совета:

Есиркеп С.З.	Руководитель управления по развитию языков и архивного дела г. Астана
Сыдыков Е.Б.	д.и.н., профессор, академик НАН РК, председатель Национального конгресса историков Казахстана, ректор ЕНУ имени Л.Н. Гумилева
Қышқашбай Т.А.	д.п.н., профессор, академик МАНПО, заслуженный деятель Казахстана
Койгелдиев М. К.	академик НАН РК, директор научно-исследовательского центра «Айтылған тарих» КазНПУ им. Абая
Абжанов Х.М.	академик НАН РК, директор Центра гуманитарных исследований «Рухани жаңғыру» Казахского национального аграрного университета
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, Генеральный директор ТОО «Қазақ газеттері»
Аяган Б.Г.	д.и.н., профессор, заместитель директора Института истории государства МНВО РК
Қышқашбаев Т.А.	д.п.н., профессор, заслуженный деятель Казахстана
Кабылдинов З.Е.	д.и.н., профессор, директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК
Кокебаева Г.К.	д.и.н., профессор, заведующая отделом всемирной истории Института истории и этнологии им. Ч. Ч. Валиханова КН МНВО РК
Алпысбаева Г.А.	д.и.н., профессор, Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина
Гумаров Ф.Л.	к.и.н., начальник отдела «Государственного архива Республики Татарстан», главный редактор журнала «Гасырлар авазы – Эхо веков»
Мынбай Д.К.	к.т.н., государственный и общественный деятель Казахстана
Годовова Е.В.	д.и.н., профессор кафедры истории России Оренбургского государственного педагогического университета
Мусабалина Г.М.	академик МАНПО РФ, член-корреспондент НАЕН РК, профессор, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Шілдебай С.К.	д.и.н., директор Центрального государственного архива Республики Казахстан
Сатаева С.А.	к.и.н., зам.директора Центрального государственного архива Кинофотодокументов и звукозаписей Республики Казахстан
Маликова С.З.	к.и.н., директор Северо-Казахстанского государственного архива
Исахан Г.Т.	Руководитель службы научно-исследовательской и информационно-разъяснительной работы Государственного архива города Астана, ответственный редактор

010000, г. Астана, Сарыаркинский р-н,
ул. М. Ауезова, дом 3
тел/факс: +7 (7172) 28-07-26 (вн. 125,126)
e-mail: info@gosarhiv.kz»

Зарегистрирован Комитетом информации Министерства информации и общественного согласия
Республики Казахстан от 14.10.2020 № KZ04VPY00027990

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

ЗЕРТТЕУЛЕР. МАҚАЛАЛАР. ІЗДЕНІСТЕР

ТАРИХ МЕТОДОЛОГИЯСЫ, ТАРИХНАМА және ДЕРЕКТАНУ

<i>Хабдулина М.К.</i> Древняя Сарыарка и степная цивилизация	6
<i>Джиеналиев Е.К., Раздыков С.З., Ибадуллаева З.О., Сарсамбекова А.С.</i> Адаптация депортированных немцев в Казахстане во второй половине XX века	14
<i>Баяхметов С.У., Баяхметова С.С.</i> Каныш Сатпаев – великий сын своего народа	27

АРХИВТЕР СӨЙЛЕЙДІ

<i>Мәлікова С.З.</i> Қызылжардың алаш қайраткері Байбатыр Ержанұлы	31
<i>Годовова Е.В.</i> Источниковый обзор изучения повседневной жизни оренбургских казаков пореформенного периода	39
<i>Балчих А.О., Сейтказина К.О.</i> Активность татарских переселенцев просветителей в городе Акмолинске в XIX веке	46

АРХИВ ІСІНІҢ ТАРИХЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ІС ЖҮРГІЗУ

<i>Исахан Ғ.Т.</i> Тәуелсіз Қазақстандағы архив ісінің тарихынан	53
--	----

АРХИВ ЖӘНЕ БОЛАШАҚ ҰРПАҚ

<i>Дулат Д.</i> Тарихы мен тағлымы мол білім ордасы – өткеннен сыр шертеді	57
<i>Мұса Ұ.Н.</i> Мұстафа Шоқай болған жерлерден алынған тиындар коллекциясы	60

БИБЛИОГРАФИЯ ЖӘНЕ СЫН

<i>Аяган Б.Г.</i> Ценный источник по трагедии казахов	65
<i>Пәрімбекова К.П.</i> «Қазақстан тарихы шетел архивтері мен кітапханаларында» ақпараттық анықтамалығының IX томы жарыққа шықты	71

АҚПАРАТ және ХРОНИКА

ӘЛЕМ АРХИВТЕРІНЕН

Международный совет архивов отмечает укрепление сотрудничества с Казахстаном	73
Ukrainian Archives Forge Ahead with Emergency Digitization Project Amidst Crisis	74
Regional State archives of Mykolaiv	76
Inauguration of the Caribbean Cultural Emergency Response Hub	77

ОТАҢДЫҚ және ЕЛОРДАЛЫҚ АРХИВТЕРДЕН

Халықаралық тәжірибелік семинары	79
----------------------------------	----

Кеңес әскерінің ауған жерінен шығарылғанына 35 жыл	80
Астана қаласының мемлекеттік архивінде жаңартылған құрамда ғылыми-әдістемелік кеңестің отырысы өткізілді	82
Ұлыбританиядан Қазақстан тарихына қатысты құнды қолжазбалар мен құжаттар табылды	83
«Наурыз – архив деректерінде» фотоқұжаттық көрмесі	85

ҚҰТТЫҚТАЙМЫЗ

Сариева Рысты Халесқызы – 75 жас мерейтоймен құттықтаймыз!	86
Жүсіпов Ермек Қожаұлы – 75 жас мерейтоймен құттықтаймыз!	89
Архив ісінің ардагері – 60 жаста	91

МРНТИ 03.20
УДК 902.904

Марал Калымжановна Хабдулина

к.и.н. ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
доцент кафедры археологии и этнологии,
директор НИИ археологии им. К.А. Акишева, Астана, Казахстан
Mk_khabdulina@mail.ru

ДРЕВНЯЯ САРЫАРКА И СТЕПНАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ

Аннотация. На археологической карте Евразии есть огромный регион – это Центральный Казахстан с целой эпохой археологической культуры. В статье автор исследует историю древней Сарыарки как особой степной цивилизации. Степи Центрального Казахстана стали центром мощного объединения племен, известного в археологии под условным названием – «андроновская культура». Автором проанализированы различные источники по данной проблематике, с учетом информации и достижения в изучении Древней Сарыарки, что заставляет переосмыслить древнюю историю и культуру Казахстана в целом.

Ключевые слова: древняя история Казахстана, археологический памятник, радиоуглеродные даты, поселения, степная цивилизация, древняя культура, бронзовый век, эпоха железа.

Глубинные районы евразийского материка, великая Степь с манящим горизонтом, высоким куполом синего неба и загадочно мерцающими звездами в ночи была родиной наших предков уже I млн. лет назад. В те давние времена на берегах широких и бурных рек, от которых сегодня остались лишь сухие и глубокие русла, жили охотники на мамонтов, шерстистых носорогов [2]. Их огромные кости из глубин земли часто вымывают весенние паводки. Прошедшие с тех пор геологические и климатические катаклизмы изменили ландшафт, скрыли глубоко под землю следы стоянок древних предлюдей, изготавливавших свои орудия и оружие из прочных пород камня – кремня, обсидиана. Такие стоянки открыты и изучаются в Центральном Казахстане в бассейнах современных рек: Иртыш, Нура, Сарысу, Ишим. Нередко в пойме Иртыша обнаруживают скелеты мамонта, в зоне застройки на левобережье Ишима – черепа саблезубого тигра.

Самый древний археологический памятник, открытый на реке Нура – стоянка Батпак. Возраст ее по радиоуглероду, геоморфологии, остаткам палеофауны определяется сегодня

в 800 тыс. – I млн. лет [7, с. 33-36]. По археологической периодизации это эпоха раннего палеолита. Антропологически – это еще не Homo Sapiens. Предлюди, обитавшие в то время в бассейне реки Нуры, были современниками синантропов пещеры Чжоукоудянь под Пекином, питекантропов ущелья Олдувай Восточной Африки. Столь ранняя дата заставляет менять наши традиционные представления на историю заселения, освоения человеком земного шара. Вполне возможно, ошибочны наши знания о процессе антропогенеза, темпах продвижения Homo erectus из своей африканской прародины по Старому Свету [8]. Археология палеолита не стоит на месте. Каждое десятилетие приносит новые открытия [8].

Прошли сотни тысяч лет, менялся климат, вздымались сопки, изменялся ландшафт, уходили и появлялись новые реки, вымирали гигантские животные, но оставались люди. Начало взлета степной цивилизации связано со становлением в Евразии производящего типа хозяйства. Археологи называют это событие «неолитической революцией» и датируют началом VI тыс. до н.э. «Неолитическая революция» – это начало искусственно культивированных растений, расширивших рацион питания человека. Этот процесс совпал с одомашниванием первых животных: коз, овец, быка [2].

Постепенно человек овладел новым средством – скоростью, занявшись приручением самого быстроходного животного степи – дикой лошади. Этот процесс растянулся на века. Закончилась эра пешей жизни, наступила эра коммуникаций, раздвинулись пределы ойкумены, человек стал мобильным [11, с. 20-30].

Международную научную известность имеет сегодня поселение эпохи энеолита (III тыс. до н.э.) Ботай, открытое на маленькой степной речке Иман-Бурлук (правый приток р. Ишим). Здесь казахстанские археологи исследуют большое по площади поселение, существовавшее не менее 300 лет [12, с. 68-69]. Прослежена планировка и перепланировка поселения, архитектура домов, прилегающая округа. Взятые на анализ почвы, пыльца, древние кости реконструируют теплый и влажный климат, обилие охотничьей фауны [13].

Самыми уникальными находками археологов являются кости лошадей, тысячу особей, мясо которых употреблялось в пищу. А кости, наряду с кремнем, служили материалом для изготовления орудий, украшений. В культурном слое поселения Ботай найдены лошадиные фаланги, поверхность которых отполирована и украшена орнаментом в виде геометрических узоров, насечек. Можно предполагать, что это неразгаданные еще учеными зачатки письменности, сохранение и передача будущим поколениям важной информации. Раскопки энеолитических памятников таят в себе много неразгаданных тайн. Но одно открытие достоверно – около 5 тыс. лет назад началось одомашнивание лошади, во много раз облегчившее связь и передачу культурных достижений между человеческими коллективами, скоростные возможности лошади расширили пределы ойкумены [13, с.132-134]. По праву можно сказать, что верховая и транспортная лошадь – это локомотив истории в древние и средние века [13].

Достижения ботайцев привели к демографическому взрыву в следующую археологическую эпоху – эпоху бронзы (II тыс. до н.э.). Степи Центрального Казахстана стали центром мощного объединения племен, известного в археологии под условным названием – «андроновская культура», «андроновская культурно-историческая общность». Сотни поселений, протогородов, с широко освоенной сельскохозяйственной округой, тысячи древних погребальных конструкций остались от тех далеких времен. Самое большое количество археологических памятников Сарыарки относится к эпохе бронзы [21, С. 54]. По многим показателям II тыс. до н.э. было временем расцвета степной цивилизации. Высокая плотность населения. Поселки стоят по берегам степных рек и речек буквально через каждые 20-30 км. Андроновцы были земледельцами, горняками, металлургами, занимались пастушеским скотоводством. Они первые, кто в степи стал возводить города с крепостными стенами, обнесенными глубокими

рвами. Удивительна соразмерность и точность планировки, стройность и рациональность архитектурного решения.

Ранние протогорода открыты на Тоболе, Ишиме [15, с.114]. Среди них есть уникальные объекты, прочно вошедшие в мировую археологическую науку – Кент (Каркаралы-тау), Аркаим (левый приток Тобола) и Синтасты (Синташта-правый приток Урала) [6]. Это градостроительные комплексы, сочетающие в своей структуре жилые дома, культовые постройки, мастерские с остатками медеплавильных, гончарных печей. Это комплексы с автономным водоснабжением в виде каналов, колодцев. При компактности проживания внутри ограниченной крепостными стенами, территории, были решены необходимые санитарные нормы [1, с. 229-240; 15]. Все архитектурные компоненты настолько взаимосвязаны и дополняют друг друга, что складывается впечатление, что город строился сразу по единому проекту, по плану, который уже существовал в идеале у зодчего. Эти ранние города, возведенные в глубине евразийского материка по возрасту древнее легендарной Трои, воспетой Гомером [1].

Сквозь дымку веков проступают не только древние города. Удивительно, что в градостроительной практике нашего столетия как новаторство и рациональное решение претворены новшества, которые были изобретены андроновцами 4 тыс. лет назад.

При раскопках таких крупных поселений как Саргары на р. Ишим, Атасу - на одноименной речке, археологами открыт принцип застройки микрорайонами, в виде комплекса жилых и хозяйственных построек, соединенных различными переходами [16]. И эти «микрорайоны» перекрыты единой крышей. В домах открыта система отопления, известная как «теплый пол». Это узкие канавки, идущие от очага и зигзагообразно проложенные под полом. По ним проходил жар от печей. В средние века такая система отопления получила название «каны» [10, с. 170-182].

Исследования проведенные в области исторической лингвистики, археологии, этнологии предполагают, что андроновцы – это исторические арии, известные науке по древнейшим письменным источникам «Авесте» и «Ригведе».

Авеста и Ригведа – сборники религиозных гимнов древних ариев хранят бесценную информацию по истории, культуре, мифологии населения степной Евразии II тыс. до н.э. В них в поэтизированной форме описаны быт, нравы, мечты и чаяния древних ариев. Описание «Арья Вэйджу» – великого арийского простора – их исторической Родины во многом совпадает с географическими, климатическими условиями центрально-казахстанских степей [9, с.123-130; 19].

На Ишиме, Тоболе, Нуре раскопаны курганы воинов древних ариев с остатками колесниц, скелетами лошадей, на черепахах которых сохранились костяные псалии [20, с. 97-113]. Умерших сопровождает обильная пища, личное оружие: бронзовое копье, кинжал, лук со стрелами. Эти находки документально подтверждают тексты священных писаний Авесты.

Открытия археологов свидетельствуют о высоком уровне цивилизации древних ариев (андроновцев), об освоении ими огромного пространства от Западносибирской лесостепи до пустынь Восточного Туркестана, о предпринимаемых ими трансконтинентальных миграциях из глубин казахских степей до северных пределов Индостана, далеко на восток до Синьцзяня.

Андроновцы – создатели городов являлись современниками крито-микенской культуры, стоявшей у истоков европейской цивилизации. Андроновцы – первые горняки азиатских степей, они изобрели технологию изготовления первого прочного металла – бронзы, сконструировали печи, в которых плавил руду [25]. Могущество их основывалось на разумном использовании природных богатств. Они были первыми добытчиками древнего олова на Атасу, Калбе и Нарыме в Восточном Казахстане. Олово с химическим составом казахстанского происхождения обнаружено далеко у западных пределов Евразии на Днепре, Северном Кавказе.

Андроновцы были первыми золотодобытчиками. Их шахты открыты в золотоносных месторождениях Степняка, Бестюбе и Аксу [24, с. 13-32]. Этот теплый, красивый металл украшал андроновских женщин. И подтверждение этого в сотнях вскрытых археологами курганах, где остались украшения из бронзы и золота. Количество их таково, что ученые смогли реконструировать одежду и моду древних андроновских модниц [22]. Как в любом традиционном обществе одежда являлась социально-возрастным маркирующим символом, т.е. одежда головной убор девочек отличался от наряда взрослой девушки, зрелой женщины.

В андроновскую эпоху была создана первая религиозная система – зороастризм. По мнению, ряда ученых, основатель ее – Заратустра, – это реальная историческая личность, он жил и проповедовал «в степях восточнее Урала» [19].

Многое в жизни древних людей зависело от климата. В конце эпохи бронзы после ксеродерма (иссушения) наступил период увлажнения и похолодания. Повышение уровня вод, увеличение количества осадков приводят к периодическому затоплению андроновских поселений, располагавшихся низко у воды. Андроновцы вынуждены были покинуть пойменные долины рек и расселиться в междуречье, выбирая для жизни удобные микрооазисы в степи и межсопочных котловинах. Освоение степных пространств было подготовлено изобретением колодцев и средств передвижения в виде колесниц, а позднее и всадничества. Таким образом, в конце второго тысячелетия до н.э. закончилась тысячелетняя история населения бронзового века и началась эпоха раннего железа.

Сквозь дымку веков все ближе и явственнее проступают наши далекие предки. Тысячу поколений, передавшие нам нашу Землю, на каждом витке истории делали свои первые шаги в сторону прогресса. Все, что было достигнуто андроновцами, в следующем тысячелетии привело к появлению ранних государственных объединений в степной Евразии.

Самоназвание, или этноним потомков древних ариев Центрального Казахстана пока на известно возможно, это исседоны и аримаспы (конные арии). Археология предлагает условное название этого народа – тасмолинцы, тасмолинская археологическая культура, по месту первых наиболее значительных открытий их культуры в могильнике Тасмола на р. Шидерты [21, с. 303-433]. Тасмолинцы жили три тысячи лет назад, в I тыс. до н.э. Они были современниками скифов, саков, савроматов, сарматов – воинственных кочевых объединений, создававших угрозу переднеазиатским цивилизациям и античным государствам. Они прочно охраняли рубежи своей Родины и даже могучие армии древнеперсидских царей Дария I, Кира II, покорившие полмира и ни греческие фаланги Александра Македонского не смогли проникнуть в степную часть евразийского материка. Среди этих бесстрашных народов были и тасмолинцы. Особенно ярко их участие проступает в создании мощи двух этноплеменных подразделений, властвовавших в Древнем мире с конца I тыс. до н.э. – до середины I тыс. н.э. – сарматов и хунну [21, С. 401].

Не надо представлять себе кочевников в виде бесконечно перемещающихся в пространстве неуправляемых орд, периодически возглавляемых жестокими и властными царями (деспотами). Экологические условия заставили потомков андроновцев – тасмолинцев заниматься преимущественно скотоводством. Но у них были и поселения [4]. Раскопки их ведутся на р. Чаглинке, в Каркаралинских горах [23, с.189-199]. На реке Ишим, у южной кромки западносибирской лесостепи открыты и раскопаны крепости, являвшиеся форпостом северных рубежей тасмолинцев. В многочисленных курганах в степной полосе Центрального Казахстана остались могилы воинов, кузнецов, ювелиров, знатных женщин, жриц, шаманов.

Тасмолинцы были народом, поклонявшимся Солнцу. Об этом свидетельствуют уникальные по архитектуре и планировке конструкции, известные в археологии как «курганы с «усами». Это обычные насыпи, возведенные из камня, но от их подошвы в восточном направлении

отходит пара дугообразных каменных дорожек. Длина дорожек 40-200 м. Известны редкие сооружения, каменные гряды которых достигают 300 м. Каждая дорожка – это не просто хаотичный наброс камней. В древности они имели особую архитектуру, заканчивающуюся на концах круглыми конструкциями. В этих сооружениях могилы людей очень редки [3, с.112-122]. В основном под насыпями обнаружены следы долго горевших костров в виде прокаленного грунта, золы, угля, глиняная посуда и захоронения лошадей. Часто черепа лошадей в полной сбруе сопровождают и могилы тасмолинцев. Во всей степной Евразии культ коня наиболее ярко представлен именно у центрально-казахстанских племен. Вспоминаются слова античного историка Геродота, писавшего о кочевниках Азии: «поклоняются Солнцу и самому быстрому на небе жертвуют самого быстрого на Земле – коня».

Тайна древних каменных конструкций еще не разгадана. Появились первые археоастрономические исследования, которые доказывают, что эти монументальные сооружения, как правило, возведенные на могильных полях, были не только поминально-культовыми постройками, но и древними степными обсерваториями. На них в течение сотен лет шло наблюдение за небесными светилами. Это были первые научные лаборатории, свидетельствующие о высоком уровне знаний тасмолинцев. И это не должно вызывать удивление, т.к. необходимость ориентироваться в бескрайних степных просторах и не только знание пространства известного с детства, но и умение найти дорогу в далеких путешествиях, заставляло наших далеких предков в поисках ориентиров обращать свой взор к звездному небу.

Небоссозвездиями, очерчивающими годовой путь Солнце и Луна – это был главный учебник, азбука наших предков. Наблюдения за ритмом небесной сферы велись с глубокой древности, как считают ученые уже с эпохи палеолита. И эти знания накапливались и передавались из поколения в поколение. Во все археологические эпохи существовали свои стационарные обсерватории, подобные знаменитому Стоунхенджу, на которых интеллектуальная элита вела наблюдения за Небом. Одним из таких объектов вполне могли быть и курганы «с усами» Центрального Казахстана и как своеобразный календарь древних кочевников Казахстана они служат до сих пор. Надо только обратиться к ним. Удивительный мир тасмолинцев, запечатленный в конструкции их курганов, в образах и сюжетах его искусства, в высоком уровне военного дела напишет еще не одну страницу славной истории степных народов.

В истории степных кочевников Казахстана теряются нити деяний одного из легендарных этносов древности – хуннов (по китайским источникам), гуннов (по европейским письменным сведениям). Миграция этих племен с глубин Центральной Азии на запад, положившее начало т.н. Великому переселению народов, таит в себе много загадок. Не известны еще пока истоки культуры хуннов, не известны их исторические судьбы. Многие элементы тасмолинской культуры имеют сходство с культурой хуннов. Это проблема, над которой еще предстоит работать.

А пока нам известны редкие, но уникальные по содержанию погребения хуннского времени в казахстанских степях. И самое знаменитое среди них – это могила, вскрытая на берегу оз. Боровое в 1949 г. [5, С. 216]. Уникальные по художественному достоинству предметы украшений, вооружение, бронзовый котел – свидетельствуют о высоком социальном ранге погребенного здесь человека. Аналогичные находки, без упоминания которых не обходится ни одно научное издание, посвященное хуннской проблематике – это курганы Кара-агаш, Канаттас, где обнаружены золотые предметы украшения короны – символа власти [17, с. 196-200].

Благодаря нелегкому труду археологов пишутся страницы древней истории Казахстана, народы которого с древнейших эпох имели свою самобытную культуру, были создателями степной цивилизации Евразии, которая считается ярким вкладом в общечеловеческую историю и культуру.

Библиографический список источников и литературы:

1. Аркаим. Исследования. Поиски. Открытия. Челябинск, 1995.
2. Байпаков К.М., Таймагамбетов Ж.К. Археология Казахстана. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Алматы: «Қазақ университеті», 2006. – 356 с.: ил.
3. Бейсенов А.З. Некоторые вопросы изучения культово-ритуальных курганов с каменными грядами Казахстана на современном этапе // Жречество и шаманизм в скифскую эпоху. СПб, 1996. – С. 112-122.
4. Бейсенов А.З., В.Г. Ломан. Древние поселения Центрального Казахстана. Алматы: «Инжу-Маржан», 2009. – 264 с.
5. Бернштам Н.А. Находки у озера Боровое в Казахстане // Сборник музея антропологии и этнографии. Т. XIII. – М.-Л., 1951. – С. 216-229.
6. Варфоломеев В.В. Кент – город бронзового века. Новые исследования в эпоху независимости // Мыңжылдықтар куәлары: Қазақстан археология ғылымы 20 жылда (1991-2011): ғылыми мақалалар жинағы. – Алматы, 2011. – С. 85-96.
7. Волошин В.С. Проблема первоначального освоения человеком Сары-Арки // Степная цивилизация Восточной Евразии. Т.1. Древние эпохи. Астана: KULTEGIN. 2003 – С. 28- 32.
8. Деревянко А.П., Петрин В.Т., Зенин А.Н., Таймагамбетов Ж.К. Гладышев С.А., Цыбанков А.А., Славинский В.С. Исследования Российско-Казахстанской экспедиции в Казахстане. (1998-2001). Новосибирск: Изд-во ИАЭ СО РАН. 2001. – 184 с.
9. Дьяконов И.М. Прародина индоевропейцев // Вестник древней истории. 1995. №1. – С.123-130
10. Ерзакович Л.Б. Некоторые типы Жилищ Золотой Орды// Археологические исследования в Казахстане. – Алма-Ата: Наука, 1973. – С. 166-182.
11. Зайберт В.Ф. Основные итоги изучения ботайской культуры и ее роль в древней истории Казахстана // Труды филиала Ин-та арх. им. А.Х. Маргулана в г. Астана – Астана: Изд-ая группа ФИА им. А. Маргулана в г. Астана, 2013. – С. 20-30.
12. Зайберт В.Ф. Ботайская культура. Алматы: «ҚазАқпарат», 2009. - 576 с.
13. Зайберт В.Ф. Ботай. Алматы: «Балауса баспасы», 2020. - 480 с.
14. Зданович Г.Б. Бронзовый век Урало-Казахстанских степей. Свердловск: Изд-во Урал.ун-та, 1988. - 184 с.
15. Зданович Г.Б., Малютина Т.С., Зданович Д.Г. Аркаим. Археология укрепленных поселений: Монография в 2-х кн. Книга 2: Фортификации и общественное пространство. – Челябинск: Изд-во ЧелГУ, 2022. – 383 с.
16. Зданович С.Я. Саргаринская культура – заключительный этап бронзового века Северного Казахстана: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. М.: МГУ, 1979.
17. Кадырбаев М.К. Центральный Казахстан в эпоху железа// История Казахстана в 4 томах. Т.1. Алматы, 1996. – С. 196-200.
18. Kislenko A.M., Marsha Levine. К вопросу о domestикации лошади в энеолите Урало-Казахстанских степей // Этнические взаимодействия на Южном Урале. Челябинск. 2002. – С.41-44
19. Кузьмина Е.Е. Откуда пришли индоарии? Материальная культура племен андроновской общности и происхождение индоиранцев. М.: Восточная литература, 1994.
20. Кукушкин И.А. Археологические комплексы Казахстана с колесничной атрибутикой. Новый аспект в археологии бронзы Казахстана // Мыңжылдықтар куәлары: Қазақстан археология ғылымы 20 жылда (1991-2011): ғылыми мақалалар жинағы. – Алматы, 2011. – С. 97-113.
21. Маргулан А.Х., К.А. Акишев, М.К. Кадырбаев, А.М. Оразбаев. Древняя культура Центрального Казахстана. Алма-Ата, 1966. - 435 с.
22. Усманова Э.Р. Могильник Лисаковский: факты и параллели. Караганда, 2005.
23. Хабдулина М.К. Поселения раннесакского времени на реке Селеты // Степная цивилизация Восточной Евразии. Т.1: Древние эпохи. Астана, 2003, – С.189-214.
24. Черников С.С. Древнее горное дело в районе г. Степняк (по материалам обследования 1938 г.)// Известия АН КазССР, серия археолог., вып. 1, 1948. – С. 13-32.
25. Черных Е.Н. Степной пояс Евразии: Феномен кочевых культур. – М.: Рукописные памятники Древней Руси. 2009. – 624 с.: ил.

Марал Қалымжанқызы Хабдулина

*т. г. к., Л.Н. Гумилев Еуразия ұлттық университеті,
Археология және этнология кафедрасының доценті,
К. А. Ақышев атындағы археология ҒЗИ директоры,
Астана, Қазақстан, Mk_khabdulina@mail.ru*

ЕЖЕЛГІ САРЫАРҚА ЖӘНЕ ДАЛА ӨРКЕНИЕТІ

Аңдатпа. Еуразияның археологиялық картасында орасан зор аймақ бар – бұл археологиялық мәдениеттің тұтас дәуірі бар Орталық Қазақстан. Мақалада автор ежелгі Сарыарқаның ерекше дала өркениеті ретіндегі тарихын зерттейді. Орталық Қазақстанның далалары археологияда «Андронов мәдениеті» деген атпен танымал тайпалардың қуатты бірлестігінің орталығына айналды. Автор осы мәселе бойынша әртүрлі дереккөздерді талдап, ақпаратты және ежелгі Сарыарқаны зерттеудегі жетістіктерді ескере отырып, бұл Қазақстанның ежелгі тарихы мен мәдениетін тұтастай қайта қарастыруға мәжбүр етеді.

Түйінді сөздер: Қазақстанның ежелгі тарихы, археологиялық ескерткіш, радиокөміртекті даталар, қоныстар, дала өркениеті, ежелгі мәдениет, қола дәуірі, темір дәуірі.

Maral Kalymzhanovna Khabdulina

*Candidate of Historical Sciences, Eurasian National University named after L.N. Gumilev,
Associate Professor of the Department of Archaeology and Ethnology,
Director of the K.A. Akishev Research Institute of Archaeology,
Astana, Kazakhstan, Mk_khabdulina@mail.ru*

ANCIENT SARYARKA AND STEPPE CIVILIZATION

Annotation. There is a huge region on the archaeological map of Eurasia – this is Central Kazakhstan with an entire epoch of archaeological culture. In the article, the author explores the history of ancient Saryarka as a special steppe civilization. The steppes of Central Kazakhstan have become the center of a powerful association of tribes, known in archaeology under the conditional name – «Andronovo culture». The author analyzes various sources on this issue, taking into account information and achievements in the study of Ancient Saryarka, which forces us to rethink the ancient history and culture of Kazakhstan as a whole.

Keywords: ancient history of Kazakhstan, archaeological site, radiocarbon dates, settlements, steppe civilization, ancient culture, Bronze Age, Iron Age.

References

1. Arkaim. Issledovaniya. Poiski. Otkrytiya. Chelyabinsk, 1995.
2. Bajpakov K.M., Tajmagambetov ZH.K. Arheologiya Kazahstana. Uchebnoe posobie dlya studentov vysshih uchebnyh zavedenij. Almaty: «Қазақ университети». 2006. – 356 с.: ил.
3. Bejsenov A.Z. Nekotorye voprosy izucheniya kul'tovo-ritual'nyh kurganov s kamennymi gryadami Kazahstana na sovremennom etape // ZHrechestvo i shamanizm v skifskuyu epohu. SPb, 1996. – S. 112-122.
4. Bejsenov A.Z., V.G. Loman. Drevnie poseleniya Central'nogo Kazahstana. Almaty: «Inzhu-Marzhan», 2009. – 264 s.
5. Bernshtam N.A. Nahodka u ozera Borovoe v Kazahstane // Sbornik muzeya antropologii i etnografii. T. HSH. – M.-L., 1951. – S. 216-229.
6. Varfolomeev V.V. Kent – gorod bronzovogo veka. Novye issledovaniya v epohu nezavisimosti // Мұңғзылдыктар куәлары: Қазақстан археология ғылымы 20 жылда (1991-2011): ғылыми мақалалар жинары. – Almaty, 2011. – S. 85-96.
7. Voloshin V.S. Problema pervonachal'nogo osvoeniya chelovekom Sary-Arki // Stepnaya civilizaciya Vostochnoj Evrazii. T.1. Drevnie epohi. Astana: KULTEGIN. 2003 – S. 28- 32.
8. Derevyanko A.P., Petrin V.T., Zenin A.N., Tajmagambetov ZH.K. Gladyshev S.A., Cybankov A.A., Slavinskij V.S. Issledovaniya Rossijsko-Kazahstanskoy ekspedicii v Kazahstane. (1998-2001). Novosibirsk: Izd-vo IAE SO RAN. 2001. – 184 s.
9. D'yakonov I.M. Prarodina indoevropejcev // Vestnik drevnej istorii. 1995. №1. – S.123-130

10. Erzakovich L.B. Nekotorye tipy ZHilishch Zolotoj Ordy// Arheologicheskie issledovaniya v Kazahstane. – Alma-Ata: Nauka, 1973. – S. 166-182.
11. Zajbert V.F. Osnovnye itogi izucheniya botajskoj kul'tury i ee rol' v drevnej istorii Kazahstana // Trudy filiala In-ta arh. im. A.H. Margulana v g. Astana – Astana: Izd-aya gruppa FIA im. A. Margulana v g. Astana, 2013. – S. 20-30.
12. Zajbert V.F. Botajskaya kul'tura. Almaty: «QazAqparat», 2009. - 576 s.
13. Zajbert V.F. Botaj. Almaty: «Balausa baspasy», 2020. - 480 s.
14. Zdanovich G.B. Bronzovyy vek Uralo-Kazahstanskikh stepej. Sverdlovsk: Izd-vo Ural.un-ta, 1988. - 184 s.
15. Zdanovich G.B., Malyutina T.S., Zdanovich D.G. Arkaim. Arheologiya ukreplennykh poselenij: Monografiya v 2-h kn. Kniga 2: Fortifikacii i obshchestvennoe prostranstvo. – CHelyabinsk: Izd-vo CHelGu, 2022. – 383 s.
16. Zdanovich S.YA. Sargarinskaya kul'tura – zaklyuchitel'nyj etap bronzovogo veka Severnogo Kazahstana: Avtoref. dis. ... kand. ist. nauk. M.: MGU, 1979.
17. Kadyrbaev M.K. Central'nyj Kazahstan v epohu zheleza// Istoriya Kazahstana v 4 tomah. T.1. Almaty, 1996. – S. 196-200.
18. Kislenko A.M., Marsha Levine. K voprosu o domestikacii loshadi v eneolite Uralo-Kazahstanskikh stepej // Etnicheskie vzaimodejstviya na YUzhnom Urale. CHelyabinsk. 2002. – S.41-44
19. Kuz'mina E.E. Otkuda prishli indoarii? Material'naya kul'tura plemen andronovskoj obshchnosti i proiskhozhdenie indoirancev. M.: Vostochnaya literatura, 1994.
20. Kukushkin I.A. Arheologicheskie komplekсы Kazahstana s kolesnichnoj atributikoj. Novyj aspekt v arheologii bronzy Kazahstana // Myhzhylдықтар куәлары: Қазакстан археология ғылымы 20 жылда (1991-2011): ғылыми мақалалар жинары. – Almaty, 2011. – S. 97-113.
21. Margulan A.H., K.A. Akishev, M.K. Kadyrbaev, A.M. Orazbaev. Drevnyaya kul'tura Central'nogo Kazahstana. Alma-Ata, 1966. - 435 s.
22. Usmanova E.R. Mogil'nik Lisakovskij: fakty i paralleli. Karaganda, 2005.
23. Habdulina M.K. Poseleniya rannesakskogo vremeni na reke Selety // Stepnaya civilizaciya Vostochnoj Evrazii. T.1: Drevnie epohi. Astana, 2003, – S.189-214.
24. CHernikov S.S. Drevnee gornoe delo v rajone g. Stepnyak (po materialam obsledovaniya 1938 g.)// Izvestiya AN KazSSR, seriya arheolog., vyp. 1, 1948. – S. 13-32.
25. CHernyh E.N. Stepnoj poyas Evrazii: Fenomen kochevykh kul'tur. – M.: Rukopisnye pamyatniki Drevnej Rusi. 2009. – 624 s.: il.

Джиеналиев Ерлан Курмашевич^a,
Раздыков Сакен Зейнуллович^b,
Ибадуллаева Злиха Омирбековна^c,
Сарсамбекова Арна Сапаралиевна^d

Евразийский Национальный университет
имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан ^{a,b,c,d}

АДАПТАЦИЯ ДЕПОРТИРОВАННЫХ НЕМЦЕВ В КАЗАХСТАНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Аннотация. Актуальностью статьи является исследование особенностей адаптации и аккомодации депортированных в середине XX в. в Казахстан немцев, которые превратились в стабильный компонент демографической, социально-экономической, политической и культурной жизни республики, показывающий пример успешной адаптации этноса в инокультурной среде. В ходе изучения представленной проблемы мы опирались на труды и документы, изучив которые смогли проследить процессы адаптации и аккомодации немцев на территории Казахстана.

Статья освещает особенности и виды адаптации немцев в Казахстане в период депортации в годы Второй мировой войны и в послевоенные годы. Наряду с периодами насильственного переселения и численностью депортированных, подробно описываются типы адаптации: хозяйственная, социальная, бытовая, культурная. Освещается процесс создания населенных пунктов, как необходимого условия коллективного приспособления к природно-климатическим условиям Казахстана. Подробно описана бытовая адаптация, которая предусматривала строительство жилищ, приспособленных к природно-климатическим условиям Казахстана. Особо выделены социально-культурные взаимоотношения переселенцев с представителями других этнических групп.

Материалы представляют практическую ценность, так как применение этого опыта правительством несомненно станет основой для практического применения в сфере создания атмосферы межнационального согласия.

Ключевые слова: Казахстан, адаптация, аккомодация, аккультурация, миграция, депортация.

Введение

С момента обретения независимости в 1991 году перед Казахстаном встала задача построения стабильного, полиэтнического общества. Перед молодой республикой стояли многие проблемы, в том числе-сохранение межнационального согласия в республике. Хотя за 30 лет независимости удалось сохранить стабильность в отношениях между этносами, данная область всегда будет одним из важных стратегических направлений во внутренней политике страны.

По нашему мнению, немаловажную роль в ее решении сыграет использование уникального опыта адаптации этносов Казахстана, который происходил с момента присоединения края к Российской империи, в результате активной переселенческой политики царизма.

Несмотря на многочисленные труды по переселенческой политике царизма в Казахстане в XIX-начале XX века, исследователи недостаточно осветили проблему адаптации этносов, хотя данный аспект, является важной частью данной проблемы. Несомненно, этот процесс сыграл большую роль в процессе устойчивого развития Казахстана, в сфере межэтнических отношений в последующие периоды развития.

Материалы и методы исследования

Прежде чем перейти к изучению процессов формирования немецкой диаспоры в Казахстане, считаем необходимым разобраться с дефинициями понятий, используемых в этнографии, социальной антропологии для обозначения процессов взаимодействия этносов. Так в этнологии было распространено использование такого понятия как адаптация, ассимиляция. Под понятием этническая адаптация, согласно российскому исследователю Г. Тавадову, понимается процесс активного приспособления этнических групп (общности) к изменившейся природной и социально-культурной среде. Основным способом этнической адаптации, пишет ученый, является принятие норм и ценностей новой социально-этнической среды (культурно-языковых, хозяйственно-культурных, политических, нравственных, бытовых и др.), сложившихся здесь форм межэтнического взаимодействия (формальных и неформальных связей, стиля поведения, семейных и соседских отношений и т. п.). Сюда также он относит формы предметной деятельности (например, способов профессионального выполнения работ или семейных обязанностей) (Тавадов, 2002: 215).

Большая советская энциклопедия трактовала понятие ассимиляция (этнографическая) как слияние языка, культуры и национального самосознания одного народа с языком, культурой и национальным самосознанием другого народа. В этнологии это взаимодействие двух этносов, в результате которого один из них поглощается другим и утрачивает этническую идентичность. Исходя из этих принципов в социологии «ассимиляция – это когда часть общества или целый народ теряет свои индивидуальные черты и становится частью чего-то большего» (<https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/assimilyaciya-chto-eh-to-takoe.html>).

Как нам кажется, данные дефиниции и понятия недостаточно освещают те процессы, которые касаются нашего исследования. Немцы, проживавшие на территории Казахстана не теряли своей веры, образа жизни, сохраняя свои национальные черты. Что же касается языка, то в местах компактного проживания они сохранили свой язык. Там же где они были рассеяны и проживали в иноэтнической среде то значительная часть немцев говорили на том языке, на котором говорило большая часть населения. В этом отношении, при обозначении процессов происходящих среди немецкой диаспоры, было бы уместнее понятие аккомодация. В словаре ЮНЕСКО, в разделе «Этнос. Понятия и термины этнического исследования» Ф.Риггс пишет «Этническая аккомодация – это этническая практика, ведущая к взаимной адаптации между этноорганизациями и теми, кто управляет обществом. Этническая аккомодация означает, что доминирующая группа в обществе разрешает иммигрантской группе самоорганизовываться экономически и в быту, что предусматривает приспособление иммигрантской группы к доминирующим образцам поведения, уже существующим в обществе» (Riggs, 1990:150).

В ходе изучения представленной проблемы мы опирались на труды и документы, изучив которые смогли проследить процессы переселения и аккомодации немцев на территории Казахстана. Важными источниками для нас стали архивные материалы, опубликованные

в различных сборниках документов, а также интернет-ресурсы, где имеются большой пласт информации об этой проблеме. При подготовке данной публикации использовались следующие методы научного исследования: кейс-стади (метод конкретных ситуаций), включающий анализ и синтез информации, выявляющий закономерность, взаимосвязь и взаимообусловленность процессов. Также мы использовали метод аналогии, требующий установление сходства в некоторых сторонах, свойствах и отношениях, между нетождественными объектами исследования, на основании чего нами делался соответствующий вывод – умозаключение по аналогии. Кроме того, метод индукции и дедукции позволил нам оценить полученные выводы. Так же применялись и библиометрические количественные методы, с помощью которых изучаются структура, динамика и взаимосвязи различных явлений в сфере библиотечно-информационной и документационной деятельности. В состав библиометрических методов входят метод подсчета количества публикаций, метод анализа цитирования литературы («цитат-индекс»), тезаурусный, контент-анализ.

Обсуждение

Вопросам депортации немецкого народа на территорию региона было уделено основное внимание в первые годы независимости республики. Одной из первых заниматься историческими изысканиями в этой области стала Л.А. Бургарт, которая исследовала эти проблемы в региональном аспекте, выделив Восточно-Казахстанскую область как место наибольшей концентрации депортированного немецкого народа, изучала проблемы адаптации и другие аспекты социально-экономического развития немецкого населения Казахстана в 1959-1999 гг. (Бургарт, 1999:23).

В работах К.Алдажуманова, К.Сакенова, В.Иванова, М. Козыбаева освящается история немцев Казахстана, в том числе приводятся примеры этнической адаптации и аккомодации (Алдажуманов, 1998:271); (Сакенова, 1999: 175); (Иванов, 2002:203), (Козыбаев, 1998:155).

Миграции немцев Казахстана в конце XX-начале XXI вв. посвятила свои исследования Е.Ю.Садовская (Садовская, 2001:19).

Е.Шлегель занималась изучением этнической идентичности немцев России и немцев Казахстана (Шлегель, 2022: 114).

В Германии вопросам этнической идентичности немцев из стран постсоветского пространства посвящены работы R. Karsten, S.Heitman, G-A Riek, I.Fleischhauer, B.Pinkus, D. Brandes, M. Busch, K. Pavlovic (Karsten, 2003: 443); (Heitman, 1980: 65), (Riek, 1999: 185), (Fleischhauer, Pinkus, 1986: 185), (Brandes, Busch, Pavlovic, 1994: 370).

В своих монографиях они затронули вопросы общественно-политического, экономического положения, национальной идентичности, демографического развития, миграционного поведения немецкого населения в СССР.

При исследовании данной темы были использованы материалы архива Президента Республики Казахстан и Центрального Государственного Архива Республики Казахстан.

В 2008 и 2013 годы сотрудниками Института философии и политологии Министерства образования и науки Республики Казахстан было проведено комплексное социологическое исследование адаптивных практик немцев Казахстана. Оно было направлено на выяснение важных для немцев социальных, экономических, культурных проблем, на поиск их решения через изучение общественного мнения самих казахстанских немцев. В 2018 году было проведено комплексное социологическое исследование этнических немцев Казахстана. За последние несколько лет опубликован ряд работ, в которых рассматривается история и современные этносоциальные процессы у немцев Казахстана.

Результаты

Самый трагический период в истории немцев Казахстана связано с насильственной депортацией в годы Второй Мировой войны 1939-1945 годов. Это событие было одним из преступлений сталинского тоталитарного режима в Советском Союзе. С августа 1941 по январь 1942 года, в начальный период Великой Отечественной войны, советскими властями было осуществлено насильственное переселение, депортация, немцев из европейской части СССР в Казахстан и Сибирь. В августе 1941 года правительство СССР, ложно обвинив советских немцев в сотрудничестве с нацистским режимом Гитлера в Германии, принимает ряд документов, в соответствии с которыми началась их депортация. Так, 26 августа 1941 года вышло Постановление Совнаркома СССР и ЦК ВКП (б) «О переселении немцев из республики немцев Поволжья, Саратовской и Сталинградской областей в другие края и области», а 28 августа 1941 года - Указ Президиума Верховного Совета СССР от № 21- 160 «О переселении немцев, проживающих в районах Поволжья». До конца сентября 1941 года из Поволжья, где немцы проживали более 180 лет и с 1918 года существовала Автономная Советская Социалистическая Республика Немцев Поволжья, в Казахстан и Сибирь было выселено более 400000 немцев. Помимо поволжских немцев депортации подверглось немецкое население оккупированных территорий Прибалтики, Белоруссии, Украины и Молдавии (Чеботарева, 2004: 607-608).

Относительно численности депортированных немцев в Казахстан нет единого мнения, исследователи приводят разные данные.

Так, например, К.С. Алдажуманов, на основании архивных данных, считает, что за период Отечественной войны в Казахстан было выселено свыше 462 000 немцев, а к концу 1945 года в Республике осталось 300 600 немцев (Алдажуманов, 1998: 113-119).

Ю. Романов приводит данные о 400,3 тыс. человек, депортированных немцев (Романов, 2005:281).

Н. Ф. Бугай сообщает, что всего в Казахстане было расселено 432 872 немца. В справке НКВД республики значится, что за весь период войны в Казахстан прибыло 393 711 немцев, убыло 95 705 (Айсфельд, 2017: С. 106).

Все депортированные были мобилизованы в промышленность и на стройки республики. Таким образом, в результате насильственной (принудительной) миграции немцев с августа 1941 – по январь 1942 года, численность немецкого населения в Казахстане многократно увеличилась. В рассматриваемый период резко возросла численность именно сельского немецкого населения Казахстана, что находит объяснение в следующем. Увеличению численности сельских немцев Казахстана способствовало то обстоятельство, что по первоначальному плану все депортированное немецкое население направлялось исключительно в сельскую местность. Расселение депортированных немцев производилось посемейно. В каждый район направлялось определенное число семей, которое, в свою очередь, далее дробилось еще по селам (Бургарт, 2010:22).

Помимо этого, на рост численности немцев в сельских районах республики повлияло и то обстоятельство, что с осени 1941 года запрещалось проживание немцев в областных городах Казахстана и Сибири. 10 ноября 1941 года местное немецкое население, проживавшее в Казахстане, было выселено из областных городов и направлено в МТС, совхозы и колхозы. Таким образом, немцы, депортированные на территорию Казахстана, как из сельских населенных пунктов, так и из городов, оказались расселенным в сельских населенных пунктах. Местными властями осуществлялась организация новых колхозов и совхозов, а также переселение немцев, как в немецкие колхозы, где немцы составляли большинство населения, так и в селения со смешанным населением: русские, украинские деревни и казахские аулы (Айсфельд, 2017: 106).

Сложно проходил процесс адаптации депортированных немцев в Казахстане. Разбросанные по обширной территории и ограниченные в контактах с соотечественниками, спецпоселенцы подвергались опасности этнокультурной ассимиляции с местным населением. На новых местах поселения очень острой была жилищная проблема. Стоит отметить, что в рассматриваемый период не только спецпереселенцы, но и местное население испытывало острую нужду в продовольствии и товарах. Из-за слабого материального положения, крайней нехватки продовольственных запасов, теплой одежды, обуви процесс адаптации к условиям жизни на спецпоселении и к работе проходил сложно.

Несмотря на все трудности, депортированные немцы продемонстрировали высокий уровень приспособляемости к новым условиям. Они заслужили уважение местного населения своим трудолюбием, бесконфликтностью и уважением к традициям и обычаям казахов. Немцы, расселенные в казахских аулах, быстро выучили казахский язык. В селе Кировка Северо-Казахстанской области у всех местных немцев казахский язык стал вторым родным языком. Немцы перенимали у казахов навыки животноводства, особенно коневодства. В свою очередь казахи и русские многое заимствовали у немцев в приемах рационального ведения хозяйства и обустройства жилья. У казахов северных регионов сложилась уважительная по отношению к немцам поговорка: «Если хочешь жить в достатке, женись на немке». Немки, выходя замуж за казахских мужчин, строго соблюдали народные традиции казахов. В послевоенное время немцы были надежными социальными партнерами для казахов и казахстанских русских (Бургарт, 2010: 40-43).

В результате депортации немцев во время и после Второй мировой войны в некоторых областях Казахстана сложилась особая, не только демографическая и социальная, но и языковая ситуация. Возникли многонациональные села со значительной долей немецкого населения. Часто в одной и той же семье наблюдался своеобразный мультилингвизм. Если носители верхненемецких говоров сравнительно хорошо понимали друг друга, нижненемецкие говоры столь значительно отличаются от других, что взаимопонимание оказывалось невозможным. «Общим языком» в таком случае служит либо русский, либо диалектно окрашенный литературный немецкий. При этом многие носители диалекта, особенно нижненемецкого («меннонитского»), испытывали большие затруднения в обучении немецкому литературному языку (Бугай, 2000: 19).

Отмена режима спецпоселения в отношении немцев и ликвидация системы спецпоселений произошли лишь в 1954 - 1955 годов, а полное восстановление в политических правах – в 1964 года (Алдажуманов, 1998: 113-119).

В последующем юридическая реабилитация и восстановление прав советских немцев происходили путем принятия следующих актов: Указа Президиума Верховного Совета СССР от 3 ноября 1972 года «О снятии ограничений в выборе места жительства, предусмотренного в прошлом для отдельных категорий граждан», Декларации Верховного Совета СССР от 14 ноября 1989 года «О признании незаконными и преступными репрессивных актов против народов, подвергшихся насильственному переселению, и обеспечении их прав», Закона Республики Казахстан от 14 апреля 1993 года «О реабилитации жертв массовых политических репрессий». Таким образом, после 1941 года численность немецкого населения республики многократно увеличилась, а в результате размещения депортированных немцев в областях и районах Казахстана, существенно расширилась и география расселения немцев (Романов, 2005: 281).

В последующие годы, до начала 1990-х годов, территориальная структура немецкого населения не претерпит серьезных изменений. Изменения в расселении немцев в населенных

пунктах республики были связаны с административно-экономическими преобразованиями 1950–1980-х годов. Например, в целях улучшения экономических результатов происходило создание новых районов, ликвидация неперспективных сел, укрупнение нескольких населенных пунктов. В результате население из неперспективных сел переезжало в новое административное образование. Подобные изменения увеличивали, либо уменьшали территорию расселения немцев, приводили к снижению этнической однородности сельских немецких населенных пунктов, а также к увеличению дисперсности в расселении немцев на исследуемой территории.

По результатам Всесоюзной переписи населения 1959 года на территории Казахстана проживало 659751 немцев, из них 204098 составляло городское население, 455653 – сельское население. Прирост численности немцев по отношению к 1939 г. составил 612,7%. Доля немцев в составе населения республики – 7,1%. Наибольшее количество немцев проживало в Карагандинской, Акмолинской, Кустанайской, Кокчетавской и Павлодарской областях. Группа сельского немецкого населения насчитывала 69,1% в составе этноса, группа городского немецкого населения – 30,9%. Впервые был отмечен рост городского немецкого населения в областях Казахстана⁹⁶. В трех областях Казахстана среди немецкого населения численно преобладали городские жители: в Гурьевской (городское население – 1907, сельское – 69), Карагандинской (83 605–27 439 соответственно) и Кызыл-Ординской (1869–1023 соответственно), что находит объяснение в специфике индустриально-промышленного развития данных регионов. Составить представление о численности немцев в 1960-х гг. Казахстане можно с помощью результатов Всесоюзной переписи населения 1970 года. К 1970 г. в Казахстане доля городского немецкого населения возросла на 40,4%. Всего в 1970 году в Казахстане проживало 346 240 городского немецкого населения и 511 837 – сельского немецкого населения, что, в общем, составило 858 077 человек немецкого населения. Прирост по отношению к 1959 году составил 30,1%. Немцы занимали четвертое место по численности в этнической структуре населения Казахстана. (История российских немцев в документах., 1993:176).

К концу 1970-х годов наблюдается дальнейшее увеличение численности немецкого населения республики. По результатам Всесоюзной переписи 1979 года в Казахстане проживало 900 207 немцев, что на 42 130 человек больше, чем в 1970 году. Немцы являлись третьим по численности этносом республики. Немцев, сельских жителей, в Казахстане насчитывалось 495 716 человек, городских жителей – 404 491⁹⁸. 1980-е годы стали пиком демографического развития немецкого населения Казахстана в XX веке. По результатам Всесоюзной переписи населения 1989 года немцев в республике насчитывалось 957 518 человек, и они занимали третье место по численности после казахов и русских (История российских немцев в документах, 1993:177).

По сравнению с 1979 года произошло увеличение численности немцев на 6,4%. Численность группы городского немецкого населения составила сравнительно высокий результат – 5,0% доли в составе населения (или 469 803 человек). По-прежнему преобладала группа сельского немецкого населения – 6,9% доли в составе населения (или 487 715 человек)¹⁰⁰. Таким образом, с конца 1950-х и до конца 1980-х годов наблюдался рост численности немцев в Казахстане. Если в 1936 году немцев в Казахстане проживало 92 571 человек, то в результате, так называемого, механического прироста (массовой насильственной депортации, режима спецпоселения существовавшего до 1954 года), численность немцев в республике многократно возросла и к 1959 году составила 659 751 человек (Сакенова. 1998: 171, 175).

В 1960-е – 1980-е годы рост общей численности немцев в Казахстане продолжился, что объясняется относительно высоким естественным приростом (в особенности в среде сельского населения) и снижением уровня смертности. Темпы роста немецкого населения за 1959 – 1970 годы – 30%; за 1970 – 1979 годы – 4,9% и за 1979 – 1989 годы – 6,4% (Бургарт, 2002: 45-60, 70-73, 77).

Этнолингвистические исследования, проведенные в 1978–1989 годы в областях северо-восточного и центрального регионов Казахстана выявили следующий уровень владения казахстанскими немцами литературным немецким языком и диалектом. Хорошо владели литературным языком интеллигенция и люди старше 60 лет независимо от уровня их образования (т.к. информаторы старше 60 обучались на немецком языке в немецких начальных школах; они являлись основными носителями немецких диалектов). Немцы в возрасте 20- 35 лет слабо владели родным языком (не имели возможность изучать немецкий литературный язык в учебных заведениях, усвоили диалект только в семье). 31% городского населения активно владело диалектом, 69% - пассивно; 57% сельских жителей активно владело диалектом, 43% - пассивно. Все немецкое население, проживавшее как в сельских населенных пунктах, так и в городах, владело русским языком (в качестве языка межнационального общения). Таким образом, в северо-восточном и центральном регионах Казахстана, как в городах, так и в сельских населенных пунктах, в повседневном бытовом общении (во внутрисемейной сфере и на бытовом уровне) казахстанские немцы преимущественно использовали диалект (Айсфельд, 2007: 403).

Кроме того, в селах этих регионов Казахстана диалект преимущественно использовался и в производственно-трудовой деятельности. Иная этноязыковая ситуация сложилась к концу 1980-х годов на юге Казахстана, в сельских населенных пунктах, местах компактного проживания немецкого населения. По результатам этносоциологического обследования, проведенного в 1989 году в сельских населенных пунктах Алма-Атинской области, удалось установить, что немцы использовали родной язык в своей речевой деятельности во внутрисемейной и бытовой сферах, и никогда не применяли в производственной сфере. К данному периоду обозначилась тенденция к вытеснению немецкого языка и с уровня бытового общения. Отмечалась чрезвычайно низкая степень применения немецкого языка при чтении газет, журналов и книг, при прослушивании или просмотре радио- и телепередач; в этих сферах родным языком пользовались лишь от 0,8% до 1,0% опрошенных немцев.

В сравнении с первой половиной XX века усиливается интерферирующее влияние и казахского языка на язык немецкого населения Казахстана, в частности, продолжает развиваться трехязычие (немецко-русско-казахское). В 1970-х годы казахстанские языковеды в своих работах выделили качественно новый класс слов – казахизмы – в лексической системе немецкого языка. Исследователи предлагают для примера казахизмы, активно употребляющиеся в речи немцев с. Актогай Актогайского района Джезказганской области. Heute kommezu uns қонақ – К нам сегодня придут гости (казахское слово қонақ - гость; немецкий эквивалент - der Gast). Morgen gibt es zu Haus ein Toi – Завтра у нас дома будет пир (казахское слово Той – пир; немецкий эквивалент – Gastmahl Festmahe) и т.д. (Бургарт, 2002: 230)

Причиной проникновения казахских национально-специфических слов-реалий (прежде всего слов, связанных с бытом и обычаями, культурой и традициями казахов) в языке советских немцев являлся непосредственный контакт немецкого и казахского населения на производственном, бытовом и других уровнях.

С начала 1990-х годов произошло резкое сокращение численности немецкого населения Казахстана в связи с массовой эмиграции немцев в Германию. Это связано с тяжелейшим с тяжелой социальной-экономической ситуацией, захлестнувшей республику после распада СССР в 1991 году и опасением социально-политических катаклизмов в Казахстане. Программа правительства Германии по воссоединению соотечественников и высокий уровень жизни стали причиной того, что к концу 1990-х годов за пределы Казахстана выехало около 80% казахстанских немцев. С 1987 по 1989 годы разрешение на выезд получили 28 656 человек, в 1989 – 1993 годы – 366 386 человек.

С конца 1980-х – начала 1990-х годов естественный прирост немецкого населения не перекрывал отток немцев из Казахстана в связи с миграцией в другие республики и набравшей обороты эмиграции за рубеж.

После обретения независимости республики продолжается процесс аккомодации казахстанских немцев, поддерживаемая правительством Казахстана. Ведется работа по приобщению немцев, живущих в Казахстане, к немецкой культуре, улучшению преподавания немецкого языка. Правительство ФРГ выделяет значительные средства на помощь в этом деле. Регионами, которые получили значительную помощь из ФРГ были, например, Павлодарская, Карагандинская и Кустанайская области в Казахстане.

Начало процесса активизации национального сознания в Казахстане, в том числе немецкого, пришлось на 1989 г. Повсюду усилиями энтузиастов создавались общества «Возрождение» и национальные культурные центры немцев. На двух созванных съездах немцев Казахстана (в 1992 и 1995 годы) избирался Совет немцев, представляющих интересы в то время полумиллионного населения республики. А в 1994 году в Алматы был открыт Немецкий дом, известный ныне во всем Казахстане и за его пределами. За недолгий период своего существования Дом сумел стать центром культурной и социально-политической жизни немцев. А совет немцев стал надежным мостом между Казахстаном и Германией, точкой соприкосновения взаимных интересов наших стран, прежде всего, связанных жизнедеятельностью немецкой этнической группы в Казахстане. Им разработана Комплексная программа этнического возрождения немцев (утверждена в октябре 1993 года Постановлением Правительства Республики Казахстан). На основе этой программы разработаны и приняты областные программы этнического возрождения. В декабре 1994 года принято решение о продлении срока ее действия и утверждены дополнительные мероприятия к этой программе.

Большое значение Совет немцев придает работе по возрождению родного языка. В Астане усилиями областного общества «Возрождение» создан немецкий комплекс, включающий в себя детский сад, начальную школу и гимназию. В Караганде открыта немецкая прогимназия (начальные классы) и немецкий детский сад.

Значительную роль в деятельности немецких общественных объединений занимает культурно-досуговая работа, направленная на возрождение и распространение культуры. При областных, городских и районных национально-культурных центрах действуют хоровые и вокальные группы, фольклорные, музыкальные и семейные ансамбли, танцевальные группы. При центрах работают библиотеки, немецкие детские воскресные школы. Подготовку кадров для культурных центров ведут два музыкальных колледжа в городах Павлодаре и Рудном.

В Алматы работает единственный в СНГ немецкий драматический театр. О жизни немцев жители Казахстана и за его пределами узнают из постоянно действующей еженедельной телепрограммы «Гутен Абенд», регулярных республиканских радиопередач на немецком языке, газеты «Дойче Альгемайне», которые получают дотации из республиканского бюджета. С 1958 года существует немецкая редакция на Казахском государственном радио. Государственную поддержку получает и немецкий литературно-художественный и общественно-политический альманах «Феникс».

С осени 1997 года в Германии стало выходить популярное издание «Евроазиатский курьер», рассчитанное как на выходцев из Казахстана, так и на других читателей. Особого упоминания заслуживает объединение немецких ученых Казахстана.

Казахстанские немцы впервые после полувекового забвения по-настоящему почувствовали себя этнической общностью, которой свойственно и национальное самосознание и стремление к этническому самосохранению.

Таким образом, казахстанские немцы в местах компактного проживания, даже находясь в иноэтнической среде в XIX-XX века сохранили себя как непрерывное сообщество, сохранили свой язык, свою культуру, свои традиции. Немецкая диаспора Казахстана в процессе своего развития и становления превратилась в стабильный компонент демографической, социально-экономической, политической и культурной жизни республики, показывающий пример успешной адаптации и аккумуляции этноса в инокультурной среде.

Немецкая диаспора, являясь частью многонационального народа Казахстана, выступает за общенациональное согласие, вносит большой вклад в дело развития республики. Немцы Казахстана активно представлены в политике, бизнесе, науке и культуре. Среди представителей данного этноса, внесшего большой вклад в развитие республики можно назвать писателя Г.Бельгера, политика А. Рау, журналистов К. Эрлиха и Р.Штейнмарка, археолога В. Зайберта и многих других. Забота о сохранении связей между казахстанскими и германскими соотечественниками, их разностороннее сотрудничество – неперемнное условие для сохранения и развития немецкой этнической группы в многонациональном Казахстане.

Заклучение

Немецкая диаспора Казахстана в процессе своего развития и становления во второй половине XX-начале XXI вв. превратилась в стабильный компонент демографической, социально-экономической, политической и культурной жизни республики, показывающий пример успешной адаптации этноса в инокультурной среде.

Казахстанские немцы показали пример активного приспособления этнических групп (общности) к изменившейся природной и социально-культурной среде, которое выражается в принятии норм и ценностей новой социально-этнической среды (культурно-языковых, хозяйственно-культурных, политических, нравственных, бытовых и др.), сложившихся здесь форм межэтнического взаимодействия (формальных и неформальных связей, стиля поведения, семейных и соседских отношений и т. п.).

Кроме адаптации, казахстанские немцы прошли и процесс аккомодации, то есть смогла в инокультурной среде самоорганизовываться экономически и в быту, приспособиться к доминирующим образцам поведения, уже существующим в обществе.

Немцы, проживавшие на территории Казахстана не теряли своей веры, образа жизни, сохраняя свои национальные черты и язык.

Практическое применение этого опыта адаптации и аккомодации казахстанских немцев правительством несомненно станет основой для практического применения в сфере создания атмосферы межэтнического согласия.

Библиографический список:

- Brandes D., Busch M., Pavlovic K. (1994). Bibliographie zur Geschichte und Kultur der Russlanddeutschen. Bd. Von der Einwanderung bis 1917. München: Oldenbourg, XXII. 370 S.
- Fleischhauer I., Pinkus B. (1986). The Soviet Germans: Past and Present Ed. With an introd. By Frankel E. R. L., 19 S.
- Heitman S. (1980). The Soviet Germans in the USSR today // Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien. – Köln, № 35. 65 S.
- Karsten R. (2003). Russlanddeutsche Identitäten zwischen Herkunft und Ankunft Frankfurt. s.443; <https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/assimilyaciya-cto-hto-takoe.html>
- Riggs F. (1990). Ethnicity, Intercosta Glossary. Concepts and Terms used in Ethnicity Research. N.Y.
- Riek G-A. (1999). Die Migrationsmotive der Rußlanddeutschen. Unveröff. Diss. Stuttgart. (Institut für Politikwissenschaft). 185 c.
- Алексеев А.Н. (1998). Расселение немцев на территории Казахстана по данным Всероссийской 1897 и Всесоюзных переписей населения 1926, 1939, 1959 гг. //История немцев Центральной Азии. Алматы. С. 205-209.

- Айсфельд А. (2017). История и культура немцев Казахстана. Алматы. С. 106
- Архив Президента Республики Казахстан (АПРК) Ф.140 Оп.1 Д.55 Л.98.
- Алдажуманов К.С. (1998). Расселение депортированных немцев в Казахстане в 1941–1945 гг. // История немцев Центральной Азии. С.113-119.
- Бекмаханова Н.Е. (1986). Многонациональное население Казахстана и Киргизии в эпоху капитализма (60-е годы XIX в. – 1917 г.). М.: Наука. С.165.
- Буданова Ю.П. (2010). Первые немецкие поселки в Кустанайском уезде. Село Надеждинка. История по материалам архивных документов и воспоминаний коренной жительницы села М.Я. Гофман (Белоусько) // Немцы Сибири: история и культура: материалы VI Международной науч.-практ. конф. – Омск: Издательский дом «Наука»; изд-во ОмГПУ. С.189.
- Бургарт Л.А. (2002) Немецкое население Казахстана в конце XIX-XX вв.: (по материалам всеобщих переписей населения 1897-1999 гг.) / Л.А. Бургарт. – Усть-Каменогорск: Универсальное сервисное агентство. 230 с.
- Бургарт Л.А. (2005) Влияние особенностей размещения немецкого населения в Казахстане на «индекс» этнического окружения (1959-1999 гг.) // Российские немцы в инонациональном окружении: проблемы адаптации, взаимовлияния, толерантности: материалы междунар. науч. конф. (Саратов, 14-19 сент. 2004 г.). М. С. 201.
- Бургарт Л.А. (1999) Из истории немецких поселений в Восточном Казахстане (начало XX века - 1941 гг.) – Усть-Каменогорск: Изд. Немецкого культурного центра ВКО. С.17-18.
- Бургарт Л.А. (2002) Немецкое население Казахстана в конце XIX-XX вв. (по материалам всеобщих переписей населения 1897-1999 гг.). Усть-Каменогорск. С.16-17.
- Бруль В., Кригер В. (2004) Казахстан // Немцы России: энциклопедия: т. 2; К – О. – М., «ЭРН». С.9.
- Из истории немцев Казахстана (1921-1957 гг.) (1997): сб. документов: архив Президента Республики Казахстан. – Алматы - М.: Готика. - С.48.
- История российских немцев в документах. (1993). Т. I (1763-1992 гг.). М. С.177.
- Кригер В. (2006) Рейн -Волга - Иртыш: из истории немцев Центральной Азии. — Алматы: Издательство Дайк-Пресс. 276
- Мерц В. (2002) Немцы в Павлодарском Прииртышье // Германия – Центральная Азия – диалог культур: история, современность, перспективы: Материалы международной научно-практической конференции, Алматы, 1-2 ноября 2001 г. Алматы: Ассоциация общественных объединений немцев Казахстана «Возрождение». С.233.
- «Мобилизовать немцев в рабочие колонны... И. Сталин» (2000): сб. док. (1940-е гг.) / Сост., предисл., коммент. д-ра ист. наук, проф. Н. Ф. Бугая. М. С.19.
- Национальный состав населения Республики Казахстан. (2000) Т.1. Итоги переписи населения 1999 г. в РК. -Алматы. С. 25.
- Немцы России: энциклопедия (2006): Т. 3. -М. С.888 – 889.
- Никифоров Н.Д. Немецкое население Рудного Алтая в кон. 19 – перв. Четверти 20 в. (на материалах посёлков Шемонаихинского района ВКО) // История немцев Центральной Азии: Материалы Международной науч. конференции. (Алматы, 10 октября, 1997). 1998, С.36 – 43;
- Подопригора Ю.И. (2010) Немцы Павлодарского Прииртышья [Germans of the Pavlodar Irtysh region]. Алматы. С.160;
- Рецепты народной кухни этнических немцев Казахстана. (2013) – Алматы: Ассоциация общественных объединений немцев Казахстана «Возрождение». С.11.
- Романов Ю.И. (2005) История политических репрессий и депортаций немцев в Казахстан в исторических исследованиях // История немцев Центральной Азии. Рейн-Волга-Иртыш. Алматы. С.281.
- Российский государственный исторический архив. Ф.391. Оп.6. Д.316. Л.358
- Садовская Е.Ю. (2001) Миграция в Казахстане на рубеже XXI века: новые тенденции и перспективы. Алматы. С. 16-19.
- Сакенова К.А. (1998) Характерные особенности этнокультурного облика сельских немцев Казахстана в местах дисперсного расселения: (на материалах этносоциологического обследования Алматинской области) // История немцев Центральной Азии: материалы междунар. науч.-практ. конф. Алматы, 10 окт. 1997 г. Алматы. С.171-187.
- Слонова Г.В., Сраилова Г.М. (2006) Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Казахстан История и язык немцев Казахстана. Алматы. С.1-2.
- Станович Т.Н. (1973) Из истории носителей немецкого говора села Петерфельд Северо-Казахстанской области//Вопросы немецкой диалектологии и истории немецкого языка. Омск. С.36.
- Тавадов Г.Т. (2002) Этнология. Учебник для вузов- М.: Проект. С. 215

- Хасанов Б. (1976) Языки народов Казахстана и их взаимодействие. Алматы. С.150.
- Чиботарева В.Г. (2004) Наркомнац РСФСР: свет и тени национальной политики. 1917-1924 гг. М. С.607-608.
- Центральный Государственный Архив Республики Казахстан (ЦГА РК) Ф.15 Оп.1 Д.452 Л.26.
- Яковенко Ю.И. (2002) Музей с. Константиновка: история и современное положение // Сибирская деревня: история, современное состояние, перспективы развития: сб. науч. тр. – Омск. Ч. 2. С.71-73.

Джиеналиев Ерлан Құрмашұлы ^a, Раздықов Сәкен Зейноллаұлы ^b,
Ибадуллаева Злиха Өмірбекқызы ^c, Сарсамбекова Арна Сапаралиевна ^d

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан ^{a,b,c,d}

XX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫНДА ҚАЗАҚСТАНҒА ДЕПОРТАЦИЯЛАНҒАН НЕМІСТЕРДІҢ БЕЙІМДЕЛУІ

Аңдатпа. Мақаланың өзектілігі XX ғасырдың ортасында депортацияланған немістердің республиканың демографиялық, әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени өмірінің тұрақты компонентіне айналған Қазақстанға бейімделу және орналасу ерекшеліктерін зерттеу болып табылады, бұл этностың мәдени ортаға сәтті бейімделуінің үлгісін көрсетеді. Ұсынылған проблеманы зерделеу барысында біз немістердің Қазақстан аумағында адаптация және аккомодация процестерін бақылай алатын еңбектер мен құжаттарға сүйендік.

Мақала Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарындағы және соғыстан кейінгі жылдардағы депортация кезеңіндегі Қазақстандағы немістердің бейімделуінің ерекшеліктері мен түрлерін дәріптейді. Күштеп қоныс аудару кезеңдерімен және жер аударылғандардың санымен қатар бейімделу түрлері егжей-тегжейлі сипатталған: экономикалық, әлеуметтік, тұрмыстық, мәдени. Қазақстанның табиғи-климаттық жағдайларына ұжымдық бейімделудің қажетті шарты ретінде елді мекендерді құру процесі қасиеттеледі. Қазақстанның табиғи-климаттық жағдайларына бейімделген тұрғын үйлердің құрылысын көздейтін тұрмыстық бейімделу егжей-тегжейлі сипатталған. Қоныс аударушылардың басқа этникалық топтардың өкілдерімен әлеуметтік-мәдени қарым-қатынасы ерекше атап өтілді.

Материалдар практикалық құндылық болып табылады, өйткені бұл тәжірибені Үкіметтің қолдануы этносаралық келісім атмосферасын құру саласында практикалық қолдану үшін негіз болатыны сөзсіз.

Түйін сөздер: Қазақстан, бейімделу, аккомодация, аккультурация, көші-қон, депортация.

Jiyenaliev Yerlan Kurmashevich^a, Razdykov Saken Zeinulovich ^b,
Zlikha Omirbekovna Ibadullaeva ^c, Sarsambekova Arna Saparaliyevna ^d

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan ^{a,b,c,d}

ADAPTATION OF DEPORTED GERMANS IN KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

Abstract. The relevance of the article is the study of the peculiarities of adaptation and accommodation of Germans deported to Kazakhstan in the mid-twentieth century, who turned into a stable component of the demographic, socio-economic, political and cultural life of the republic, showing an example of successful adaptation of an ethnic group in a foreign cultural environment. In the course of studying the presented problem, we relied on works and documents, having studied which we were able to trace the processes of adaptation and accommodation of Germans on the territory of Kazakhstan.

The article highlights the features and types of adaptation of Germans in Kazakhstan during the deportation during the Second World War and in the post-war years. Along with the periods of forced resettlement and the number of deportees, the types of adaptation are described in detail: economic, social, household, cultural. The process of creating settlements is sanctified as a necessary condition for collective adaptation to the natural and climatic conditions of Kazakhstan. Household adaptation, which provided for the construction of dwellings adapted to the natural and climatic conditions of Kazakhstan, is described in detail. The socio-cultural relations of migrants with representatives of other ethnic groups are highlighted.

The materials are of practical value, since the application of this experience by the government will undoubtedly become the basis for practical application in the field of creating an atmosphere of interethnic harmony.

Keywords: Kazakhstan, adaptation, accommodation, acculturation, migration, deportation.

References

- Brandes D., Busch M., Pavlovic K. (1994). Bibliographie zur Geschichte und Kultur der Russlanddeutschen. Bd. Von der Einwanderung bis 1917. München: Oldenbourg, XXII. 370 S.
- Fleischhauer I., Pinkus B. (1986). The Soviet Germans: Past and Present Ed. With an introd. By Frankel E. R. L., 19 S.
- Heitman S. (1980). The Soviet Germans in the USSR today // Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien. – Köln, № 35. 65 S.
- Karsten R. (2003). Russlanddeutsche Identitäten zwischen Herkunft und Ankunft Frankfurt. s.443; <https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/assimilyaciya-cto-hto-takoe.html>
- Riggs F. (1990). Ethnicity, Intercosta Glossary. Concepts and Terms used in Ethnicity Research. N.Y.
- Riek G-A. (1999). Die Migrationsmotive der Rußlanddeutschen. Unveröff. Diss. Stuttgart. (Institut für Politikwissenschaft). 185 s.
- Alekseenko A.N. (1998). Rasselenie nemcev na territorii Kazahstana po dannym Vserossijskoj 1897 i Vsesoyuznyh perepisej naseleniya 1926, 1939, 1959 gg. // Istorija nemcev Central'noj Azii. Almaty. S. 205-209.
- Ajsfel'd A. (2017). Istorija i kul'tura nemcev Kazahstana. Almaty. S. 106
- Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahstan (APRK) F.140 Op.1 D.55 L.98.
- Aldazhumanov K.S. (1998). Rasselenie deportirovannyh nemcev v Kazahstane v 1941–1945 gg. // Istorija nemcev Central'noj Azii. S.113-119.
- Bekmahanova N.E. (1986). Mnogonacional'noe naselenie Kazahstana i Kirgizii v epohu kapitalizma (60-e gody HH v. – 1917 g.). M.: Nauka. S.165.
- Budanova YU.P. (2010). Pervye nemeckie poselki v Kustanajskom uezde. Selo Nadezhdinka. Istorija po materialam arhivnyh dokumentov i vospominanij korennoj zhitel'nicy sela M.YA. Gofman (Belous'ko) // Nemcy Sibiri: istorija i kul'tura: materialy VI Mezhdunarodnoj nauch.-prakt. konf. – Omsk: Izdatel'skij dom «Nauka»; izd-vo OmGPU. S.189.
- Burgart L.A. (2002) Nemeckoe naselenie Kazahstana v konce XIX-HKH vv.: (po materialam vseobshchih perepisej naseleniya 1897-1999 gg.) / L.A. Burgart. – Ust'-Kamenogorsk: Universal'noe servisnoe agentstvo. 230 s.
- Burgart L.A. (2005) Vliyanie osobennostej razmeshcheniya nemeckogo naseleniya v Kazahstane na «indeks» etnicheskogo okruzheniya (1959-1999 gg.) // Rossijskie nemcy v inonacional'nom okruzhenii: problemy adaptacii, vzaimovliyaniya, tolerantnosti: materialy mezhdunar. nauch. konf. (Saratov, 14-19 sent. 2004 g.). M. S. 201;
- Burgart L.A. (1999) Iz istorii nemeckih poselenij v Vostochnom Kazahstane (nachalo HKH veka - 1941 gg.) – Ust'-Kamenogorsk: Izd. Nemeckogo kul'turnogo centra VKO. S.17-18.
- Burgart L.A. (2002) Nemeckoe naselenie Kazahstana v konce XIX-HKH vv. (po materialam vseobshchih perepisej naseleniya 1897-1999 gg.). Ust'-Kamenogorsk. S.16-17.
- Bruľ V., Kriger V. (2004) Kazahstan // Nemcy Rossii: enciklopediya: t. 2; K – O. – M., «ERN». S.9.
- Iz istorii nemcev Kazahstana (1921-1957 gg.) (1997): sb. dokumentov: arhiv Prezidenta Respubliki Kazahstan. – Almaty - M.: Gotika. - S.48.
- Istorija rossijskich nemcev v dokumentah. (1993). T. I (1763-1992 gg.). M. S.177.
- Kriger V. (2006) Rejn -Volga - Irtysh: iz istorii nemcev Central'noj Azii. – Almaty: Izdatel'stvo Dajk-Press. 276
- Merc V. (2002) Nemcy v Pavlodarskom Priirtysh'e // Germaniya – Central'naya Aziya – dialog kul'tur: istoriya, sovremennost', perspektivy: Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii, Almaty, 1-2 noyabrya 2001 g. Almaty: Associaciya obshchestvennyh ob'edinenij nemcev Kazahstana «Vozrozhdenie». S.233.
- «Mobilizovat' nemcev v rabochie kolonny... I. Stalin» (2000): sb. dok. (1940-e gg.) / Sost., predisl., komment. d-ra ist. nauk, prof. N. F. Bugaya. M. S.19.
- Nacional'nyj sostav naseleniya Respubliki Kazahstan. (2000) T.1. Itogi perepisi naseleniya 1999 g. v RK. -Almaty. S. 25.
- Nemcy Rossii: enciklopediya (2006): T. 3. -M. S.888 – 889.
- Nikiforov N.D. Nemeckoe naselenie Rudnogo Altaya v kon. 19 – perv. CHetverti 20 v. (na materialah posyolkov SHemonaihinskogo rajona VKO) // Istorija nemcev Central'noj Azii: Materialy Mezhdunarodnoj nauch. konferencii. (Almaty, 10 oktyabrya, 1997). 1998, S.36 – 43;
- Podoprigora YU.I. (2010) Nemcy Pavlodarskogo Priirtysh'ya [Germans of the Pavlodar Irtysh region]. Almaty. S.160;
- Recepty narodnoj kuhni etnicheskikh nemcev Kazahstana. (2013) – Almaty: Associaciya obshchestvennyh ob'edinenij nemcev Kazahstana «Vozrozhdenie». S.11.
- Romanov YU.I. (2005) Istorija politicheskikh repressij i deportacij nemcev v Kazahstan v istoricheskikh issledovaniyah // Istorija nemcev Central'noj Azii. Rejn-Volga-Irtysh. Almaty. S.281.

- Rossiiskij gosudarstvennyj istoricheskij arhiv. F.391. Op.6. D.316. L.358
- Sadovskaya E.YU. (2001) Migraciya v Kazahstane na rubezhe HKHI veka: novye tendencii i perspektivy. Almaty. S. 16-19.
- Sakenova K.A. (1998) Harakternye osobennosti etnokul'turnogo oblika sel'skih nemcev Kazahstana v mestah dispersnogo rasseleniya: (na materialah etnosociologicheskogo obsledovaniya Almatinskoj oblasti) // Istoriya nemcev Central'noj Azii: materialy mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Almaty, 10 okt. 1997 g. Almaty. S.171-187.
- Slonova G.V., Srailova G.M. (2006) Kazahskij nacional'nyj pedagogicheskij universitet im. Abaya, Kazahstan Istoriya i yazyk nemcev Kazahstana. Almaty. S.1-2.
- Stanovich T.N. (1973) Iz istorii nositelej nemeckogo govora sela Peterfel'd Severo-Kazahstanskoj oblasti//Voprosy nemeckoj dialektologii i istorii nemeckogo yazyka. Omsk. S.36.
- Tavadov G.T. (2002) Etnologiya. Uchebnik dlya vuzov- M.: Proekt. S. 215
- Hasanov B. (1976) YAzyki narodov Kazahstana i ih vzaimodejstvie. Almaty. S.150.
- CHebotareva V.G. (2004) Narkomnac RSFSR: svet i teni nacional'noj politiki. 1917-1924 gg. M. S.607-608.
- Central'nyj Gosudarstvennyj Arhiv Respubliki Kazahstan (CGA RK) F.15 Op.1 D.452 L.26.
- Yakovenko YU.I. (2002) Muzej s. Konstantinovka: istoriya i sovremennoe polozhenie // Sibirskaya derevnya: istoriya, sovremennoe sostoyanie, perspektivy razvitiya: sb. nauch. tr. – Omsk. CH. 2. S.71-73.

Баяхметов Серик Умутбаевич

доктор философии (PhD),
старший научный сотрудник Службы
научно-исследовательской работы,
«Государственный архив города Астана»,
Астана, Казахстан
E-mail: bayakhmetserik@gmail.com;

Баяхметова Сауле Сайлаубековна

магистр пед. наук,
учитель истории школы-гимназии № 22,
Астана, Казахстан
E-mail: bayhmetovasaule67@gmail.com

КАНЫШ САТПАЕВ – ВЕЛИКИЙ СЫН СВОЕГО НАРОДА

Аннотация. Аннотация. В истории развития науки и культуры Казахстана есть личности, судьбы и творчество которых с наибольшей полнотой и силой воплотили в себе интеллектуальный потенциал, созидательную мощь и талант народа. Это Абунасыр Аль-Фараби, Мухаммед Хайдар Дулати, Чокан Валиханов, Абай Кунанбаев, Мухтар Ауэзов... В этот славный список по праву органично входит и Каныш Сатпаев. В этом году Казахстан отметит 125-летний юбилей выдающегося ученого-геолога, общественного и государственного деятеля Каныша Сатпаева. В статье авторы раскрывают основные достижения славного сына казахского народа Каныша Имантаевича Сатпаева, который воплотил в себе лучшие черты ученого и человека, целиком отдававшего себя людям во имя процветания общества.

Его жизнь и деятельность совпали с самыми напряженными годами становления и развития нашей страны, первых пятилеток, предвоенных лет, тяжелыми годами Великой Отечественной войны, послевоенного восстановления народного хозяйства.

Ключевые слова: Ученый-геолог, Большой Жезказган, геологическое картирование, горно-металлургический сектор экономики, Казахская Национальная Академия наук, энциклопедические знания, история, культура.

Казахстан отмечает большую дату – 125 лет со дня рождения Каныша Имантаевича Сатпаева – великого сына казахской степи, с именем которого связаны огромные достижения в науке и промышленности.

Имя Сатпаева всегда ассоциируется со словом первый. К.И. Сатпаев является первым составителем школьного учебника алгебры на казахском языке, первым профессиональным инженером-геологом среди казахов, первым казахом-академиком АН СССР, первым президентом и основателем Академии наук Казахстана, первым директором Института геологии АН КазССР, первым в Казахстане лауреатом Государственной и Ленинской премий [1]!

Выдающийся ученый-геолог, незаурядный организатор науки, крупный государственный и общественный деятель, Сатпаев золотыми буквами вписал своё имя в историю своего народа. Величие академика К. Сатпаева трудно переоценить! Человек высокой эрудиции, обладавший энциклопедическими знаниями во многих областях науки, Сатпаев задал стране интеллектуальный, научный тренд развития, в результате которого казахстанское общество из просвещённого превратилось в интеллектуально-научное и профессиональное. Именно благодаря заслугам великого учёного был заложен фундамент сегодняшнего инновационного и научного потенциала, которым обладает наш народ, наша молодежь и наша страна.

Открытие Большого Жезказгана, которое навсегда изменило облик Центрального Казахстана и нашей страны в целом, помимо человеческого подвига, является ярким примером профессионального научного подхода к реализации практической задачи [2]. Не может не вызывать восхищения потрясающее научное чутьё учёного. На основе отдельных научных фактов учёному удалось сделать аналитическое обобщение: «Большой Жезказган не является единственным объектом. В пределах Жезказганского района имеются достаточно крупные запасы железных, железно-марганцевых руд, позволяющих намечать добычу этих руд в крупных масштабах».

С началом финансирования развития Жезказгана – строительства медеплавильного комбината, водохранилища и прокладки железной дороги – возникли предпосылки для создания в стране в 1934 году первого высшего технического учебного заведения – Казахского горно-металлургического института (КазГМИ), больше известного в стране как Политех (ныне Казахский национальный исследовательский технический университет им К.И. Сатпаева). Созданный институт стал кузницей собственных профессиональных кадров, в том числе для растущей горно-металлургической и геологической промышленности страны.

Последовательность К. Сатпаева в формировании инженерно-интеллектуальной и научной элиты горно-металлургического сектора страны – яркое свидетельство его организаторских качеств и научного предвидения. Шаги в этом направлении позволили создать в 1940 году первый казахский научный центр на базе Института геологических наук. Позднее с вовлечением смежных областей науки на базе академического филиала АН СССР была создана в 1946 году Казахская Национальная Академия наук.

Между прочим, будучи президентом Академии наук, Каныш Имантаевич уделял постоянное внимание развитию музыковедения. Он создал при АН КазССР сектор музыки, который, выполняя указы Сатпаева, ежегодно проводил плановые экспедиции по республике пополняя музыкальные фонды новыми записями песен и кюев. В 1955 г. на их основе был выпущен академический музыкально-этнографический сборник («Народные песни Казахстана»).

В 1955 году выходит его следующий фундаментальный научный труд «О методологии, фактической базе и основных выводах металлогенических прогнозных карт Центрального Казахстана» [3]. В этой работе учёный писал: «Комплексность в научной разработке вопроса, полнота в сборе всех первичных фактов наблюдений, конкретность в их анализе, объективность в обобщениях и коллективность в творчестве – вот те методологические принципы, которые явились руководящими в выполнении работ по составлению металлогенических прогнозных карт важнейших полезных ископаемых в пределах Центрального Казахстана».

На примере своей научной деятельности, организованной на принципе «сомневайся во всем и доверяй только фактам», благодаря искусству научной и академической полемики и обсуждения, синтезу и анализу научного материала, академик К. Сатпаев и его научные единомышленники на десятилетия вперед установили твёрдый стандарт качества казахстанской науки, который актуален и по сей день.

Удивительным является то, что они были созданы задолго до эры численных математических расчётов и компьютерного моделирования данных и подтвердили свою научную обоснованность в настоящее время. Наиболее полно эти фундаментальные научные положения сформулированы в его статье «Главные закономерности пространственного размещения зон эндогенного оруденения в Центральном Казахстане» [4]. Научные выводы, сделанные К. Сатпаевым и отражённые в вышеуказанной работе, венчают талант и гений учёного-геолога, а сформулированные им научные положения и по сей день имеют широкое распространение в научном геологическом мире – сегодня это именуется «высочайшим индексом цитирования».

Очевиден тот факт, что главная заслуга Сатпаева как учёного заключается в его колоссальном вкладе в развитие геологических исследований в Казахстане. Хорошо известно, что под его непосредственным руководством начались разработки крупнейших медных, железных и марганцевых залежей.

Жизненный путь Сатпаева не всегда был усыпан розами. У ученого были годы несправедливых гонений, огорчений и невзгод. Но Каныш Имантаевич всегда был убежденным оптимистом. Он никогда не терял веры в себя, стойко боролся за правду!

Деятельность К.И. Сатпаева в заключительный период его жизни поражает масштабностью замыслов, широтой постановки задач, настойчивостью в их решении. В частности, именно в эти годы выдающийся ученый продолжал с неослабным вниманием и настойчивостью всячески содействовать осуществлению работ по геологическому картированию территории Казахстана. В результате итогом, венцом всей научно-геологической деятельности К. И. Сатпаева явилось создание металлогенических прогнозных карт Центрального Казахстана масштаба 1:500000. В самой идее, воплощенной в этих картах, в организационном подходе к осуществлению поставленных задач и достижению намеченной цели проявились выдающиеся качества знаменитого ученого: огромный организаторский талант; понимание, высокой ответственности талантливого исследователя перед великими тайнами Природы, которые человек этот решился расшифровать во блага людей; колоссальный авторитет руководителя, способного привлечь к работе коллектив, имя которому – геологические службы Казахстана [3], [4].

Таким образом можно сделать вывод о том, что основными достижениями ученого и организатора науки К.И. Сатпаева являются:

- разведка и создание Большого Жезказгана, сыгравшая столь решающую роль в Великой Отечественной войне, так и послевоенные годы;
- активное участие и создание Академии наук Казахстана, где он стал первым и бессменным ее президентом, одновременно оставаясь с 1940 г. директором Института геологических наук страны. Благодаря инициативе и энергии Сатпаева Академия наук КазССР стала крупным научно-исследовательским центром;
- в научном творчестве главным направлением его были проблемы металлогении полезных ископаемых, он возглавил составление металлогенических и прогнозных карт Центрального Казахстана;
- разносторонность его как ученого интересы фольклором, литературой говорят о нем как истинном ценителе искусства с активной общественно-политической деятельностью.
- научное наследие К. И. Сатпаева поистине грандиозно, включающая в себе 800 публикаций в области генеалогии рудных пород Казахстана, минералогии, геохимии, стратиграфии, тектоники, географии, экономики, а также исследованиями в области истории и культуры.

Таким образом, Каныш Имантаевич, сумел органически соединить в себе, в своей могучей натуре высь родных гор, раздолье и ширь степей, мудрость своего народа, занял достойное место в истории Казахстана.

Список источников и литературы:

1. Бейсембетов И. К. Выдающаяся роль великого ученого в развитии Казахстана URL: <https://satbayev.university.ru/news/vydayushchayasya-rol-velikogo-uchenogo-v-razvitii-kazakhstana>
2. Батырбеков Г.О. Академик К.И. Сатпаев и его современники. – Алматы: Рауан, 1999.
3. Бекжанов Г.Р. К.И. Сатпаев – выдающийся геолог современности. – Алматы: Ғылым, 1998.
4. Брагин А. И. Первый академик: документальная повесть. – Алматы: Казахстан, 1989. – 222 с.

Баяхметов Серік Үмітбайұлы

философия докторы (PhD), ғылыми-зерттеу жұмысы қызметінің аға ғылыми қызметкері,
«Астана қаласының Мемлекеттік архиві», Астана, Қазақстан, E-mail: bayakhmetserik@gmail.com

Баяхметова Сәуле Сайлаубекқызы

педагогика ғылымдарының магистрі, № 22 мектеп-гимназиясының тарих пәнінің мұғалімі,
Астана, Қазақстан, E-mail: bayhmetovasaule67@gmail.com

ҚАНЫШ СӘТБАЕВ – ӨЗ ХАЛҚЫНЫҢ ДАҢҚТЫ ҰЛЫ

Аңдатпа. Қазақстанның ғылымы мен мәдениетінің даму тарихында тағдырлары мен шығармашылығы толықтығы мен күшімен халықтың зияткерлік әлеуетін, жасампаз күші мен талантын бейнелеген тұлғалар бар. Бұлар Абунасыр Әл-Фараби, Мұхаммед Хайдар Дулати, Шоқан Уәлиханов, Абай Құнанбаев, Мұхтар Әуезов... Бұл даңқты тізімге Қаныш Сәтбаев та кіреді. Биыл Қазақстан көрнекті геолог-ғалым, қоғам және мемлекет қайраткері Қаныш Сәтбаевтың 125 жылдық мерейтойын атап өтеді. Мақалада авторлар қазақ халқының даңқты ұлы Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың қоғам өркендеуі үшін өзін толығымен адамдарға берген ғалым мен адамның ең жақсы қасиеттерін бейнелеген негізгі жетістіктерін ашады. Оның өмірі мен қызметі еліміздің қалыптасуы мен дамуының ең қарбалас жылдарымен, соғысқа дейінгі Алғашқы бесжылдықтармен, Ұлы Отан соғысының қиын жылдарымен, соғыстан кейінгі халық шаруашылығын қалпына келтірумен сәйкес келді.

Түйін сөздер: Ғалым-геолог, Үлкен Жезқазған, геологиялық картаға түсіру, экономиканың тау-кен металлургия секторы, Қазақ Ұлттық Ғылым Академиясы, энциклопедиялық білім, тарих, мәдениет.

Bayakhmetov Serik Umutbayevich

Doctor of Philosophy (PhD), Senior Researcher of the Research Work Service, «State Archive of Astana city», Astana, Kazakhstan,
E-mail: bayakhmetserik@gmail.com

Bayakhmetova Saule Sailaubekovna

Master of Pedagogical Sciences, History teacher of Gymnasium No. 22,
Astana, Kazakhstan, E-mail: bayhmetovasaule67@gmail.com

KANYSH SATPAYEV IS A GREAT SON OF HIS PEOPLE

Abstract. In the history of the development of science and culture of Kazakhstan, there are personalities whose destinies and creativity have embodied the intellectual potential, creative power and talent of the people with the greatest completeness and strength. These are Abunasyr Al-Farabi, Muhammad Haidar Dulati, Chokan Valikhanov, Abai Kunanbayev, Mukhtar Auezov... Kanysh Satpayev is rightfully organically included in this glorious list. This year, Kazakhstan will celebrate the 125th anniversary of the outstanding geologist, public and statesman Kanysh Satpayev. In the article, the authors reveal the main achievements of the glorious son of the Kazakh people Kanysh Imantaevich Satpayev, who embodied the best features of a scientist and a man who devoted himself entirely to people in the name of prosperity of society. His life and work coincided with the most intense years of the formation and development of our country, the first five-year plans, the pre-war years, the difficult years of the Great Patriotic War, the post-war restoration of the national economy.

Key words: Geologist, Bolshoy Zhezkazgan, geological mapping, mining and metallurgical sector of the economy, Kazakh National Academy of Sciences, encyclopedic knowledge, history, culture.

References

1. Bejsembetov I. K. Vydayushchayasya rol' velikogo uchenogo v razvitii Kazahstana URL: <https://satbayev.university.ru/news/vydayushchayasya-rol-velikogo-uchenogo-v-razvitii-kazakhstana>
2. Batyrbekov G.O. Akademik K.I. Satpaev i ego sovremenniki. – Almaty: Rauan, 1999.
3. Bekzhanov G.R. K.I. Satpaev – vydayushchijsya geolog sovremennosti. – Almaty: Fylym, 1998.
4. Bragin A. I. Pervyj akademik: dokumental'naya povest'. – Almaty: Kazahstan, 1989. – 222 s.

ХҒТАР 03.20

Мәлікова Сәуле Зейнуллақызы

т.ғ.к., Солтүстік Қазақстан Мемлекеттік архивінің
директоры, Петропавл қ, Қазақстан
E-mail: malikova_saule@mail.ru

ҚЫЗЫЛЖАРДЫҢ АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ БАЙБАТЫР ЕРЖАНҰЛЫ

Аңдатпа. Аңдатпа. Мақалада өткен ғасыр басындағы ояну дәуірінің идеясын жақтаған, сол бір оқыған, білімі озық, тәжірибесі кемел, ұлт үшін «жүрек майын шам қылған» Алаш қайраткерлерінің арасында ақын әрі журналист, дарынды драматург, білікті мұғалім Байбатыр Ержанұлының өмірі мен қызмет жолы, шығармашылығы жайлы баяндалады. Ақынның жеке өміріне, отбасына, қоғамдық қызметі мен шығармашылық мұрасына байланысты архив материалдары және қолжазбалар, естеліктер жинақталып, алғаш рет толықтырып жұртшылық назарына ұсынылып отыр. Байбатыр Ержанұлы өмір сүрген кезеңдегі, оның ішінде 1925 жылғы Ақмола губерниялық білім бөлімі бойынша тың деректер, әсіресе қазақ мектептеріне қатысты құжаттар анықталып, көпшілік назарына ұсынылады.

Түйін сөздер: Алаш, «Жас Азамат», саяси қуғын-сүргін, қаламгер, әдебиет, «Тұр, қазақ!», Петропавл, қазақ мектептері, меңгеруші, зиялылар, оқушылар.

XX ғасыр – қазақ елінің тарихындағы қауырт қоғамдық құбылыстар ғасыры. Сол бір алмалы-төкпелі заманда халық үшін атқарған қызмет жолында алдыңғылардың қатарында болған барша қазақтың Алаш қайраткерлері.

Шынымен де, Алаш кезеңі – ұлттық санамыздың түлеп, жаңғыру кезеңі еді.

Алаш зиялылары өздері өмір сүрген қоғамның ең өзекті мәселесі отарлық езгіге қарсы ұлттың санасын оятып, оны қалыптастыру жолында өздерінің қоғамдық-саяси қызметтерімен де, шығармашылық қызметтерімен де, алға шығып, қалың қазақ халқын соңдарына ілестірді.

Халқымыздың бойындағы ұлттық рухты, сана-сезімді ояту мақсатында, халық арасындағы сауатсыздықты жою жолында аянбай еңбек етті. Осы мақсатта «Қазақ», «Сарыарқа», «Алаш», «Жас Азамат», «Айқап» газет-журналдары арқылы орасан зор жұмыстар атқарды.

XX ғасырдағы Алаш зиялыларының қоғамдық сананы жаңа белеске көтеруі әдебиеттің түбегейлі мүдделерін айқындады. Қиын-қыстау кезеңде халықтың мұңын жырлаған жаңа қаламгерлер, ел қайраткерлері шықты.

Осы орайда, қазақ үшін ұлт жанының айнасы болып табылатын XX ғасырдағы Алаш қайраткерлерінің әдебиет саласындағы мазмұнды еңбектеріне көз жүгіртсек.

XX ғасырдың алғашқы он-жиырма жылындағы қазақ әдебиетіндегі шоқтығы биік, жоталанып көзге түсетін шығармаларымен танымал – Шәкәрім Құдайбердіұлы, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы, Мағжан Жұмабай, Жүсіпбек Аймауытұлы сынды Алаш ардақтылары.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылдан бастау алған «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия туралы» Жарлығының негізінде Солтүстік Қазақстанның Алаш кезеңі қарқынды түрде зерттелуде. Архивтердегі қажырлы еңбектің, ізденістердің нәтижесінде өткен ғасыр басындағы ояну дәуірінің идеясын жақтаған, жерлесіміз Сұлтанмахмұт Торайғыров айтқандай «ұлт үшін жүрек майын шам қылған», оқыған, озық ойлы Алаш қайраткерлерінің арасында ақын әрі журналист, дарынды драматург, білікті ұстаз Байбатыр Ержанұлы туралы көптеген тың деректер анықталды.

Байбатыр Ержанұлы – 1892 жылы сәуір айында Солтүстік Қазақстан облысы Жамбыл ауданының Тау-Ағаш өңірінде дүниеге келген ақын, журналист, педагог, қайраткер.

Байбатыр Ержанұлының арғы тегі Арғын руынан тарайды, өз атасы Құлақбайдың үш ұлы болған, олар: Ысмайыл, Ержан және Ербатыр. Байбатыр Ысмайылдан туғанымен, Ержанның асырап жеткізгені ұрпақтар естеліктерінде жиі айтылатыды. Сол себепті ол шығармаларының авторлығын сол уақыттың тәртібімен бірде «Құлақбаев», біресе «Ержанов», біресе «Ержанұлы» деп береді.

Мәселен, «Айқап» журналында жарияланған «Кеше түндегі түс, бүгінгі іс» әңгімесінде, Байбатыр Ержанұлы, әңгімені жариялаушы «Байбатыр Құлақбаев» деп көрсеткен. [1.] («Айқап», Ү. Субханбердина, С.Дәуітов. «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы. Алматы, 1995.)

Солтүстік Қазақстан мемлекеттік архивінің қорындағы құжаттарда Байбатыр Ержанұлы туралы келесідей мағлұматтар сақталған: «Ақмола губерниялық білім бөлімі бойынша 21.02.1925 жылғы №6 бұйрықтан үзінді көшірме бар, онда Ержанов (аты, әкесінің аты көрсетілмеген) 1-ші сатыдағы 1-ші қазақ мектебінің меңгерушісі болып тағайындалды.

Құжатта I қазақ мектебінің меңгерушісі Турановтың өз жұмысына салғырт қарағаны айтылған, соның нәтижесінде Турановтың орнына меңгеруші қызметіне Ержановты тағайындаған.

Сөйтіп, Байбатыр Ержанов Мұғалімдер тізімінде 1-ші дәрежелі 1-ші қазақ мектебінің меңгерушісі болып жұмыс істеген.

Осы қордағы құжатта 1925-1926 жылдардағы I қазақ мектебінің I, II, III және IV топтардағы оқушылардың тізімі берілген. Тізімдегі оқушыларға келетін болсақ:

I топта 9 бен 14 жас аралығындағы оқушылар болған, оның ішінде ұлдар – 29, қыздар – 22, жалпы 51 адам: Сағындықова Бәтима, Құтпанова Рабиға, Салимова Майшарап, Бағламбекова Сара, Құрманғалиева Батима, Жүнісов Абдулла, Амрин Зайнулла, Исхаков Құрманғалий, Әбділдәшев Ахметжан, Жұмабаев Әбдірахман, Шәкіпов Қасымбай, Оспанов Ғаббас, Рахимгереев Ілияс, Оспанова Мариям, Амрин Ахметжан, Закиров Жүніс, Арыстанов Жұмабай, Ережепова Зейнеп, Жұмабаев Айтмағамбет, Қалықова Зейнеп, Ханафина Нағима, Ережепов Әбдірашит, Жибаев Ғарип, Ақылбаева Гүлжамия, Матаева Бибікамал, Ахметжанов Сәдуақас, Ережепова Бибіжамал, Әбілов Б., Есалимов Қайдар, Қамалиева Құлтай, Тулумбаев Ғалиақпар, Құрманғалиева Мәриям, Зарипов Құдыс, Дускин Қасен, Ысқақова Майнұр, Оразова Жәмиля, Құсайынова Шарипа, Анафин Айсәбек, Есембергенов Сабыр, Ғаббасов Әбділхан, Рамазанова Бибіш, Ысқақов Әбдірахман, Түлкібаева Әмина, Ақылбаев Айтмағамбет, Ережепов Ғабиден,

Жұмабаев Жұмабек, Ауталипова Ұрқия, Ғабдулғапаров Ғабдулла, Мұбаракова Мәрзия, Амрина Рақила.

II топта 9 бен 15 жас аралығындағы оқушылар болған, оның ішінде ұлдар – 22, қыздар – 7, жалпы 29 адам: Оразов Хайрулла, Түлкібаев Ғаббас, Хасенов Хамит, Сатыбалдин Лекер, Ахметжанова Әмина, Еділбаев Мәжит, Ысқақов Тайжан, Ғаббасов Мадалхан, Оспанов Сәруар, Әділова Мариям, Шайдуллин Мүжеп, Дүйсеков Ешпекбай, Кенжеғарина Бибіғайша, Жақыпов Жұмағұл, Итемгенов Нұржан, Майкин Файзран, Тажиев Темірғали, Нұрмағаметова Биб., Дайырбекова Кәлима, Рахымгереев Ғаббас, Досанов Уәли, Ахметжанов Әбілмәжин, Шынтасов Хасен, Жұмабаев Айтмағамбет, Рахымова Бағыла, Мұқашев Нұрахмет, Салимов Ашрап, Дайырбеков Акрам, Жакупова Құсни.

III топта 11 мен 15 жас аралығындағы оқушылар болған, оның ішінде ұлдар – 25, қыздар – 4, жалпы 29 адам: Баймағамбетов Тем., Ауталипов Вагап, Бағауытденова Гүлсім, Хасенова Бибіғайша, Сарсембаев Жақия, Қожахметова Рабиға, Садықова Нағима, Тасмағамбетов Ғаз., Сейтжанов Ыбырай, Қамалиев Кешубай, Құсайынов Таңатар, Жұмабаев Ж., Саттаров Тұмарбай, Қожахметов Қ., Наурызбаев Қойшыбай, Сексенбаев Алтынбай, Ауғалиев Жұмажан, Байдақанов Махмет, Ахметов Бекайдар, Майкен Уәли, Сұрағанов Сейтахмет, Жақыпов Есембай, Азаматов Айтмағамбет, Шакабаев Хасен, Уәлиев Вағаз, Құрымбаев Тасболат, Хасенов Мұса, Қазкенов Жүніс, Сырғабеков.

IV топта 13 пен 18 жас аралығындағы оқушылар болған, оның ішінде ұлдар – 17, қыздар – 2, жалпы 19 адам: Жұмабаев Нығмет, Қарабалина Мәриям, Бағаутдинов Бәри, Ысқақов Илияс, Кәкібаев Жұмажан, Шарықбаев Қожахмет, Жахин Біржан, Жахин Мыңжан, Дорбин Амза, Наурызбаев Шыңғыс, Мұстафин Молдағали, Сыздықов Ғазалы, Ауғалиев Шәкір, Алдабергенов Шайхы, Жүсіпов Қайыржан, Жүнісов Қайыржан, Аубакирова Нурикамал, Аубакиров Кәрім, Ахметов Бақсұлтан. [2]. (СҚМА.Қ.921.Т.1.І.3.Пп.15,16).

1927 жылы Ақмола губерниясы мектептерінің мұғалімдерінің тізімінде 1-ші дәрежелі 1-ші қазақ мектебінің меңгерушісі болып жұмыс істеген. Мектеп Петропавл қаласы, Ямская көшесі, 76-үйде орналасқан.

Петропавл 1-ші қазақ мектебінің құжаттарында 1927 жылы мектеп меңгерушісі Б. Ержанов жұмысын жалғастырған. [3]. (СҚМА.Қ.921.Т.1.І.3.Пп.20,22,25).

Облыстық архив қорында Байбатыр Ержановтың тұтқындалған кездегі сауалнамасы сақталған:

Анкета № задержанных с зачислением за Вост. Казакст. Обл. Управл. НКВД, сдавшие неверные показания в анкете, будут подвергнуты строгой ответственности

ВОПРОСЫ	ОТВЕТЫ
Фамилия, Имя, Отчество	Ержанов Байбатыр Исмаилович
Год рождения	апрель 1897 г.
Место рождения	Карагандинская обл., Тункуюкский в., аул №14.
Происхождение	Из крестьян-бедняк
Место жительства	г.Семипалатинск, Советская,99.
Подданство	СССР
Национальность	казах
Если грамотен, то указать какую учебное заведение окончил	среднее
Имущественное положение	Служащий, имуществ не имею.

	1 корова
	2 барана/корова
Принадлежность в партии	А) с 05/09/1927 года по ноябрь 1935 г. Б) не состоял В) исключен из партии в связи с о -----ой.
Состав семьи	Жена – Ержанова Маржан, 22 года. Сын – Ержанов Едгарт, 1925 г.р. Дочь – Ержанова Роза, 1932 г.р. Сын – Ержанов Тельман, 1935 г.р.
Место работы А) с начала войны до февральской революции Б) с февральской революции до 1921 года В) с 1921 года по день ареста	А) религиозный учитель Б) с 1917 года по 1919 г. тоже В) в день ареста работал -----.
Категория воинского учета	Не служил
Служил ли в старой армии	Нет
Служил ли в белой армии	Нет
Служил ли в полиции	Нет
Участвовал ли в партизанском отряде	Не участвовал
Отношение к воинской повинности	Не имею
Жил ли за границей, имеются ли родственники за границей	За границей не жил/ родственников за границей не имею
Привлекался ли к суд. ответственности: где, когда и чем кончилось дело	В 1934 г. октябре
Когда и кем арестован	14/12/1935 г., Вами
Место жительства перед арестом	Советская, 99.

15.XII.1935.

Подпись арестованного [4.]. (СҚМА.Қ.921.Т.1.І.3.П 25).

Байбатыр Ержанұлының әдеби саладағы оян мотивіндегі жұмыстарына келетін болсақ, ол Алаш қайраткері Міржақып Дулатұлының әйгілі «Оян, қазақ!» кітабының екпініменен өзінің «Тұр, қазақ!» атты кітабын 1910 жылы 8 қыркүйекте Қызылжар қаласында аяқтайды. Кітаптың сөз бастарында былай делінген:

«Әр халықтың ілгері басуына себеп болған осы күнгі жаңа шыққан рисала (трактат), әдебиет, жәрида (газет), газеттер еді. Көзімізбен көріп, ақылменен ойлап тұрсақ, бұл біздің сәхарауи (далалық) қазақ халқы күллі пайдалы нәрселерден бейхабар қараңғыда ұйықтап жатқандығы себепті бос қалғандай көрінеді. Өнер және білімнің ең алды бұл милләтіміздің (ұлт) пайдасын ойлап, муһим (қажет) рисала жазып тарту еді, өзіміздің бейхабар қараңғыда ұйықтап жатуымыздан, екінші оқығандар аздығынан болар біздің сахарауи қазақ халқы арасында бек (тым) аз көрінеді.

Қой жамағаттар, бұлай тұруға жарамас, «білегі жуан бір кісіні, білімі көп мың кісіні жығады» деген сөздің ретінше өнерлі, ілімді болып дінімізді танып, өзіміздің тілімізше әр түрлі муһим (қажетті) рисалалар, романдар жазып, дүние ахиреттік пайдамызды тауып, рахаттықпенен күнелтіп тұралық!!!

Иттифақ (кенет оқиға)! Жақұтты жақұтпенен сатып алынады; жақұтпенен өтіп кеткен уақытты сатып алынбайды. Мінекей, қазір де жиырмасыншы ғасыр біздің жастық уақытымызда кез келіп тұр; мен пақыр да кішкене ғана аз ілімімнің арқасында сол қызғалдақтай қуарып, өтіп кеткен соң, заманды босқа өткізбеумен тырысқан сықылды бейшара халқымыздың мынадай аз уақытта болса да таршылықта қалып, жерінен, суынан айырылуына һәм нашар халіне нашар

малына себеп болып тұрған білімсіздігіне, өнерсіздігіне қайғырып, Ибраһим ғалейхиссаламды Намруд залым отқа салғанда, сол жанып тұрған отты сөндіремін деп тұмсығыменен бір тамшы су әкелген қарлығаштай мен-дағы халқымызға пайда келтірмек ниетімменен осы бір рисаланы майданға салып, түзеп жаздым». [5.]. («Тұр,Қазақ!», Байбатыр Ержанов. Қазан. Орталық Баспа. 1914 ж.)

«Тұр, Қазақ!» кітабы, Байбатыр Ержанұлының шығармаларының ішіндегі шоқтығы биік шығармасы болып табылады. «Тұр, Қазақтың» құрылымы, көтерер тақырыбы мен ішкі мазмұнына қарап, «Оян, Қазақтың» дәстүрлі жалғасын көруге болады.

Бұл туралы зерттеуші ғалым А. Зекенова: «Шындығына келгенде, Байбатыр Ержанұлының «Тұр, қазақ!» еңбегі М. Дулатұлының «Оян, қазақ!» (1909) туындысындағы азаттық, тәуелсіздік идеяларымен ғана емес, сонымен қатар сол заманның тілдік қолданыстарының көрініс тапқандығымен де үндес келеді.

Тарихи ерекшеліктерге байланысты татар, парсы, араб сөздері ХІХ-ХХ ғасырлардағы әдебиет пен тарихқа қатысты басылып шыққан кітаптардың барлығында кеңінен қолданғандығын ескерсек, Б. Ержанұлының да «Тұр, қазақ!» кітабында да осы үрдіс байқалады» дейді. [6.]. (А.Ж.Зекенева. «Ақтаңдақ әдебиеттің бір тұлғасы», «Keruen» scientific journal M.O.Auezov Institute of Literature and Art ISSN 2078-8134 Volume 3, Number 68 (2020)

Міржақып Дулатұлының «Оян, қазақ!» кітабы мен Байбатыр Ержанұлының «Тұр, қазақ!» кітаптарын салыстырмалы түрде қарасақ:

№	М.Дулатұлы «Оян, қазақ!»	Байбатыр Ержанұлы «Тұр, қазақ!»
1	Сөз басы	Сөз бастар
2	Қазақ халқының бұрынғы һәм бүгінгі халі	Сахрауи қазақ халқының халі
3	Қазақ халқының бұрынғы мағишаты	Сахрауи қазақ халқына насихат
4	Өнерменен хасіл болған нәрселер	Болыстық һәм сайлау
5	Сайлаулар хақында	Болысқа
6	Қазақ жерлері	Қайран қоныс
7	Мешіт, медресе хақында	Мешіт, медресе хақында
8	Қазақ халқына діни бір уағыз	Үлгі
9	Өнерін халық пайдасына жұмсап жүрген оқығандарымызға	Тәсірлі мәктүб
10	Таршылық халіміз хақында аз мінажат	Мухтәрәм Нұржан ақынның сөзі
11	Мудәррис З...әфәндіге жазған бір мәтүбім	Мудәррис Зейн Әл-Әбидин әпенді хазіретлеріне ойлаған бір мәктүбім
12	Жесір даулары хақында	Жақсы қыз Жаман қыз
13	Жігіттер	Жігітте мінез һәм сипат
14	Жұмбақ	Жігіттер, иттифақ!
15	Насихат умумия	Жол көріп оқығандарымыз – жиырмасыншы ғасыр жастарына
16	Гаспринский жанаплары жазады	Қаламға хитаб
17	Сөз ақыры	Оян, қазақ!

1909 жылы Орынборда басылған «Оян, қазақтың» мұқабасы:

Көзінді аш, оян, қазақ, көтер басты,

Өткізбей қараңғыда бекер жасты.

Жер кетті, дін нашарлап, хал қарап боп,

Қазағым, енді жату жарамас-ты, – деген жолдармен басылса, [7.]. (Дулатұлы М. ОЯН, ҚАЗАҚ!;

Ержанұлы Б. ТҰР, ҚАЗАҚ!; Аргыни Ә. ЖАТПА, ҚАЗАҚ!: Өлеңдер / Құраст.: Төрәлі Қыдыр, Камшат Мұстафаева. - Алматы: «Таңбалы», 2016. - 188 бет), 1914 жылы Қазанда жарық көрген «Тұр, қазақ!» кітабы да:

Қазағым, халың жаздым бұ кітапқа,

Алыңыз оқуменен ілтипатқа.

Жер кетіп, халің нашар болып қалды

Аярып, мээ болмаңыз құр атаққа, – деген шумақтармен ашылған. [8]. («Тұр, Қазақ!», Байбатыр Ержанов. Қазан. Орталық Баспа. 1914 ж.).

Осыдан-ақ, екі кітаптың бірдей сарында жазылғанын аңғаруға болады.

Біздің халқымыз үшін ел мен жер, дін мен тіл қашанда қастерлі ұғым. Сондықтан да осыдан бір ғасыр бұрын жарық көрген «Оян, қазақ!», «Тұр, қазақ!» кітаптарында осы мәселелер кеңінен көтерілді. Сол заманда қазақ жерлерінің өзге ұлттардың иелігінде кетіп жатқаны барша жанды қатты алаңдатқан. Міржақыш ақын:

Кір жуып, кіндік кескен қайран жерлер,

Мұжыққа, қош аман бол, барасың ба?

Қасиетті бабамыздың зираты,

Қалды гой көшесінің арасында....

Қысқарып жер кеткен соң өрісіміз,

Қалды гой жатақ болып қайран елдер.

Ащы су, бізге қалды шөл далалар,

Жақсы жер қалдырмады егін салар.

Қалайша тау мен тасқа баға алады,

Қоралы қой, қосты жылқы байларда бар, – деп жырласа [9]. (<http://e-kitap.kz/book/3064>)

Байбатыр Ержанұлы:

Кеттің гой, жылай-жылай қайран қоныс,

Мекен гып қоныш жатыр оған орыс,

Жиырмасыншы ғасырдың тап кезінде,

Хал кетіп, нашарланды біздің тұрыс.

Мысалы қара шыбыш қаптаған соң,

Қысқарды мал жаятын және өріс,

Жерді алып осындай таптап кетті,

Қалайша жөн болады қарап тұрыс, – деп жазады. [10]. (<https://kazneb.kz/ru/bookView/view?brid=1177639&simple=true#>)

«Оян, қазақ!», «Тұр, қазақ!» кітаптарында көтерілген мәселелер бүгінгі күнде де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Бүгінде де тіл, дін және жер мәселесі, ертеңгі тағдыры кез-келген ұлт жанды азаматты мазалайтыны анық.

Халықтың табиғатына жақын мақсатты туынды жазу керек екенін жете түсінген қаламгер жазылған дүниесінен ғибрат алуға жарамайтын болса, қазақтар оған көз қиығымен де қарамайтының ұғады. Сондықтан болар, әр сөзіне мән беруге тырысқандығы байқалады. Ол, әу басына бұл еңбекті жазудағы мақсатын-елінің пайдасын ойлап, «тұмсығымен бір тамшы су әкелген қарлығаштай» әйтеуір бір септігі тиеді ме екен деген ниеттен туындағанын өзі айтып өтеді. Сонымен қатар, негізгі міндет- жастардың білімге деген құштарлығын оятып,

қараңғылықтан құтылып, білім алуға, сол арқылы өзгелерге де тәлім беру қажеттілігін көрсету. Ол бар жүрегімен елінің сол кездегі бар ауыртпалық жағдайын ұғына отырып, іші оттай жанатынын айтқан.

Өз заманынан озық туған ұландар елінің қамын жеп, қараңғы зұлматтан жарық нұрға алып шығуды көздеген. Қолдарына қару емес, қалам ұстап, халық-тың санасына сәуле себуге тырысқан. Байбатыр Ержанұлы надандық шеңгеліндегі жұртын «тұр» деп ұрандатып, оятуды қалады. Ақын қоғамда қордаланып қалған ел, жер, дін, білім мәселелерін көтерді, жыр жолдарымен жар-қын болашаққа үндеді. Бүгін-тідей жаһандану заманында өзінің ұлттық қайнарлары мен құн-дылықтарына тереңірек үңілген бүгінгі ұрпақтың өткенге қайырылып көз тастауына бұл кітаптың да септесетіні анық.

Саяси, тарихи, мәдени шамашарқынша сауаты бар, жазу мен сызудан көп қатарластарынан бойы озық тұрған, баспа ісімен тікелей айналысқан, тағдыр тәлкегінен талай қиындықты басынан өткерген қаламгер Байбатыр Ержанұлының ең басты идеялары – білімді жастарды тәрбиелеу, жастардың – болашақ елдің тірегі ретінде сауаты ашық, көкірегі ояу болуы жолында қызмет ету, сауат ашуға үндеу, өмір қиындықтарына көркем туындылары арқылы «мысқылдап» жауап бере отырып, төтеп беру, елінің ертеңіне алаңдау, халықтың мүддесін, бостандығын, егемендігін, сауатты болуын армандау, сол жолда қызмет ету деп ойлаймыз.

Парсы әдебиетінің классигі Жәләләддин Руми «Ұй-қыда жатқан халықты ояту үшін бір адамның ояу болуы жеткілікті» - деп айтқандай, қазіргі ұрпақ ояну дәуірінің қайраткерлерінің әрбір сөзін, ойын жан-жақты зерттеп, өзімізді оятуға жетектеуіміз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Айқап», Ү.Субханбердина, С.Дәуітов. «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы. Алматы, 1995.
2. СҚМА.Қ.921.Т.1.І.3.Пп.15,16).
3. СҚМА.Қ.921.Т.1.І.3.Пп.20,22,25.
4. СҚМА.Қ.921.Т.1.І.3.П 25.
5. «Тұр, Қазақ!», Байбатыр Ержанов. Қазан. Орталық Баспа. 1914 ж.
6. А.Ж. Зекенева. «Ақтаңдақ әдебиеттің бір тұлғасы», «Keruen» scientific journal M.O.Auezov Institute of Literature and Art ISSN 2078-8134 Volume 3, Number 68 (2020).
7. Дулатұлы М. ОЯН, ҚАЗАҚ!; Ержанұлы Б. ТҮР, ҚАЗАҚ!; Аргыни Ә. ЖАТПА, ҚАЗАҚ!: Өлеңдер / Құраст.: Төрәлі Қыдыр, Камшат Мұстафаева. – Алматы: «Таңбалы», 2016. – 188 бет.
8. «Тұр, Қазақ!». Байбатыр Ержанов. Қазан. Орталық Баспа. 1914 ж.
9. <http://e-kitap.kz/book/3064>
10. <https://kazneb.kz/ru/bookView/view?brId=1177639&simple=true#>

С.З. Маликова

к.и.н., директор Северо Казахстанского государственного архива,
г. Петропавловск, Казахстан. E-mail: malikova_saule@mail.ru

АЛАШСКИЙ ДЕЯТЕЛЬ КЫЗЫЛЖАРА БАЙБАТЫР ЕРЖАНҰЛЫ

Аннотация. В статье рассказывается о жизни, пути деятельности, творчестве поэта и журналиста, талантливого драматурга, опытного учителя Байбатыра Ержанұлы деятеля Алаша, которые отстаивали идею эпохи пробуждения начала прошлого века, были теми, кто учился, обладал передовыми знаниями, зрелым опытом, «жүрек жүйі шам қызған» для нации. Архивные материалы и рукописи, воспоминания, связанные с личной жизнью, семьей, общественной деятельностью и творческим наследием поэта, собраны и впервые представлены общественности. Выявлены и представлены на всеобщее обозрение новые данные по Акмолинскому губернскому отделу образования за период жизни Байбатыра Ержанұлы, в том числе 1925 года, особенно документы, относящиеся к казахским школам.

Ключевые слова: Алаш, «Молодой гражданин», политические репрессии, писатель, литература, «Вставай, Казах!», Петропавловск, казахские школы, заведующий, интеллигенция, ученики.

S.Z. Malikova

*c.h.s., director of the North Kazakhstan regional archive,
Petropavlovsk, Kazakhstan. E-mail: malikova_saule@mail.ru*

ALASH DAITEL KIZYLZHARA BAIBATYR YERZHANOVICH

Abstract. *The article tells about the life, path of activity, creativity of the poet and journalist, talented playwright, experienced teacher Baybatyr Yerzhanuly among the figures of Alash who defended the idea of the awakening era of the beginning of the last century, were those who studied, had advanced knowledge, mature experience, «zhurek zhuyi sham kyzgan» for the nation. Archival materials and manuscripts, memoirs related to personal life, family, social activities and creative heritage of the poet have been collected and presented to the public for the first time. New data on the Akmola provincial Department of Education for the period of Baibatyr Yerzhanuly's life, including 1925, especially documents related to Kazakh schools, have been identified and presented to the public.*

Key words: *Alash, «Young citizen», political repression, writer, literature, «Get up, Kazakh!», Petropavlovsk, Kazakh schools, head, intelligentsia, students.*

References

1. «Ajqap», Y. Subhanberdina, S.Dauitov. «Qazaq enciklopediyasy» Bas redakciyası. – Almaty, 1995.
2. SQMA.Q.921.T.1.I.3.Pp.15,16).
3. SQMA.Q.921.T.1.I.3.Pp.20,22,25.
4. SQMA.Q.921.T.1.I.3.P 25.
5. «Tur, Qazaq!», Bajbatyr Erzhanov. Qazan. Ortalyq Baspa. 1914 zh.
6. M.O.Auezov Institute of Literature and Art ISSN 2078-8134 Volume 3, Number 68 (2020).
7. Dulatuly M. OYAN, QAZAQ!; Brzhanuly B. TUR, QAZAQ!; Argyni A. ZHATPA, QAZAQ!: olender / Qurast.: Toreli Qydyr, Kamshat Mustafaeva. - Almaty: «Tanbaly», 2016. – 188 bet.
8. «Tur, Qazaq!», Bajbatyr Erzhanov. Qazan. Ortalyq Baspa. 1914 zh.
9. <http://e-kitap.kz/book/3064>
10. <https://kazneb.kz/ru/bookView/view?brId=1177639&simple=true#>

Годовова Елена Викторовна

доктор исторических наук, доцент,
профессор кафедры истории России Оренбургского
государственного педагогического университета,
E-mail: godovova@mail.ru

ИСТОЧНИКОВЫЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ ОРЕНБУРГСКИХ КАЗАКОВ ПОРЕФОРМЕННОГО ПЕРИОДА

Аннотация. В статье представлен обзор неопубликованных (архивных) и опубликованных исторических источников, позволяющих исследовать повседневную жизнь оренбургского казачества пореформенного периода. Определено несколько групп источников: нормативно-правовые акты, делопроизводственные и статистические документы, материалы периодической печати и этнографические свидетельства, источники личного происхождения, фольклор и фотоматериалы. Автор приходит к выводу, что анализ документального наследия позволяет изучить повседневную жизнь оренбургских казаков, понять значимость событийного, подвижного, изменчивого времени, случайных явлений, влиявших на их жизнь и менявших ее.

Ключевые слова: Оренбургское казачье войско, оренбургские казаки, повседневность, исторические источники.

Под повседневностью казачества мы понимаем регулярно происходящие в обыденной жизни казаков явления действительности, восприятие их и отношение к ним, меняющееся под воздействием внешних факторов. Выделим несколько групп неопубликованных (архивных) и опубликованных исторических источников, позволяющих изучать повседневную жизнь оренбургских казаков.

Первую группу источников составляют нормативно-правовые акты.

Правовую основу станичной жизни во второй половине XIX – начале XX в. определяли Положение об общественном управлении станиц в казачьих войсках, утвержденное 13 мая 1870 г., и Положение об общественном управлении станиц казачьих войск, утвержденное 3 июня 1891 г. Эти документы, как и другие, регламентирующие права и обязанности казачества как в мирное время, так и во время службы, сосредоточены в Полном собрании законов Российской империи [4, с.9 – 10].

Источниками для изучения повседневной жизни казаков служат приказы, издававшиеся атаманами Оренбургского казачьего войска (ГАОО. Ф.37., ГКУ НАРБ. Ф. И – 2; РГВИА. Ф. 653, Ф. 1434, Ф. 1329). В них, как правило, содержалась информация о результатах осмотров станиц, об учреждении сборов, проведении скачек и джигитовок, о назначениях и снятиях с должностей, присуждении чинов и т.д. Некоторые атаманы в своих приказах не только обращали внимание

на повседневную жизнь войсковых обывателей и критиковали недостатки, но и давали рекомендации по их устранению [22].

Вторую группу источников составляют делопроизводственные материалы.

Прежде всего, следует отметить послужные и формулярные списки, свидетельствующие о возрасте, чине, вероисповедании, образовании, семейном положении, поведении и происхождении казаков, а также занимаемых ими должностях (РГИА. Ф. 796, РГВИА. Ф. 1445, Ф. 1582). Так, анализ формулярных списков казаков Кременкульской станицы показывает, что все казаки 36 – 38-летнего возраста были крестьянского происхождения [19, л.1 – 10.].

Большую источниковую ценность представляют обращения казачек или их представителей в Оренбургское магометанское духовное собрание для расторжения браков (НА РБ. Ф. И – 295) и записи станичных судов (ОГАЧО. Ф. И – 8, Ф. И – 12, Ф. И-204).

Статистические материалы относятся к третьей выделенной нами группе источников.

Статистика рождаемости, смертности и браков казачьего населения велась по метрическим записям. Кроме того, проводились однодневные переписи, например, в 1881 и 1889 гг. в Оренбургском казачьем войске. Эти данные позволяют проследить динамику численности казачьего населения, рост числа иногородних, проживающих на казачьих землях, а также сословный, племенной и вероисповедный состав казачьих войск.

Отдельно следует выделить ревизские сказки – именные списки населения России XVIII – первой половины XIX вв., составившиеся во время ревизий. Они позволяют установить словесную принадлежность, наличие семьи, фамилию, имя, отчество и возраст участвующего в переписи. Данные ревизий свидетельствуют о половозрастном и национальном составе семей оренбургских казаков, о разнице в возрасте между супругами, о количестве детей. Такие сведения позволяют составить портрет казачьей семьи в Оренбургской губернии пореформенного периода.

Военно-статистическая информация о численном и территориальном составе казачьих войск, о принадлежавших казакам земельных наделах, о числе раскольников среди войскового населения и т.д. представлена в периодически издававшихся специальных выпусках о казачьих войсках [10; 30].

Четвертую группу источников составляют материалы периодической печати.

Сведения о военной, экономической и бытовой повседневной жизни всех казачьих войск содержала в себе еженедельная иллюстрированная общественно-политическая газета «Вестник казачьих войск». Местная периодика представлена газетами: «Оренбургские губернские ведомости» [8], «Оренбургский казачий вестник», «Оренбургская газета» [25], «Оренбургский листок» [24]. Следует отметить, что при всей субъективности такого исторического источника, как материалы периодической печати, они содержат разнохарактерную информацию, отражающую различные стороны повседневной жизни казаков и, самое главное, их отношение к событиям, происходящим вокруг них.

Среди источников по изучению повседневной жизни казачьего сословия следует выделить этнографические материалы, опубликованные в Трудах Оренбургской учёной архивной комиссии. Ценным материалом для нас являются изданные здесь статьи Ф.М. Старикова [29], С.Н. Севастьянова [26], А.И. Кривощёкова [15], которые дают информацию о повседневной жизни оренбургских казаков. Православные традиции, проблемы старообрядчества в среде оренбургского казачества освещает в своей работе Н.М. Чернавский [31; 32].

Богат содержанием материал «Очерки свадебных обрядов у оренбургских новолинейных казаков», представленный В. Плотниковым в Записках Оренбургского отдела Императорского

русского географического общества [21]. Автор не только дает описание свадебных обрядов оренбургских казаков, но и приводит тексты свадебных казачьих песен.

В конце XIX века в Оренбурге несколько войсковых офицеров, в том числе Н.К. Бухарин, С.Н. Севастьянов, Н.Г. Лобов, Д.В. Плотников, М.Л. Юдин, начали собирать в местных архивах и готовить к печати материалы по истории войска. На основе собранных ими данных были изданы двенадцатитомные «Материалы по историко-статистическому описанию Оренбургского казачьего войска», в которых представлены не только архивные документы, но и авторские свидетельства [17].

Одним из инициаторов разработки бытовой истории Оренбургского казачьего войска был войсковой старшина Н.К. Бухарин. Занимая некоторое время должность архивариуса Войскового хозяйственного правления, он получил разрешение на поездки по войску с целью осмотра архивов станичных правлений и сбора бытовых преданий казаков. В связи с болезнью и последующей смертью Н.К. Бухарин не смог переработать собранные сведения, и они вошли в Материалы в первоначальном виде под названием «Из путевых заметок Н.К. Бухарина. Очерки прилинейной жизни Оренбургских казаков» [3]. Отдельно был издан очерк «Хивинка», описывающий тяжелую судьбу оренбургской казачки Акулины Григорьевны Степановой, попавшей в плен предположительно в 1835 г. и освобожденной из него спустя пять лет [2]. Этот рассказ очень эмоционален, т.к. Н.К. Бухарин записал его практически под диктовку самой рассказчицы.

Интересны исследования А.И. Кривошекова, которые, несмотря на то что содержат немало восторженных оценок местного казачества, отличаются критическим подходом к использованию источников и литературы. Вершиной творчества А.И. Кривошекова стала работа «На Оренбургской пограничной линии», которую отличает тщательность подбора материалов, яркость и богатство языка. Дополняя документы воспоминаниями станичных жителей, автор попытался воссоздать реальную картину линейной жизни оренбургских казаков [13]. Большой интерес представляют также исследование А.И. Кривошекова «Обряды и обычаи оренбургских казаков» [14], знакомящее с традициями оренбургских казаков, и работа «В плену у японцев. Рассказ из русско-японской войны» [12], дающая представление о тех нелегких испытаниях, которые переживали казаки, попавшие в плен.

Интересные сведения, характеризующие повседневную жизнь оренбургских казаков, мы находим в изданной в 1890 г. книге Ф.М. Старикова «Краткий исторический очерк Оренбургского казачьего войска с приложением статьи о современном быте оренбургских казаков и карты». [28].

Автор характеризует быт не только русскоязычного казачества, но и нагайбаков, татар и калмыков, а также описывает нравственные и физические качества оренбургских казаков. По мнению Ф.М. Старикова, войсковое население отличалось своей набожностью, честностью, порядочностью властям, преданностью Царю и Отечеству [28, с. 216 – 217].

Итак, этнографические материалы дают сведения, являющиеся важным историческим источником для реконструкции казачьей повседневности. Их сравнительный анализ позволяет выявить общие черты, присущие казачеству в целом, и те особенности, которые проявляются в повседневной жизни не только отдельно взятого войска, но и станицы, что говорит о стремлении казаков сохранить свою самобытность.

Следующую группу источников, отражающих повседневную жизнь оренбургских казаков, составляют источники личного происхождения.

Ценная информация о военной казачьей повседневности содержится в воспоминаниях есаула Оренбургского казачьего войска Вениамина Петровича Водопьянова [9] и рассказах орен-

бургского казака Николая Васильевича Агапова [6]. Содержательны «Записки», составленные генерал-майором И.В. Черновым. В них он выступает как историк повседневности, анализирующий эмоциональные реакции, переживания отдельных людей в связи с тем, что их окружает в быту, и пишет о волнениях среди оренбургских казаков, вызванных введением общественной запашки полей. Генерал-майор, определяя причину нежелания казаков заниматься общественной запашкой, пишет, что «эта благая мера не была разъяснена казакам... они видели в ней что-то новое, напоминавшее барщину, не поверили, что государь требовал от них сверх службы ещё обязательной работы... труда для наград наблюдающих» [33, с.73].

Интересные сведения о воспитании девочек-казачек и их обучении в Оренбургском девичьем училище содержатся в воспоминаниях сына начальницы этого учебного заведения П.П. Жакмон [5].

Среди воспоминаний, изданных в 2000-х гг., большой интерес представляет работа Е.П. Рохмистрова [23]. В своей документальной повести он представил воспоминания своего отца – оренбургского казака Петра Рохмистрова. В книге повествуется о событиях первой трети XX века. Как отметил автор воспоминаний в своей рукописи, «наша жизнь ... была насыщена такими фактами и событиями, которые нигде, ни в одной стране не могли произойти. Все это я видел, испытал на себе вместе со своим народом: родными, соседями, друзьями, однополчанами. На нашу долю выпали эпохальные события 1900 – 1930 гг. Особо подчеркиваю, что я никакой не герой или выдающийся деятель – я обыкновенный человек» [23, с.5]. Ценность этой книги заключается и в том, что в ней отражаются различные аспекты казачьей повседневности – от бытовой жизни до военной. Дополняют воспоминания фотографии, стихотворения и документы.

Работа А.Г. Серова ценна тем, что в ней опубликованы воспоминания потомков казаков станицы Магнитной Оренбургского казачьего войска, рождённых в 1912 – 1917 гг., которые передают рассказы своих отцов и матерей, повествуют о жизни и быте казаков [27]. Часть воспоминаний принадлежит старожилам не казачьего происхождения, но это несколько не умаляет их актуальности.

Источником, иллюстрирующим повседневность оренбургских казаков, является и фольклор. Немногие социальные общности имели столько песен, в которых рассказывалось о них самих и выражались их собственные сословные интересы, сколько казаки. И в походе, и в поле, и дома жизнь казака сопровождали песни, грустные и весёлые, походные и строевые, обрядовые, без которых не обходились свадьбы и праздники. В песнях оренбургских казаков ярко выражено их историческое содержание, т.к. они не только отражают реальные события, но и показывают общую атмосферу жизни казачества на различных этапах.

Сбором фольклора оренбургских казаков занимался А.И. Мякутин, который в четырёх книгах издал военно-исторические, былевые, бытовые, обрядовые и духовные песни [20]. Его труд явился, с одной стороны, итогом собирания песенного творчества оренбургских казаков, а с другой, дал толчок для дальнейшей работы в этом направлении [7]. В частности, в 1913 г. появилась публикация Федора Никифоровича Баранова «Песни оренбургских казаков с напевами» [1]. Привлекает внимание и книга А.И. Мякутина «Боевые заветы казаков», где автором собраны казачьи пословицы, свидетельствующие о таких качествах казаков, как неприхотливость, выносливость, мужество и др. [18]. Главной исторической ценностью фольклорного материала является сохранение народных оценок, суждений, мнений, выражение народных социальных и нравственных идеалов [16, с. 134 – 135].

Визуальным источником, позволяющим получить информацию о внешнем виде оренбургского казака, его окружении, быте являются фотоматериалы. Архивные и библиотечные фон-

ды, музейные коллекции и семейные архивы, сохранив фотографии казаков, помогают исследователю визуально восстанавливать историю повседневности этого сословия.

В Оренбурге в 2012 г. авторами-составителями В.Г. Семеновым и В.П. Семеновой был издан «Оренбургский казачий альбом». В нем представлено более 600 фотографий о жизни оренбургских казаков в разные исторические периоды. Многие из них публикуются впервые. В 2019 г. был издан еще один альбом «Краснохолмские казаки: люди и судьбы в трех веках». Он уникален не только представленными в нем фотографиями, но и коллекциями, позволяющими проследить истории отдельных казачьих семей на протяжении трех столетий [11].

Итак, представленные источники характеризуют повседневную жизнь оренбургского казачества и позволяют понять значимость событийного, подвижного, изменчивого времени, случайных явлений, влиявших на жизнь казаков и менявших ее. Сопрягая осмысление повседневного с политической культурой личности, история повседневности позволяет выяснить, насколько индивидуальное восприятие человека влияет на его обыденную жизнь.

Список источников и литературы

1. Баранов Ф.И. Песни оренбургских казаков с напевами. Вып. 1-2. Оренбург, 1913.
2. Бухарин Н.К. Очерки прилинейной жизни Оренбургский казаков. Хивинка. Оренбург, 1892.
3. Бухарин Н.К. Из путевых заметок Н.К. Бухарина. Очерки прилинейной жизни Оренбургский казаков // Материалы по историко-статистическому описанию Оренбургского казачьего войска. Вып. 1-2. Оренбург, 1903.
4. Годовова. Е. В. Повседневная жизнь российского казачества во второй половине XIX — начале XX вв. / Е. В. Годовова; [науч. ред. П. С. Кабытов]. Санкт-Петербург: ДМИТРИЙ БУЛАНИН, 2020.
5. Жакмон П.П. Из воспоминаний Оренбургского старожила // Гостиный двор. 1997. № 4. С.132 – 142.
6. Записки Н.В. Агапова: из походной жизни оренбургских казаков. Научная публикация и исследование текста / сост.: И.А. Филиппова, Е.В. Годовова, С.А. Моисеева. Оренбург, 2013.
7. Зобов Ю.С. Этнография и фольклор оренбургских казаков в трудах исследователей последней трети XIX – начала XX вв. // Этнопанорама. Оренбург, 2000. № 2.
8. Игнатьев Р.Г. Взгляд на историю Оренбургского края // Оренбургские губернские ведомости. 1881. № 29 – 51.
9. История 6-го Оренбургского казачьего полка. Составитель есаул В.П. Водопьянов. М., 1996.
10. Казачьи войска: опыт военно-статистического описания. СПб., 1881; Хорошкин М. Казачьи войска. СПб., 1881.
11. Краснохолмские казаки: люди и судьбы в трех веках / авторы-составители В.В. Берг, Е.В. Годовова. Оренбург: Типография «Южный Урал», 2019.
12. Кривошеков А.И. В плену у японцев. Рассказ из русско-японской войны. Троицк: Типография Берх, 1913.
13. Кривошеков А.И. На Оренбургской пограничной линии (очерки прошлого). Уфа, 1914.
14. Кривошеков А.И. Обряды и обычаи оренбургских казаков // Вестник Оренбургского учебного округа. 1915. № 2.
15. Кривошеков А.И. К истории казачьего духовенства в Оренбургской епархии // Труды Оренбургской ученой архивной комиссии. Вып. XXXV. Оренбург, 1917. С. 99 – 106.
16. Лазарев А.И. Песни оренбургских казаков как исторический источник // Иван Иванович Неплюев и южноуральский край. Материалы научной конференции. Челябинск, 1993.
17. Материалы по историко-статистическому описанию Оренбургского казачьего войска. 12 томов. Оренбург, 1903 – 1915.
18. Мякутин А.И. Боевые заветы казаков. Ташкент, 1914.
19. Объединенный государственный архив Челябинской области (ОГАЧО). Ф. И-31. Оп. 1. Д. 8.
20. Песни оренбургских казаков. Т.I – IV. Собрал сотник А.И. Мякутин. Оренбург-СПб, 1904 – 1907.
21. Плотников В. Очерки свадебных обрядов у оренбургских новопоселенных казаков // Записки Оренбургского отдела Императорского русского географического общества. Вып. 2. Казань: университетская типография, 1871.
22. Приказы по Оренбургскому казачьему войску. 1908 г. № 367.

23. Рохмистров Е.П. Казаки – воины, пахари: документальная повесть. Челябинск: Издательство Татьяны Лурье, 2008.
24. Севастьянов С.Н. К столетию со дня рождения Ивана Васильевича Падурова. 1798 – 1898 // Оренбургский листок. 1897. 20 апреля.
25. Севастьянов С.Н. Сборы казаков на службу в прежние времена // Оренбургская газета. 1899. 19 февраля.
26. Севастьянов С.Н. Несколько старинных песен // Труды Оренбургской ученой архивной комиссии. Вып. IV. Оренбург, 1898. С. 77-92.
27. Серов А.Г. Воспоминания старожилов станицы Магнитной: старые и новые записи. Магнитогорск: изд-во «ПР-Капитал. Издательский Дом», 2013.
28. Стариков Ф.М. Краткий исторический очерк Оренбургского казачьего войска с приложением статьи о современном быте оренбургских казаков и карты. Оренбург: Типография Б.Бреслина, 1890.
29. Стариков Ф.М. Сведения о предметах старины в станицах и поселках 3-го военного отдела Оренбургского казачьего войска // Труды Оренбургской ученой архивной комиссии. Вып. IV. Оренбург, 1898. С. 97 – 105.
30. Статистический отчет современного положения казачьих войск. СПб: Издание «Вестника Казачьих Войск», 1903.
31. Чернавский Н.М. Оренбургская Епархия в прошлом её и настоящем. Выпуск первый // Труды Оренбургской учёной архивной комиссии. Вып. VII. Оренбург, 1898.
32. Чернавский Н.М. Оренбургская Епархия в прошлом её и настоящем. Выпуск второй // Труды Оренбургской учёной архивной комиссии. Вып. X. Оренбург, 1901 – 1902.
33. Чернов И.В. Записки // Труды Оренбургской учёной архивной комиссии. Вып. XVIII. Оренбург: Паровая Типо-лит. «Т-ва Печ. Дела Каримов, Хусаинов и К», 1907.

Годовова Елена Викторовна

тарих ғылымдарының докторы, доцент,

Орынбор мемлекеттік педагогикалық университетінің орыс тарихы кафедрасының профессоры,

E-mail: godovova@mail.ru

РЕФОРМАҒА ДЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕГІ ОРЫНБОР КАЗАҚТАРЫНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІН ЗЕРТТЕУДІҢ ДЕРЕККӨЗДІК ШОЛУЫ

Аңдатпа. Мақалада реформаға дейінгі кезеңдегі Орынбор казактарының күнделікті өмірін зерттеуге мүмкіндік беретін жарияланбаған (мұрағаттық) және жарияланған тарихи дереккөздерге шолу берілген. Дереккөздердің бірнеше тобы анықталды: нормативтік-құқықтық актілер, іс жүргізу және статистикалық құжаттар, мерзімді баспасөз материалдары және этнографиялық куәліктер, жеке шығу көздері, фольклор және фотоматериалдар. Автор деректі мұраны талдау Орынбор казактарының күнделікті өмірін зерттеуге, олардың өміріне әсер еткен және оны өзгерткен оқиғалардың, қозғалмалы, өзгермелі уақыттың, кездейсоқ құбылыстардың маңыздылығын түсінуге мүмкіндік береді деген қорытындыға келеді.

Түйін сөздер: Орынбор казак әскері, Орынбор казактары, күнделікті өмір, тарихи дереккөздер.

Godovova Elena Viktorovna

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Russian History,

Orenburg State Pedagogical University, E-mail: godovova@mail.ru

SOURCE REVIEW OF THE STUDY OF THE DAILY LIFE OF THE ORENBURG COSSACKS OF THE POST-REFORM PERIOD

Abstract. The article presents an overview of unpublished (archival) and published historical sources that allow us to explore the daily life of the Orenburg Cossacks of the post-reform period. Several groups of sources have been identified: legal acts, clerical and statistical documents, periodical press materials and ethnographic evidence, sources of personal origin, folklore and photographic materials. The author comes to the conclusion that the analysis of the documentary heritage makes it possible to study the everyday life of the Orenburg Cossacks, to understand the significance of eventful, mobile, changeable time, random phenomena that influenced their lives and changed it.

Key words: Orenburg Cossack army, Orenburg Cossacks, everyday life, historical sources.

References

1. Baranov F.I. Pesni orenburgskih kazakov s napevami. Vyp. 1-2. Orenburg, 1913.
2. Buharin N.K. Ocherki prilinejnoj zhizni Orenburgskij kazakov. Hivinka. Orenburg, 1892.
3. Buharin N.K. Iz putevyh zametok N.K. Buharina. Ocherki prilinejnoj zhizni Orenburgskij kazakov // Materialy po istoriko-statisticheskom opisaniyu Orenburgskogo kazach'ego vojska. Vyp. 1-2. Orenburg, 1903.
4. Godovova. E. V. Povsednevnyaya zhizn' rossijskogo kazachestva vo vtoroj polovine HIIH — nachale HKH vv. / E. V. Godovova; [nauch. red. P. S. Kabytov]. Sankt-Peterburg: DMITRIJ BULANIN, 2020.
5. ZHakmon P.P. Iz vospominanij Orenburgskogo starozhila // Gostinyj dvor. 1997. № 4. S.132 – 142.
6. Zapiski N.V. Agapova: iz pohodnoj zhizni orenburgskih kazakov. Nauchnaya publikaciya i issledovanie teksta / sost.: I.A. Filippova, E.V. Godovova, S.A. Moiseeva. Orenburg, 2013.
7. Zobov YU.S. Etnografiya i fol'klor orenburgskih kazakov v trudah issledovatelej poslednej treti HIIH – nachala HKH vv. // Etnopanorama. Orenburg, 2000. № 2.
8. Ignat'ev R.G. Vzgljad na istoriyu Orenburgskogo kraja // Orenburgskie gubernskie vedomosti. 1881. № 29 – 51.
9. Istoriya 6-go Orenburgskogo kazach'ego polka. Sostavitel' esaul V.P. Vodop'yanov. M., 1996.
10. Kazach'i vojska: opyt voenno-statisticheskogo opisaniya. SPb., 1881; Horoshkin M. Kazach'i vojska. SPb., 1881.
11. Krasnoholmskie kazaki: lyudi i sud'by v trekh vekah / avtory-sostaviteli V.V. Berg, E.V. Godovova. Orenburg: Tipografiya «YUzhnyj Ural», 2019.
12. Krivoshchekov A.I. V plenu u yaponcev. Rasskaz iz russko-yaponskoj vojny. Troick: Tipografiya Berh, 1913.
13. Krivoshchikov A.I. Na Orenburgskoj pogranichnoj linii (ocherki proshlogo). Ufa, 1914.
14. Krivoshchikov A.I. Obryady i obychai orenburgskih kazakov // Vestnik Orenburgskogo uchebnogo okruga. 1915. № 2.
15. Krivoshchekov A.I. K istorii kazach'ego duhovenstva v Orenburgskoj eparhii // Trudy Orenburgskoj uchenoj arhivnoj komissii. Vyp. HKHKHV. Orenburg, 1917. S. 99 – 106.
16. Lazarev A.I. Pesni orenburgskih kazakov kak istoricheskij istochnik // Ivan Ivanovich Neplyuev i yuzhnoural'skij kraj. Materialy nauchnoj konferencii. CHelyabinsk, 1993.
17. Materialy po istoriko-statisticheskomu opisaniyu Orenburgskogo kazach'ego vojska. 12 tomov. Orenburg, 1903 –1915.
18. Myakutin A.I. Boevye zavety kazakov. Tashkent, 1914.
19. Ob»edinennyj gosudarstvennyj arhiv CHelyabinskoy oblasti (OGACHO). F. I-31. Op. 1. D. 8.
20. Pesni orenburgskih kazakov. T.I – IV. Sobral sotnik A.I. Myakutin. Orenburg-SPb, 1904 – 1907.
21. Plotnikov V. Ocherki svadebnyh obryadov u orenburgskih novolinejnyh kazakov // Zapiski Orenburgskogo otdela Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshchestva. Vyp. 2. Kazan': universitetskaya tipografiya, 1871.
22. Prikazy po Orenburgskomu kazach'emu voysku. 1908 g. № 367.
23. Rohmistrov E.P. Kazaki – voiny, pahari: dokumental'naya povest'. CHelyabinsk: Izdatel'stvo Tat'yany Lur'e, 2008.
24. Sevast'yanov S.N. K stoletiyu so dnya rozhdeniya Ivana Vasil'evicha Padurova. 1798 – 1898 // Orenburgskij listok. 1897. 20 aprelya.
25. Sevast'yanov S.N. Sbory kazakov na sluzhbu v prezhnje vremena // Orenburgskaya gazeta. 1899. 19 fevralya.
26. Sevast'yanov S.N. Neskol'ko starinnyh pesen // Trudy Orenburgskoj uchenoj arhivnoj komissii. Vyp. IV. Orenburg, 1898. S. 77-92.
27. Serov A.G. Vospominaniya starozhilov stanicy Magnitnoj: starye i novye zapisi. Magnitogorsk: izd-vo «PR-Kapital. Izdatel'skij Dom», 2013.
28. Starikov F.M. Kratkij istoricheskij ocherk Orenburgskogo kazach'ego vojska s prilozheniem stat'i o sovremennom byte orenburgskih kazakov i karty. Orenburg: Tipografiya B.Breslina, 1890.
29. Starikov F.M. Svedeniya o predmetah stariny v stanicah i poselkah 3-go voennogo otdela Orenburgskogo kazach'ego vojska // Trudy Orenburgskoj uchenoj arhivnoj komissii. Vyp. IV. Orenburg, 1898. S. 97 – 105.
30. Statisticheskij otchet sovremennogo polozheniya kazach'ih vojsk. SPb: Izdanie «Vestnika Kazach'ih Vojsk», 1903.
31. CHernavskij N.M. Orenburgskaya Eparhiya v proshlom eyo i nastoyashchem. Vypusk pervyj // Trudy Orenburgskoj uchyonoy arhivnoj komissii. Vyp.VII. Orenburg, 1898.
32. CHernavskij N.M. Orenburgskaya Eparhiya v proshlom eyo i nastoyashchem. Vypusk vtoroj // Trudy Orenburgskoj uchyonoy arhivnoj komissii. Vyp. H. Orenburg, 1901 – 1902.
33. CHernov I.V. Zapiski // Trudy Orenburgskoj uchyonoy arhivnoj komissii. Vyp. HVIII. Orenburg: Parovaya Tipolit. «T-va Pech. Dela Karimov, Husainov i K», 1907.

Айтолкын Омирбековна Балчих

PhD докторант, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева,
Исторический факультет, Астана, Казахстан,
E-mail: Aitolkyn.balchikh@gmail.com

Куралай Отаубаевна Сейтказина

К.и.н., доцент, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева,
Исторический факультет, Астана, Казахстан

АКТИВНОСТЬ ТАТАРСКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ В ГОРОДЕ АКМОЛИНСКЕ В XIX ВЕКЕ

Аннотация. Статья исследует историю прибытия и влияние татарских переселенцев в Акмолинском укреплении, а также их вклад в образование и развитие нового поселка. Вначале своего появления в этом районе, татарские муллы и учителя играли ключевую роль в формировании культурного и образовательного ландшафта, влияя на сознание местного казахского населения. В результате значительного притока татарского населения в Акмолинск, в городе стала формироваться компактная татарская община, которая затем превратилась в один из самых процветающих районов. Благодаря активной деятельности татарских представителей в городе было основано медресе и возведена мечеть, что способствовало дальнейшему культурному развитию региона. В статье также анализируется успешный опыт сосуществования малых этнических групп в полиэтнической и многоконфессиональной среде.

Ключевые слова: история, Казахстан, Акмолинск, татары, духовная деятельность, муллы.

Без анализа активности татар в степях Казахстана трудно представить и понять не только происхождение казахстанской татарской диаспоры, но и сложные межэтнические, религиозные и межкультурные процессы, происходившие в этом регионе в XIX веке.

Значимость этой темы подтверждается тем, что история присутствия татар представляет собой ценный опыт успешного сосуществования маленькой этнической группы в многонациональной и многоконфессиональной среде. До настоящего времени активность татар в Акмолинске не была подвергнута основательному анализу со стороны научных исследователей. Основной целью данной работы является определение временных рамок появления татар в этом поселении, изучение их сферы деятельности и оценка их вклада в историко-культурное наследие региона. Первые татары появились в Акмолинском укреплении с момента его основания. После завершения строительства всех необходимых объектов в укреплении 22 августа

1832 года официально открылся Акмолинский приказ и внешний округ. Поскольку для «отправления молитв киргизами и наставления их в добрых правилах» был необходим мулла, старший султан Акмолинского внешнего округа Конуркульджа Кудаймендин просит утвердить в этой должности одного из братьев Чанышевых, Асфандияра, с окладом в 100 рублей в год [1, д. 553, л. 371]. С этого времени Асфандияр стал совершать мусульманские обряды, а также приводить к присяге людей в случае следственных процедур [Там же, д. 184, л. 4]. За успешное и точное выполнение обязанностей по ходатайству султана Акмолинского внешнего округа Конуркульджи Кудаймендина Асфандияр Чанышев был удостоен чина четырнадцатого класса табеля о рангах. В 1835 г. муллой в Акмолинский приказ был назначен Сагит Усманов. Финансовое обеспечение муллы полностью ложилось на средства султана Конуркульджи Кудаймендина. Не преодолев финансовые разногласия с султаном по оплате работы, Сагит Усманов в 1839 г. отправляется в урочище Тасыбек Тогай на реке Ишим, куда его пригласили местные казахи, а в Акмолинский приказ вскоре из Сеитовской слободы прибывает другой татарский мулла – Бурабай Сеитов [2, с. 70]. Для его проживания был специально выстроен дом. Мулла не только выполнял религиозные ритуалы и осуществлял гражданское судебное производство среди мусульман, но и начал обучать детей.

Так, в Акмолинском приказе появилось первое учебное заведение. Школа содержалась за счет прихожан мечети и добровольных пожертвований родителей учеников [3, с. 67]. 6 апреля 1838 г. выходит указ, по которому были официально открыты торговые места в Акмолинском приказе, а в 1842 – торговые пункты в Акмолинском округе [4, с. 45]. С этого времени начинается активное заселение Акмолинского приказа, в нем, как и в других городских поселениях казахской степи, появляется компактная татарская слобода, которая располагается на северо-востоке селения. Одними из первых жителей татарской слободы в Акмолинском укреплении были семьи, приехавшие из различных губерний: Казанской – Шаяхметовы, Искандеровы, Шариповы, Валишины, Фаткуллины; Вятской – Абдухаликовы, Губайдуллины, Сабитовы; Тамбовской – Хамзины, Файзуллины; Тобольской – Гумаровы, Мусины; Нижегородской – Абубакировы, Абдуллины, Абсалямовы, Сулеймановы, Юсуповы [5, д. 68]. Татарская слобода в то время являлась одним из лучших районов города. Дома и дворы слободы вступали в контраст с другими частями станицы. Это отмечали и государственные чиновники. «Фасадами, поместительностью и правильным расположением дворовых участков отличается во всем городе слободка татарская, а прочие отделы более похожи на сельское убожество, где многих домов видна недостройка крыш, а другие представляют почти развалины, да и в самом размещении они очень тесно связаны между собою», – пишет коллежский секретарь Уфимцев в донесении исполняющему обязанности военного губернатора области сибирских казахов полковнику Майделю 20 октября 1864 г. [Там же, д. 753, л. 121]. Помимо татар, в слободе также селятся казахи, ташкентцы, бухарцы. Две перпендикулярные друг другу улицы в слободе получили названия Татарская (современная улица Баянауыл) и Казахская (современная улица М. Габдулина). Первая улица в советское время неоднократно меняла название: изначально она называлась Ущджу, затем Ерназарова, а после этого – Куйбышева. За татарской слободой и по улице Татарской находился базар, на котором располагался гостинный двор. Между татарской слободой и Акмолинской станицей, которая получила официальный статус в 1845 году, находилась большая площадь. У самой станицы возвышалась первая деревянная мечеть, построенная в 1838 году по желанию казахского султана полковника Конуркульджи Худаймендина.

Развитие кварталов татарской слободы совпадало с развитием станицы в важный торговый пункт. Татары играли ключевую роль в меновой торговле между русскими купцами и казахскими кочевниками, благодаря своей способности общаться и пользоваться доверием у мест-

ного населения. С 1852 года в Акмолинском приказе начали работать две крупные ярмарки: Константиновская и Дмитриевская. Эти ярмарки позволяли быстро закупать товары и устанавливать новые торговые связи. Развитию торговли способствовало выгодное расположение станицы на перекрестке караванных путей в центральной части казахской степи, а также отмена карантинных досмотров генерал-губернатором Западной Сибири Г. Х. Гасфортом. Это сделало акмолинский базар привлекательным для среднеазиатских караванов, которые часто предпочитали сбывать свои товары здесь, избегая таможенных сборов.

В 1862 году Акмолинская казачья станица была преобразована в окружной город, что дало помещанам и купцам, переселившимся сюда, освобождение от ряда обязательств и возможность свободной торговли. Данные меры приводят к тому, что в Акмолинске в 1860-е гг. заметно увеличивается количество лиц торгового сословия [2, с. 22]. Во второй половине XIX века сюда приезжают купцы, главным образом – татары из Касимова, Тобольска, Тюмени, Казани: Абсаямовы, Юсуповы, Канцеровы, Башировы, Бегишевы, Муксиновы, Мусагитовы, Ногаевы, Ермаковы, Асановы, Максютковы, Рафиковы, Сутюшевы, Забиловы, Давлеткильдеевы, Хальфины и другие. Казанские корни имели Абдрашитовы, Негматуллины, Бектемировы, Забиловы, Таиловы, Шафеевы, Хальфины. Последние являлись потомками известного татарского просветителя Ибрагима Хальфина. Выходцы из Тамбовской и Рязанской губерний: Бегишевы, Бурнашевы, Канцеровы, Урмановы, Бирюшевы, Абаевы, Максютковы, Симаковы, Дивеевы, Ялымовы, Давлеткильдеевы, Сутюшевы, Султанаевы. Первые четыре семьи происходили из села Азеево, Абаевы и князя Сутюшевы – из села Бастаново Тамбовской губернии, Максютковы – из с. Четаево, Давлеткильдеевы – из села Коверское, Султанаевы – из села Толстикovo. Рязанской губернии. Изначально семьи Бегишевых, Бирюшевых, Давлеткильдеевых, Дивеевых, Максютковых, Сутюшевых, Таиловых, Забиловых, Хальфиных, Шафеевых и Ялымовых осуществляли свою коммерческую деятельность в городе Петропавловске. С развитием городов Акмолинска, Атбасара и Кокчетова некоторые из них переехали в эти соседние населенные пункты. Таким образом, между татарами Северного Казахстана существовали тесные семейные связи.

Татарские предприниматели активно поставляли в Акмолинск различные товары из центральной России, а также из среднеазиатских ханств и Китая. Из России в основном поступали мануфактурные товары, одежда, ткани, украшения, бакалейные товары и другие товары широкого ассортимента. Из среднеазиатских ханств и Китая привозили чай, хлопок, рис, шелк, ковры, сладости, фрукты и многое другое. На местных ярмарках татары приобретали скот, продукты животноводства, шкуры диких зверей и другие товары. Во второй половине XIX века самыми успешными купцами становятся Нурмухамед Забилов, Хусаин Бегишев, Мухамеджан Максютков, Галиаскар Хальфин, Канафий Сутюшев, Шагий Таилов, Аббас Канцеров, которые также являлись членами Акмолинской городской думы. Городская дума занималась вопросами благоустройства, санитарного состояния города, распределения бюджета и назначением торговых депутатов для контроля за торговлей и промыслами. Участие татар в заседаниях городской думы, в торговых комитетах, в комиссиях по сбору налога с недвижимого имущества отчасти компенсировало практически полное отсутствие представителей мусульманских народов в городской администрации, суде и полиции, о чем красноречиво свидетельствуют данные Первой всеобщей переписи населения Российской империи 1897 г. [6]. Во второй половине XIX века татары продолжали играть главную роль в духовной жизни мусульман города. Указным муллой при акмолинском приказе и имамом хатибом мечети в 1851 г. становится Исхак Юсупов [7, д. 4807, л. 6-7]. Он был родом из деревни Старое Аллагулово Краснослободского уезда Пензенской губернии (современная Республика Мордовия). Для того чтобы быть утвержденным в этой почетной должности, он успешно выдержал экзамен перед биями и

старшинами, а потом и в Духовном мусульманском собрании в г. Уфе [8, с. 205]. Но впоследствии он вынужден был преждевременно оставить свой пост, видимо, после конфликта с ахунном Тобольской губернии Габдулбари Яушевым (Петропавловск). В 1867 г. его сменяет Аюп Исмаилов, в некоторых источниках Аюп Измайлов (1810-1895).

Во второй половине XIX века известность получают также муллы Аббас Канцеров, Хамидулла Абубакиров, Джамалетдин Тазетдинов, Галяутдин Баймуратов, Ахмедша Абдулхакимов, Хамит Таиров, Нигматулла Урманов, Ахтям Шаяхметов (Ахтям сын Шаги Ахмата), Карабек Байбеков (1812-1911) (подлинное имя – Шарафутдин Назимов). Последний в семнадцать лет бежал от службы в царской армии из Казанской губернии, был усыновлен ханом Байбеком в урочище Баянауле и назван именем умершего сына хана – Карабеком. Все муллы, как и их предшественники, вели метрические книги, заключали браки, преподавали грамматику татарского языка, учили читать арабские печатные книги. За преподавание они получали лишь добровольные пожертвования родителей учащихся и прихожан мечети. Согласно Первой всеобщей переписи населения Российской империи 1897 г., доля грамотных среди татар в Акмолинске была более чем в два раза выше, чем среди других жителей города [9, с. 58-59].

В 1887 г. купец Миркасим Миркамалов пытается согласовать строительство второй деревянной мечети. Уездный начальник города поддерживает данную инициативу, обосновывая это следующим образом: «1. Большинство мусульманского общества, люди торгующие и достаточно состоятельные; 2. Мусульмане многочисленны: из имеющихся в акмолинском полицейском управлении сведений проживает 542 мусульманина и это без учета около 100 казахов; 3. В составлении приговора о строительстве мечети принимают участие все жители города из мусульман; 4. Новая мечеть не несет угрозы “соблазна” христианам-татарам, так-как их в городе вовсе нет» [5, д. 2125, л. 3]. Но степной генерал-губернатор в 1888 г. разрешает построить лишь молитвенный дом, без минарета и без купола [Там же, л. 5], что, видимо, было связано с тем, что иначе количество мечетей в городе превысило бы количество церквей, а этого царская администрация допустить не могла.

В 1888 г. идет интенсивный процесс строительства молитвенного дома на улице Церковной (современная улица Абая). В 1890-е гг. у молельного дома все же появляется минарет, а затем и купол. Все финансовые расходы на строительство берет на себя татарский купец Нурмухаммад Забиров. По своей архитектуре новая мечеть соответствовала традиционному татарскому стилю: она состояла из ряда продольноосевых объемов, в северо-восточной части которых возвышался трехъярусный шестигранный минарет с шатровой кровлей, в противоположной – купол над михрабом [10, с. 60]. У «новой» мечети было несколько названий: «Зеленая», «Татарская», сами же татары называли ее «Күк мәчет». В конце XIX – начале XX века происходит большая миграция в край крестьян, вызванная земельным кризисом в центральной части Российской империи, а также целенаправленной политикой государства, выражением которой стало принятие в 1881 г. «Закона о добровольном переселении сельских обывателей и мещан на казенные земли и порядке переселения лиц, переселившихся в прошлые годы» [10, с. 56].

В конце 1880-х гг. приехавшие татарские семьи вместе с русскими селятся в п. Самарский Атбасарского уезда, но, как сообщает один старший производитель Управления государственным имуществом в Западной Сибири, «татары там фактически не живут, по роду занятий они скорее ремесленники или мелкие торговцы и находятся преимущественно в г. Атбасаре, многие из них лишь сеют пшеницу при деревне Самарской (13 семей) лишь для того, чтобы приобрести право свободного проживания в уезде». Далее он обращается с просьбой к акмолинскому губернатору о создании отдельного татарского поселения, что могло бы стать образцом для устройства казаками оседлых населенных пунктов [11, д. 8508, л. 10-11]. Являясь

противником отдельных татарских поселений, акмолинский губернатор позволяет переселенцам поселиться в п. Михайловском Акмолинского уезда вместе с русскими для скорейшей их ассимиляции. Однако крестьяне в 1892 г. отказываются там жить и выбирают место для поселения в 17 верстах от г. Акмолинска в урочище Джар-Суат и называют свое селение Джемалеевским [Там же, л. 9] в честь одного из самых уважаемых переселенцев Джемали Багаутдинова (1844-1912).

Многие мусульманские купцы и мещане из Акмолинска в силу близости с городом пожелали поселиться в новом татарском селе, среди них Баймухамет Коцегулов, Хафиз, Шариф, Карим, Абдул и Газиз Сутюшевы, Галей Таиров, Мильгазетдин Фахретдинов, Хамза Султанаев, Джамалетдин Алеев, Тазетдин Багаутдинов, Мухамеджан Муксинов, Зималетдин Хусаинов, Закир Надыров, Хабибулла Ибатуллин, Карабек Байбеков, Галляутдин Тазетдинов, Хасан Танчаров, Латфулла Смаилов [Там же]. Уездный начальник Акмолинского уезда в 1897 г. констатирует, что «селение Джемалеевское образовано из татар и мещан неправильно (без официального разрешения администрации. – З. М.), но исправлять сделанную ошибку уже поздно», и предлагает селить в него русских переселенцев [Там же, л. 52]. С этого времени в селе Джемалеевский стали появляться переселенцы из Воронежской губернии и Украины. Позже селение было переименовано в Воздвиженку, а потом в Нуресиль. Согласно Первой всеобщей переписи населения Российской империи, в 1897 г. в Акмолинске проживало 1035 татар (10,6% от всего населения), уступая численно только русским и казахам [12, с. 127]. Многие татарские семьи проживали в непосредственной близости от города, в селе Джемалеевском, где в это время насчитывалось еще 64 татарской семьи. Про татарских просветителей есть много приятных воспоминаний, например, Бекмухаммед Хусаинулы Серкебаев в своей автобиографии пишет: «...когда мне исполнилось 10 лет, в 1906 году, я приехал в г.Петропавловск, где поступил в «Шала-казахское медресе», которым заведовал высокообразованный человек Мухаммеджан Бегишев. Он в совершенстве владел арабским, персидским и русским языками. В эту школу я поступил вместе с Магжан Жумабаевым, впоследствии ставшим крупным поэтом казахского народа» [13, д. 22, л. 10].

Татары появились в Акмолинском окружном приказе с момента его основания, и в течение всего XIX века они активно участвовали в развитии этого населенного пункта и его окрестностей. К концу столетия татарское население составляло третью по численности группу в городе Акмолинске. Они играли важную роль в сферах торговли, духовной и образовательной деятельности. Татарские купцы принимали активное участие в общественной жизни города. Благодаря сотрудничеству между татарским духовенством и купечеством была создана сильная мусульманская инфраструктура в городе.

Список литературы:

1. Центральный государственный архив Республики Казахстан (ЦГА РК). Ф. 345. Оп. 1.
2. Алпысбаева Г. Астана в новое и новейшее время. Астана, 2008. 270 с.
3. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.: в 89-ти т. / под ред. Н. А. Тройницкого. СПб.: Слово, 1904. Т. 81. Акмолинская область. 135 с.
4. Ахметова Г. М. История торговли и предпринимательства Казахстана в конце XIX – начале XX века. Усть-Каменогорск, 2012. 176 с.
5. ЦГА РК. Ф. 369. Оп. 1.
6. Памятная книжка Акмолинской области на 1887 год. Омск, 1887. 216 с.
7. Центральный государственный архив Республики Казахстан (ЦГА РК). Ф. 374. Оп. 1
8. Садыкова С. Ш. Региональные особенности мечетей Северного и Восточного Казахстана сер. 19 – нач. 20 в. // Проблемы сохранения памятников материальной культуры: сборник материалов международной научно-практической конференции. Алматы, 2005. С. 60-65.

9. Галиев В. З. Участие татарских мулл в развитии образования среди казахов в 20-60-х годах XIX века // Фаизхановские чтения: материалы пятой ежегодной научно-практической конференции. Нижний Новгород, 2009. С. 203-212.
10. Тарасова Е. В. Миграционный обмен с Россией как фактор формирования этнического состава населения Казахстана (XVIII – начало XXI века): дисс. ... к.и.н. М., 2004. 135 с.
11. Центральный государственный архив Республики Казахстан (ЦГА РК). Ф. 338. Оп. 1.
12. Махмутов З. А. История татар Астаны. Казань, 2017. 224 с.
13. Государственный архив города Астаны. Ф.430, оп.11.

**Айтолқын Өмірбекқызы Балчих¹,
Құралай Отаубайқызы Сейтқазина²**

¹PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Тарих факультеті, Астана, Қазақстан, Aitolkyn.balchikh@gmail.com

²Т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Тарих факультеті, Астана, Қазақстан.

ХІХ ҒАСЫРДАҒЫ ТАТАР ҚОНЫС АУДАРУШЫЛАРЫ МЕН АҒАРТУШЫЛАРЫНЫҢ АҚМОЛА ҚАЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ

Аңдатпа. Мақалада татар қоныстанушыларының Ақмола бекінісіне келу тарихы мен ықпалы, олардың жаңа ауылдың қалыптасуы мен дамуына қосқан үлесі қарастырылған. Татар молдалары мен ұстаздары ауданда пайда бола бастағанда жергілікті қазақ халқының санасына әсер етіп, мәдени-ағартушылық пейзажды қалыптастыруда шешуші рөл атқарды. Ақмолаға татар халқының едәуір ағылуының нәтижесінде қалада ықшам татар қауымы қалыптаса бастады, кейін ол ең гүлденген аудандардың біріне айналды. Қаладағы татар өкілдерінің белсенді жұмысының арқасында медресенің негізі қаланды, мешіт бой көтерді, бұл өлкенің одан әрі мәдени дамуына ықпал етті. Мақалада сонымен қатар көпұлтты және көпконфессиялық ортада шағын этностардың бірге өмір сүруінің сәтті тәжірибесі талданады.

Түйін сөздер: тарих, Қазақстан, Ақмола, татарлар, рухани қызмет, молдалар.

**Aitolkyn Omirbekovna Balchikh¹,
Kuralay Otaubaevna Seitkazina²**

¹PhD doctoral student, Eurasian National University named after L.N. Gumilev,
Faculty of History, Astana, Kazakhstan, Aitolkyn.balchikh@gmail.com

² Associate Professor, Eurasian National University named after L.N. Gumilev,
Faculty of History, Astana, Kazakhstan.

ACTIVITY OF TATAR SETTLERS OF ENLIGHTENERS IN THE CITY OF AKMOLINSK IN THE XIX CENTURY

Abstract. The article explores the history of the arrival and influence of Tatar settlers in the Akmolinsk fortification, as well as their contribution to the education and development of the new settlement. At the beginning of their appearance in this area, Tatar mullahs and teachers played a key role in shaping the cultural and educational landscape, influencing the consciousness of the local Kazakh population. As a result of a significant influx of the Tatar population to Akmolinsk, a compact Tatar community began to form in the city, which then turned into one of the most prosperous areas. Thanks to the active activity of Tatar representatives, a madrasah was founded in the city and a mosque was erected, which contributed to the further cultural development of the region. The article also analyzes the successful experience of coexistence of small ethnic groups in a multi-ethnic and multi-religious environment.

Key words: history, Kazakhstan, Akmolinsk, Tatars, spiritual activity, mullahs.

References

1. Central State Archive of the Republic of Kazakhstan. F. 345. I. 1.
2. Alpysbaeva G. Astana v novoe i novejshee vremya. Astana, 2008. 270 s.

3. Pervaya vseobshchaya perepis' naseleniya Rossijskoj imperii 1897 g.: v 89-ti t. / pod red. N. A. Trojnickogo. SPb.: Slovo, 1904. T. 81. Akmolinskaya oblast'. 135 s.
4. Ahmetova G. M. Istoriya trgovli i predprinimatel'stva Kazahstana v konce XIX – nachale XX veka. Ust'-Kamenogorsk, 2012. 176 s.
5. Central State Archive of the Republic of Kazakhstan. F. 369. I. 1.
6. Pamyatnaya knizhka Akmolinskoj oblasti na 1887 god. Omsk, 1887. 216 s.
7. Central State Archive of the Republic of Kazakhstan. F. 374. I. 1
8. Sadykova S. SH. Regional'nye osobennosti mechetey Severnogo i Vostochnogo Kazahstana ser. 19 – nach. 20 v. // Problemy sohraneniya pamyatnikov material'noj kul'tury: sbornik materialov mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Almaty, 2005. S. 60-65.
9. Galiev V. Z. Uchastie tatarskih mull v razvitii obrazovaniya sredi kazahov v 20-60-h godah XIX veka // Faizkhanovskie chteniya: materialy pyatoj ezhegodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Nizhnij Novgorod, 2009. S. 203-212.
10. Tarasova E. V. Migracionnyj obmen s Rossiej kak faktor formirovaniya etnicheskogo sostava naseleniya Kazahstana (XVIII – nachalo XXI veka): diss. ... k.i.n. M., 2004. 135 c.
11. Central State Archive of the Republic of Kazakhstan. F. 338. I. 1.
12. Mahmutov Z. A. Istoriya tatar Astany. Kazan', 2017. 224 s.
13. Central State Archive of the Astana. F.430, I.11.

АРХИВ ІСІНІҢ ТАРИХЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ІС ЖҮРГІЗУ

XҒТАР 03.81

Ғазиза Тұрмағанбетқызы Исахан

Астана қаласы мемлекеттік архивінің
Ғылыми-зерттеу және ақпараттық-түсіндіру
жұмысы қызметінің басшысы
isakhanG@bk.ru

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АРХИВ ІСІНІҢ ТАРИХЫНАН
Қазақстан Республикасы «Ұлттық архив қоры және архивтер туралы»
Заңының қабылдануының 25 жылдығына

*Алтын мен жақұт жер мен мұхиттың терең қойнауларында бұғып
жататыны секілді өмір мен ойдың да небір інжу-маржандары қатпар-
қатпар іс қағаздарының тұңғыш қоймаларында бұғып, жасырынып
жататынын бекерге шығара алмаймыз. Жалықпай, талмай зерттеушілер
ғана олардың асылы мен нәрлісін сүзіп, екішеп, теріп алады, ұрпақтар
мүддесіне, ел мен мемлекет мүддесіне жаратады. Өркениетті ұлттарға тән
бір қасиет – ол болашағын неғұрлым көбірек ойлаған сайын, өткенін
соғұрлым көбірек білгісі келеді. Өткенді білмей өспек жоқ десек, өткенді
зерттеп білудің ең бір сындарлы көзі – архив!*

Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинеті жанындағы Архивтер
мен құжаттама Бас Басқармасының басшысы С. Байжановтың
Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің XI сессиясында сөйлеген сөзінен.
1993 жыл, қазан айы. [1]

Архив – өткеннен мол ақпарат беретін асыл қазына, шежіре, үлкен тағылымның, өлмеуге, өшпеуге тиіс мұралардың көзі. Архив қорындағы құжаттар саясат пен экономиканың, идеология мен мәдениеттің басты құралы.

Қазақ өлкесіндегі тұңғыш архив құжаттары мен маңызды жазба мәліметтер 1794 жылы негізі қаланған Бөкей ордасының архивінде сақталған, демек Қазақ елінде архив ісінің қалыптасуы, дамуының 230 жылдық тарихы бар. Бөкей ордасының архиві қазір Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архивінде сақтаулы.

Елімізде тәуелсіздік алғаннан кейін ғана «Ұлттық архив қоры және архивтер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 1998 жылы 22 желтоқсанда қабылданды. Бұл ел игілігіндегі құндылықтарды көздің қарашығындай сақтап, асыл мұраларды болашақ ұрпаққа қаз-қалпында жеткізуге, әрі зерттеуге жасалған маңызды қадам болды.

Бұл Заң архив ісінің дербес сала болуын заңдастырды. Бұған дейін бұрынғы не Ресей империясында, не Кеңестер Одағының 70 жылдық тарихында Архивтер туралы заң болмаған, бар мәселе атқарушы биліктің деңгейінде шешілген еді. Ал, әлемдік тәжірибеде өркениетті шет елдердің архивтер туралы заңы болды.

Қазақстандық Заңның алғашқы нұсқасы 1993 жылы 22 қазанда Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің XII сессиясында мақұлданып, 13 желтоқсандағы Жоғарғы Кеңестің жаңа шақырылуына түзетулермен енгізілген Заң жобасында халық депутаттары С. Әбділдин, М. Қозыбаев, О. Сәбденов, Қ. Айтаханов, Ш. Мұртаза, С. Зиманов, К. Смаилов және т.б. ұсынған өзгерістер мен қосымшалар назарға алынды [2].

Өкінішке орай, Парламент таратылып, жоба жоба күйінде қалды.

Оның үстіне 1996 жылы Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинеті жанындағы Архивтер мен құжаттама Бас Басқармасы таратылып, архив ісі жөніндегі өкілеттілік Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архивіне берілді, архив ісін басқару жүйесі бұзылды.

Халықаралық қауымдастықта өз орны бар тәуелсіз мемлекеттің архив құрылымын және негізін құру мәселелерін шешу кез келген өркениетті елдің өте қажетті шарттарының белгісі болып табылатындықтан, Архив туралы Заңды қабылдауды кейінге қалдыруға болмайтын еді.

1997 жылы күзде архив туралы заңды қайта әзірлеу мақсатында құрамында Орталық мемлекеттік архив қызметкерлері, тарих және этнология институтының ғалымдары, таңдаулы тарихшы-архивистері бар арнаулы жұмыс тобы құрылып, Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясына сәйкес, қазіргі заманның заң шығару тәжірибелерін қолдана отырып Ұлттық архив қоры және архивтер туралы Заң жобасы Үкіметке ұсынылған еді.

Заң жобасында мекемелер мен жеке адамдардың архивтерді рухани және материалдық байлық дәрежесінде меншіктеу құқықтарын, архивтерді Ұлттық архив қорының құрамына қосу тәртібін, соның ішінде, олардың жойылып кету қаупі төнген жағдайларда, меншіктілігін шектеу тәртібін, архивтер мен иелері жөніндегі мемлекеттің бүкілұлттық байлықты қорғаушы дәрежесіндегі өкілеттілігін, сондай-ақ мекемелер мен азаматтардың Қазақстан Республикасының ерекше меншігі болып табылатын Ұлттық архив қорының құжаттарын сақтау мен пайдалануда кездесетін құқықтық қарым-қатынасын айқындап реттейтін тұғырлы ережелер орын алды. Заң жобасында архив құрылысының отандық және шетелдік дағдысы мен теориясы және бұл саладағы заң шығарудағы адамзат іс-әрекетінің тәжірибесі ескерілді.

1998 жылы 17 қыркүйекте ҚР Парламентінің Мәжілісіне енгізілген «мың өліп, мың тірілген» Заңды толықтыру, қабылдау кезінде Қазақстан Республикасы Премьер-Министрі Н.Ө. Балғымбаев, оның орынбасарлары А.С. Павлов пен И.Н. Тасмағамбетов, Парламент депутаттары М.Т. Оспанов, Ө. Озғанбай, Р.М. Жұмабекова, А. С. Смайыл, В. Макалкин және Президент Әкімшілігі мен Кеңесі басшылары қолдау көрсетті [3].

Сөйтіп, Ұлттық архив қорын қалыптастыру, сақтау және жазбаша тарихи-мәдени мұраны қоғам мен мемлекет мүддесі үшін ғылыми зерделеуге құқықтық негіз жасалды, архив ісін мемлекеттік реттеудің басым бағыттары айқындалды, 100-ден аса нормативтік-құқықтық, әдістемелік құжаттар әзірленді.

2000-2004 жылдары Қазақстан Республикасы Мәдениет министрлігінің құрылымында

Мұрағаттар мен құжаттаманы басқару жөніндегі комитет, облыстарда, Астана, Алматы қалаларында мұрағаттар мен құжаттаманы басқару жөніндегі басқармалар (бөлімдер) жұмыс жасай бастады.

Осы жылдары архив терминологиясы қалыптасты, Қазақстан Республикасы Президентінің «Тілдерді қолдану мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасына» сәйкес 2000 жылы «Рауан» баспасы ғылым, мәдениет, және экономика салаларының негізгі терминдерін қамтитын 31 томдық қазақша-орысша, орысша-қазақша терминологиялық сөздіктер сериясын шығарды. Сол серия ішінде «Іс жүргізу және мұрағат ісі» терминологиялық сөздігі жарық көрді. Сөздікте 5000-ға жуық іс жүргізу, архив қызметі, архивтану терминдерімен қатар, мемлекеттік басқару органдарында жиі қолданылатын сөздер, сондай-ақ, фотография, кинематография, дыбысжазба салалары бойынша терминдер де қамтылды. Бұл сөздік толықтырылып, 11000-нан аса терминдер қамтылған нұсқасы 2014 жылы басылып шықты. Көптеген архив терминдерінің қазақ тіліндегі баламасы нақтыланды, мысалы, оригинал – түпнұсқа; подлинник – түпнұсқа, түпқұжат; отпуск – төлнұсқа; дубликат – телнұсқа; черновик – шимайжазба; veto – әміртыйым; опись – тізімдеме; реестр – тізілім; перечень – тізбе; табель – тізімдік; список – тізім; индекс – әріпсан, т.т. [4].

«Қазақстан Республикасында архив ісін дамытудың 2001-2005 жылдарға арналған бағдарламасы», «Қазақстан Республикасында архив ісі мен құжаттама жүйелерін дамытудың 2007-2009 жылдарға арналған бағдарламасы», 2004-2006 және 2007-2009 жылдарға арналған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламалары, «Халық тарих толқынында» тарихи зерттеу бағдарламасы, «Архив – 2025» бағдарламалары аясында Ұлттық архив қоры шетел мұрағаттары мен кітапханаларынан қазақ халқының мәдени мұрасында тарихи маңызы бар мұрағаттық құжаттармен толықтырылды, аса құнды құжаттарды электрондық форматқа көшіру жұмыстары жүргізілді, архивтердің материалдық-техникалық базасы нығайтылды.

2000-2018 жылдар аралығында Ұлттық архив, Алматы, Шымкент қалаларының, Алматы, Қызылорда облыстарының мемлекеттік архивтері – қазіргі заманғы жабдықтармен жарақтандырылған архив мекемелерінің барлығы нысандары пайдалануға берілді, Ақтөбе, Батыс Қазақстан облыстарындағы облыстық архивтердің негізгі ғимараттары кеңейтілді.

Бүгінгі таңда архив мекемелері маңызды миссияны орындайды – еліміздің Ұлттық архив қорының сақталуын қамтамасыз етеді, архивтер ретроспективті ақпаратқа қол жеткізе отырып, елдің қоғамдық-саяси және әлеуметтік-экономикалық даму міндеттерін шешуге жәрдемдеседі, азаматтық қоғамның дамуына, тиімді мемлекеттік басқаруға, азаматтардың заңды құқықтары мен мүдделерін қорғауға ықпал етеді.

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің Архив, құжаттама және кітап ісі комитеті мен Астана қаласы әкімдігінің қолдауымен 2023 жылы 7 желтоқсанда Астана қаласының мемлекеттік архиві өткізген «Ұлттық архив қоры және архивтер туралы» Қазақстан Республикасы Заңының қабылдануына 25 жыл толуына және Астана қаласының 25 жылдығына арналған «ASTANA ARCHIVE FEST» халықаралық форумы аясында Біріккен Ұлттар ұйымының 2030 жылға дейін тұрақты дамуының мақсаттарына және Халықаралық архивтер кеңесінің 2023 жылы қазан айында өткен Конгресінің тақырыптарына сәйкес «Архивтер: ақпараттық қоғамнан – білім қоғамына» пленарлық отырысында, «Қол жетімділік және жады», «Сенім және дәлел» «Жаңа Технологиялар: Электронды жазбалар және шешімдер» атты ашық диалог алаңында халық қалаулылары, мемлекет және қоғам қайраткерлері мен тарихшы ғалымдар, архивші мамандар бас қосып, қазіргі заманның жаһандық сын-қатерлері жағдайында архивтердің мемлекет және қоғам өміріндегі орны және архив саласын толғандыратын түйінді мәселелер төңірегінде ойларын ортаға салды.

Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының депутаты Дархан Қыдырәлі «Архивін сақтамаған ел – тарихы тоналған ұлтқа, жады жоғалған жұртқа айналады», деп жекелеген архив

ғимараттарының ескіргені, құзырлы органның өкілеттігінің жеткіліксіздігі, қаржыландыру мен штаттың аздығы, жалақының төмендігі сияқты себептерге байланысты архивтерге мемлекеттік қолдау көрсету қажеттілігіне назар аудартты.

Мәжіліс депутаты Айдос Сарым «Архив ісін архивистердің ішінде, тарихшылардың ішінде талқылаудың қажеті жоқ, бұл қоғамдық мәселеге, қоғамдық дискурсқа айналу керек, жаңа ақпараттық технологиялар дәуірінде архив саласындағы заңнамалық актілерге өзгерістер енгізу қажет» – деп ойын түйіндеді.

Расында, архивтер еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына, азаматтық қоғамның өркендеуіне және мемлекеттік тиімді басқару мәселелерін шешуге, өткенімізді ғылыми тұрғыда танып-білуге тиімді ықпал ететіні анық. Салмақты ғылыми жұмыстар түпнұсқа құжаттарды зерделеу негізінде жазылады, ғаламтордағы контенттің де маңызы зор. Сондықтан, елімізде тарих ғылымының тұрақты дамуы, тарихи оқиғаларға объективті баға беру архив ісінің дұрыс жолға қойылуына тікелей байланысты.

Дж. Сантаяна «Өз тарихын ұмытқандар, өткен өмірін қайталауға мәжбүр», – деп, қазіргі қоғамда өз халқының тарихы мен мәдениетін сақтау, рухани-адамгершілік құндылықтарын насихаттау қажеттілігін еске салады. Архив – бұл өткенмен бүгінді, бүгінмен ертеңді байланыстыратын қасиетті, киелі орын. Архивтің тарихи-мәдени ақпараттың дереккөзі ретіндегі маңызы да осында. Біз өз халқымыздың рухани мәдениетінің бай тарихымен және ұлттық дәстүріміздің бірегейлігімен мақтануымыз керек.

«Қазақстан 2023-2027 жылдарға арналған ЮНЕСКО-ның Дүниежүзілік мұра комитетіне сайланды. Біздің еліміздің Дүниежүзілік мұра комитетіне сайлануы Қазақстанның бірегей мәдени және табиғи мұрасын сақтау жөніндегі белсенді жұмыстың халықаралық деңгейде мойындалуының дәлелі», - деп жазды баспасөз-ақпарат құралдарында.

Еліміздің архив қорларында сақталған Қожа Ахмет Яссауи және оның шәкірттерінің қолжазбасы, «Невада-Семей» ядроға қарсы халықаралық қозғалысының архивтік материалдары, сондай-ақ «Арал теңізінің архивтік қорлары» ЮНЕСКО-ның «Әлем жады» халықаралық құжаттық мұра тізіліміне енгізілген. Жалпы архивтерде білімді сақтау, білімді қоғам құру мақсатында ақпарат алмасудың әлеуметтік маңызы зор.

Президент 2023 жылғы Қазақстан халқына Жолдауында «Біз мәдениетті, білімді, ғылымды дамыту арқылы қазіргі ашық әлемнің бір бөлшегі болуға ұмтылуымыз керек» – деді. Түсіне білген адамға мәдениет те, білім де, ғылым да архивтерде. Архив – шынайы шежіре. Өткен жылдардың жаңғырығы жаңаша ой түзуге мүмкіндік береді. Ендеше, халық қазынасын сақтап отырған архив саласын дамытуға күш салайық.

Осы орайда академик Зейнолла Қабдоловтың сөзі еске түседі: «Халық пен архив синонимдес ұғым, архивтері болмай, шежіресі болмай ұлт ұлт болмайды. Архив қорларын байыту керек. Елдің ел екендігін, тамырымыздың терең жайылуын ойласақ, бүгіннен кейін, архивтерді насихаттап, архив қызметкері болып жүрейік».

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР ҰА. Қор 41. 1 тізімдеме. 188 іс. 137, 138 бб.
2. ҚР ҰА. Қор 41. 1 тізімдеме. 188 іс.
3. Сариева Р.Х. К 25-летию принятия Закона Республики Казахстан «О Национальном архивном фонде и архивах» //Жаңа архив. Ғылыми-әдістемелік журнал. 2023. Т.2. №4. 45-46 бб.
4. Қазақша-орысша, орысша-қазақша терминологиялық сөздік./ жалпы ред. басқ. М.Б. Қасымбеков, жоба ғыл. жетекшісі А.Қ. Құсайынов. Т. 28. «Іс жүргізу және мұрағат ісі». – Алматы, 2014. – 512 б.

АРХИВ ЖӘНЕ БОЛАШАҚ ҰРПАҚ

Дулат Данагүл

Астана Халықаралық университетінің
Педагогикалық колледжі студенті

ТАРИХЫ МЕН ТАҒЛЫМЫ МОЛ БІЛІМ ОРДАСЫ – ӨТКЕННЕН СЫР ШЕРТЕДІ

«Адам бойындағы ең тамаша нәрсе-білім мен ақыл»

Жүсіп Баласағұни

Астана Халықаралық Гуманитарлық колледжінің тарихы тереңнен басталады. Өзінің қазіргі таңда білікті мамандар дайындау мен жоғарғы деңгейдегі білім сапасына жету жолын сонау кеңес үкіметінен бастаған. Осы жылы аталмыш оқу орнына 95 жыл толып отыр. Бұл білім ордасын жыл сайын 300 ге жуық білікті маман тәмамдайды.

Астана халықаралық университетінің Педагогикалық колледжінің тарихы оқу орнының алғашқы іргетасы 1928 жылы қаланып, Көкшетау қаласындағы педагогикалық техникумын осы Ақмолаға көшіріліп әкелуінен басталады. (қор 241, тізім 1, іс 39, парақ 108, архивтік материал) Ақмолаға көшіріліп әкелінген педагогикалық техникумның алғашқы директоры Көкшетаудан оқу орнымен бірге келген С.Д.Добромыслов болды. Ол өзімен бірге жаңа оқу орынына бірнеше оқытушыны ертіп ала келген. Олар орыс тілі пәнінің оқытушысы В.А.Комарова, тарихшы П.И.Беляков, математика пәнінің оқытушысы Ш.П.Чубаровтар еді. 1- жылы оқушылар саны 98 болса, содан соң 600 ге жетті. Орыс топтарындағы білім алушылар саны – 486, қазақ топтарында – 114, ән айтуға бағытталған мектеп бөлімінде – 125, мектепке дейінгі топтарда – 180 білім алушы болған.

Алғаш көшірілген оқу орнында 1928 жылы орыс тілінде оқытатын мектеп бөлімінің бірінші және екінші курстарына жүзден астам оқушылар дәріс алды. Себебі қазақша дәріс беретін мамандар жетіспеді. Соған орай техникум жанынан қазақ тілінде дәріс беретін мұғалімдер даярлайтын арнайы курс ұйымдастырылды. Техникумдағы оқу мерзімі 3 жыл болды. Кеңес

үкіметінің алға қойған мақсаты, жергілікті ұлт өкілдерінен мамандар даярлау еді. Осы негізде 1929 жылы қазақ мектептеріндегі бастауыш сыныптарының мұғалімдерін даярлайтын бөлім ашылды.

Алғашында 1928 жылы, Ақмолаға көшірілген пед. техникумның қол астына ғимарат ретінде, мамандарды оқытуға М. Горький атындағы орыс драма театры беріледі. Ал оған дейін бұл театр церковқа берілген болатын. Қазақстанда орналасқан бұл көне театрлардың бірі ХІХ ғасырдың соңында іргетасы қаланған. 1920-1930 жылдары театр аяққа тұрып, өзінің қойылым, спектакльдарымен көрермендерді қуантып жүреді. Алайда бұл театр жұмысшы, актерлері Халық үйінде, кейін Александр-Нев соборында, сосын Жаздық театрда қыс мезгілінде жұмыс жасауға мүмкіндігі болмайды. Тек 1939 жылы өз жұмысын қазіргі ғимаратта жалғастырады.

Кеңес үкіметі құрылғаннан кейін, кеңестердің сауатсыздықты жою мақсаты қойылды. Сол жылдары мешіт, медреселердің ғимараттарын оқу орындарына берген. (Выписка секретариата, протокол №43, 20 марта 1930 год, архивтік материал)

1930 жылдары бұл педагогикалық техникумның жағдайы мүшкіл болады. Берілетін шәкіртақы өте аз мөлшерде болғандықтан оны өсіруді талап ету ұйғарылады. Сондықтан шәкіртақыны көбейту жөніндегі ұсыныс хат жазылады. (Қор 241, тізім 39, парақ 208, архивтік материал) Бірақ бұл ұсыныс хатқа бас тарту жауабы келеді. (Қор 241, тізім 1, іс 39, парақ 208, архивтік материал)

1930 жылы аталмыш оқу орнының С. Добромысловтан кейін Л. Л. Лигай, М.А. Алибаев, Аманшельдин, Жолдыков, Ахметқали Ынтықбаев (толық аты-жөндері дерексіз) қысқа мерзімде өз жұмысын атқарған. Мұндай деректі техникумның 1930 жылғы түлегі Вера Кокинаның естелігіне сүйенеміз. Бірақ, Ынтықбаевтың директор болғаны туралы нақты ресми деректер жоқ, тек оқу ісінің меңгерушісі болған деседі және ол кісі де мұнда ұзақ уақыт қызмет жасамаған.

1930 жылы техникумды алғаш 16 түлек тәмамдайды. Онда төртінші және үшінші курстағы студенттер оқуды жеделдетілген әдіспен аяқтайды. Сол алғашқы түлектердің бірі А. Ф. Патлов өзінің естелігінде сол кездегі оқу жүйесі жайлы былай дейді «Біз дальтон жоспары бойынша оқыдық, яғни тапсырма сұрақтар пен пайдаланылатын әдебиеттер тізімі қоса берілетін де, біз солар бойынша өз бетімізбен дайындалып, сосын сынақ тапсыратынбыз» 1931 жылы оқу орны өз орнына Көкшетауға қайтадан көшіріледі. Осы жылы Қарағандының ірі өнеркәсіп орталығы қарқынды дами бастайды да, жан-жақты мамандар мен жұмысшылар көптеп тартылып, халық саны артылуына байланысты оқу орны бірден Көкшетаудан Қарағандыға көшіріледі.

Аталмыш техникум Қарағандыда жеті жыл жұмыс істеп тұрып, 1938 жылы онда мұғалімдер даярлайтын институттың ашылуына байланысты бұл жолы енді қайтадан Ақмолаға көшіріледі. Мұнда екінші рет әкелінгенде де дайын ғимарат болмағандықтан қазіргі «Целин-гидромах» зауытының орнындағы қазақ мектебінің бір бөлігіне орналастырылады.

Қарағандыда педагогикалық техникум жеті жыл жұмыс жасап, 1938 жылы қайтадан Ақмолаға көшіріледі. Бірнеше сәтсіздіктен кейін 1941 жылы Щучинск қаласына көшіріледі де, 4 жылдай Щучинск қаласында оқытуын жалғастырып, педагогикалық техникум педагогикалық училище болып аталады. 1944 жылы қайтадан Ақмола қаласына көшіріліп, осыдан кейін ғана оқу орны біржола тұрақтанып қалады

Астана гуманитарлық колледжі 1944 жылы 6 маусымда Ақмола облыстық еңбекшілер депутаттары Кеңесі атқару комитетінің шешімімен құрылды. 1946 жылдың маусымында Халық депутаттарының Ақмола облыстық кеңесі арнайы шешім қабылдайды. Онда: «педагогикалық училище оқу үйінің ғимаратымен, жатақханамен, оқыту ісіне қажетті құрал жабдықтармен қамтамасыз етілсін» делінген.

1947-1949 жылдары бұл оқу орынында негізгі пәндер ретінде жаратылыстану, орыс тілі, қазақ тілі, педагогика, жағрафия, тарих, биология тағы да басқа пәндер оқытылған.

1961 жылы Ақмола қаласының атауы Целиноград болып ауысқаннан кейін, училище атауы да Целиноград педагогикалық училищесі болып өзгертілді. Жаңа мамандықтарға даярлайтын кафедралар ашылды. 1972 жылы Музыкалық бөлім ашылса, 1995 жылы «Қазақ тілі мен әдебиет» мамандығы ашылды. Сосын 2001-2002 жылдары «Дене тәрбиесі» мамандығы ашылды.

Кейін оқу орнының атауы бірнеше рет ауысты. 2019 жылы 19 тамыздағы №4 мемлекеттік жекешелік әріптестік жобасы бойынша шарт негізінде Нұр-Сұлтан қаласы әкімдігінің «Гуманитарлық колледжі» мемлекеттік коммуналдық кәсіпорыны Нұр-Сұлтан қаласы әкімдігінің «Қоғамдық тамақтандыру және сервисі колледжі» мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорынына қосылу жолымен қайта ұйымдастырылды.

2020 жылы 30 желтоқсанда «Астана Халықаралық университеті» ЖШС-ке университеттің педагогикалық институты жанынан заңды тұлға құрмай, «Педагогикалық колледж» құрылымдық бөлімшесін құрумен сенімгерлік басқаруға берілді.

Қазіргі таңда оқу орны көптеген жетістіктерге жетіп отыр. 2017 жыл лидері Ұлттық сертификат иегері, ҚР педагогикалық колледждердің Ұлттық рейтингі бойынша 3-ші орын, 2018 жыл лидері Ұлттық сертификаты, Санкт-Петербург педагогикалық колледжімен ынтықтастық меморандумға қол қойылды 2014 жыл, WorldSkills Kazakhstan аймақтық чемпионатында ІІІ орындарға ие болды, РФ №2 Челябинск педагогикалық колледжімен ынтықтастық келісімге қол қойған 2019 жыл, РФ Казань педагогикалық колледжімен Меморандум жасасқан 2020 жыл осы сияқты көптеген жетістіктерді иеленген.

Мамандық таңдау адам өміріндегі ең басты, әрі жауапкершілікті талап ететін қадам. Менің мамандық таңдау барысында қиналғаным әлі есімде. Ал мамандық таңдаған соң, сол мамандықты басыңды тік ұстап жүре алатындай етіп меңгеру қажет. Сол үшін мен Астана Халықаралық университетінің Педагогикалық колледжін таңдадым. Мен үшін өз мамандығыңның шебері болу – мақсат. Сол мақсатқа жету жолымда осы оқу орны маған қатты көмектесуде. Ең бірінші, білімнің кеңдігі, екінші, барлық жағдай жасалғандығы мені қатты қуантады. Маман ұстаздардың бізді үйретудегі еңбегі де мені қайта тәрбиелеп жатқандай. Бізді оқытқан ұстаздардан біз бір жақсы қасиет алып қаламыз, сол сияқты мені оқытып жатқан керемет ұстаздардан мен тұлға ретінде ашылу үшін көптеген қасиеттерін алып, үйреніп жатырмын.

«Балаға күштеп білім беруден гөрі, баланың білімге деген құштарлығын ояту ең маңызды мақсат» К. Ушинский.

Қолданылған әдебиеттер/сайттар:

1. Астана қ. МА. Қор 241, тізім 1, іс 39, парақ 108, архивтік материал (Выписка секретариата, протокол №43, 20 марта 1930 год.).
2. Астана қ. МА. Қор 241, тізім 39, парақ 208.
3. Астана қ. МА. Қор 241, тізім 1, іс 39, парақ 208.
4. Гуманитарлық колледждің 60 жылдығына арналған мақалалар жинағы/ Т. Қ. Ілдебаев бірлестігі. Астана, 2004.
5. <https://college-733.business.site/>

Мұса Ұлдана Нұржанқызы

М. Шоқай атындағы № 51 мектеп-гимназиясының
8 «Ә» сынып оқушысы

МҰСТАФА ШОҚАЙ БОЛҒАН ЖЕРЛЕРДЕН АЛЫНҒАН ТИЫНДАР КОЛЛЕКЦИЯСЫ

КІРІСПЕ

Мұстафа Шоқай өз өмірін дерлік Түркістанның тәуелсіздігіне арнаған. Қазақ елінің, сонымен қатар түркі-тілдес халқының бостандығын қалаған саяси қайраткер. Қоқан автономиясының жетекшісі, Алаш зиялыларының бірі. Қазақ даласында өшпес іс қалдырды.

Мұстафа Шоқай ақылға құштар кісі болған. Кезінде 9 тілді танып, палеглот болған. Ол орыс, неміс, шағатай, өзбек, француз, түрік тілдерімен таныс болған. Көптеген тілдерді білуінің арқасында Мұстафа Шоқай шетелдерде айналасындағы адамдармен еркін сөйлесе алған.

Музейімізде М.Шоқайға байланысты көптеген экспонаттар бар. Оның ішінде әр елдердің тиындары жатады. Айтып кеткенімдей, М.Шоқай белгілі бір себептермен шетелдерде жүрген. Музейде Мұстафа Шоқай болған мемлекеттерден жиналған тиын коллекциясы бар. Менің пікірімше, тиындар экспонат ретінде бекерге қойылмаған. Себебі музейге кірген қонақ тиындар жайлы сұрап, қызығушылық танытады. Ежелгі тиындар қазіргі таңда өзектілігін сақтамаса да музей экспонаты ретінде өте орынды.

«Тарих тиын тілінде де сөйлейді» дегендей, тиынның да өз шығу тарихы болады. Тиындардың шығу тарихын зерттейтін ғылым нумизматика деп аталады. Кәдімгі тиынды алып көрсек, онда ежелгі заманның белгілері немесе белгілі бір тұлғаның есімі тұруы мүмкін. Бір ғана тиынан көптеген мәлімет алуға болады. Ежелгі тиындар алтын мен күмістен, мыстан жасалатын. Ал ата-бабаларымыз шақаға сурет салып, жеке қолтаңба соғатын, ойланып көрсек бұның өзі де ғажап өнер.

Қазақстан монеталарның тарихы сонау ежелгі көшпенділердің «тауарға-тауар» (яғни, мал, аң терісі, алтын, күміс металл кесектері, асыл тастар сияқты ақшаның орнына пайдаланатын) саудасынан бастау алған. Көне түрік түргеш дәуірінде «жылқыға – жібек» саудасы қарқынды дами бастаған. Түрік қағандығында монеталар шығарылып, ақша айналымында қолданылды. Осылайша түрік қағанатында тиындар пайда болған.

Зерттеу жаңашылдығы мен өзектілік деңгейі: Осы жобада мен музей экспонатының бірі тиындарды таныстырдым. Әр тиынның шығу тарихын атап шықтым.

Зерттеу бөлімі

Зерттеу мақсаты: Музейіміздің жәдігерінің бірі – тиындар жайлы таныстырып, ежелгі тиындардың шығу тарихын баяндап беру. Жас ұрпақтың қызығушылығын ашу.

Зерттеу нәтижесі: Музейге келген қонақтардың тиындарға қызуышылығы ерекше.

Монета – ақша белгісі болып табылады. Ол белгілі бір пішінді, металдан немесе басқа да материалдан жасалған. Көбінесе монеталарды соғу тәсілімен жасайды. Яғни, соғу – пластинадағы белгілі бір рельефті нокаутқа түсіруден тұратын сурет, жазу, кескін жасаудың технологиялық процесі. Сәндік-қолданбалы өнердің бір түрі. Ежелгі дәуірде монета соғу тәсілдері қарапайым болды: балғамен тегістелген металл пластинадан монета шеңбері қашаумен немесе сирек жағдайларда шеттері үшкірленген дөңгелек болат цилиндрмен кесілген.

Тиындар – мемлекеттің құжаты, қолөнер мен өнердің көрінісін көрсетеді. Алғашқы тиындар Лидияда пайда болған. Ең алғашқы кезде оларды күмістен, ал кейінірек алтын мен мыстан, сондай-ақ түрлі қосынды металдан, яғни қола, латуньнан жасай бастаған.

Ежелгі монеталар шамамен біздің эрамызға дейінгі 8 ғасырдың екінші жартысында пайда болды. Монеталардың ізашарлары сатып алуды төлеуге арналған басқа ақша бірліктері болды, мұндай ақша бірлігінің танымал атауы «бартер» болды. Сауда қажетті тауарларды айырбастау негізінде жүзеге асырылды.

Біздің заманымызға дейінгі 600 жылы тиынды Лидия патшасы, яғни, Алиат алғашқы ресми айналымға енгізді. Бұл валютаның елдің ішкі және сыртқы саудасына ықпалы зор болды, сондай-ақ Азиядағы ең бай империяға айналуға көмектесті. Мемлекет тіпті бай патшалыққа айналды.

Алғашқы Лидия тиыны

Бұл ең алғашқы шыққан тиын

Ал біздің музейде Ресей, Грузия, Қырғызстан сынды елдердің тиындары көрініс табады.

Алдарыңыздағы суретте орыстардың 2 копейкасы. Бұл банкноттар бірінші күмістен жасалған әйгілі тиындарының бірі болды. Бұл монетаның пайда болуы жайында әртүрлі жо-

рамалдар бар. Өзінің асыл атына қарамастан, монета мыстан жасалған және тек үстіне жұқа күміс қабатымен жабылған, бірақ халық арасында ол беделді.

«Күміс» тиындары ең кең таралымға ие болды және кедейлер арасында танымал болды. Олар күнделікті өмірде таверналарда, азық-түлік дүкендерінде, бір жолғы көлік үшін такси жүргізушілерімен және тұрғын үйді жалға беру үшін үй иелерімен төлем жасап, кедейлерге садақа берді.

Рубль – Ресей елінің ресми валютасы. Рубль атты валюта Ресей империясы замандарынан бері қолданылып жүр. Қазір рубль тек Ресей, Беларусь пен Транснистрия мемлекеттерінде, Ресей басқаратын оккупацияланған территорияларда (Луганск пен Донецк Халық Республикалары) және Грузия мемлекетінің Абхазия мен Оңтүстік Осетия территорияларында қолданыста. Рубль – ең көне тиындарының бірі болып саналады. Себебі ол 14-ші ғасырдан бері қолданылуда. Ресейде ол 1704 жылы, яғни Ресей империясының құрылғанына дейін қолданыла бастады.

Сом қырғыз тілінен аударғанда «таза» деген мағынаны білдіреді. Қырғызстан КСРО рубльдік аймағынан шығып, өзінің ұлттық валютасын шығарған елдердің бірі болып табылады. Оны енгізу туралы заңды Қырғызстанның Жоғарғы Кеңесі 1993 жылы 3 мамырда қабылдады. 1993 жылғы 10 мамырдан бастап Қырғыз Республикасының Ұлттық Банкі айналымға номиналы 1, 5 және 20 сом болатын I сериялы банкноттарды, сондай-ақ номиналы 1, 10 және 50 тиынды айырбастау белгілерін енгізді. ТМД елдерінің валюталарының ішінде сом бүкіл посткеңестік кезеңдегі инфляцияның ең төменгі жиынтық деңгейіне ие. 2017 жылдың ақпан айында Қырғыз Республикасының Ұлттық Банкі сомның символын – кириллицаның «С» әрпін ұсынды.

Тиындардың бет жағында — күн сәулесінің аясында қалықтап ұшқан бүркіттің бейнесі, мемлекет атауы мен белгіленген бағасы, ал арт жағында — күн сәулесімен жиектелген түндік, мемлекет атауы және белгіленген бағасы бейнеленген.

Әзірбайжан манаты 1992 жылы 15 тамызда айналымға енгізілді. 1 манат 10 рубльге тең болатын. 1992-1993 жылғы үлгідегі Ресей банкінің билеттерімен қатар айналыста болды. 1993 жылы 22 қарашада кеңестік және ресейлік рубльді айналымнан шығару басталды, ал 1994 жылдың 1 қаңтарынан бастап манат жалғыз заңды төлем құралы болды.

Айналымдағы монеталар еуроценттерге ұқсайды және бұл кездейсоқтық емес – оларды сол адам – Австрия Банкінің бас дизайнері Роберт Калина жасаған. Алдыңғы жағында 1 гапика – музыкалық аспаптар, 3 гапикада – антикварлық кітаптар, 5 гапикада – Қыз мұнарасы, 10 гапикада – рыцарь дулығасы, 20 гапикада – геометриялық белгілер мен спиральды баспалдақ, 50 гапикада – күн сәулесінің фонындағы мұнай мұнаралары. Барлық монеталардың артқы жағында ел картасының контуры, «Әзірбайжан Республикасы» деген жазу және номинал.

1919 жылы алғашқы монеталар шығарылды. Банкнотта екі атау жазылған: әзірбайжан тілінде «манат» және орыс тілінде «рубль». Бұл ақша бірлігі 1924 жылға дейін, яғни Әзірбайжан КСРО-ға тәуелсіз республика ретінде енгенге дейін, бұған дейін біртұтас Солтүстік Кавказ Республикасы болған. Манат сөзі орыс сөзіне ұқсас монета деген мағынаны білдіреді.

Ал енді біздің еліміздің тиыны – теңге.

1993 жылы 15 қарашада теңге айналымға енгізілді. Теңгенің белгілерін Қазақтың ұлы суретшілері және Ұлттық банк әзірледі. Оның шығу тарихы 1992 жылдан басталады. 1992 жылдың 27 тамызы күні Ұлттық банк теңгенің үлгісін шығарып, кейін қазақтың суретшілері Тимур Сүлейменов, Меңдібай Алин, Ағымсалы Дүзелханов, Қайролла Әбжәлеловтер қазақ валютасын өмірге әкеліп, Англияға аттанады. Дизайндық портрет бекітіліп, теңге Ұлыбританияда басылып шығады. 1993 жылы 12 қарашада Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Қазақстан Республикасында ұлттық валюта енгізу туралы» құжатқа қол қойып, теңге айналысқа шығады.

Алғашқы теңге номиналдары осындай 1, 3, 5, 10, 20, 50, 100 теңгелік банкноттар болған. Кейін өзгерістер болды.

Сауалнама сұрақтар:

1. Ең алғашқы тиынның қайдан шыққанын білесің бе?
2. Басқа да ұлттың тиындарының тарихымен таныса алдың ба?
3. Мүмкіндік туса Мұстафа Шоқай музейіне келесің бе?

ҚОРЫТЫНДЫ

Тоқсан ауыз сөздің түйініне келетін болсақ, осы жобаның мақсаты – Мұстафа Шоқайдың қасиеттері мен қабілеттерін көрсету болды. Ол өмір бойы халқын және елін дамытып, оны қорғауға талпынған. Өзін жазушы ретінде көрсетіп, тарихта өшпес іс қалдырған. Сонымен қатар бірнеше елдің тиындарының шығу тарихы да баяндалды.

Қорытындылай келе, сіздерді Мұстафа Шоқайдың өмірімен және тиын тарихымен таныстыра алдым деген ойдамын.

Ұсыныстар:

1. Ұлы тұлғаларға арналған көптеп музей ашу.
2. Тиындарға арнап зерттеу орталығын ашу.
3. Балаларға қазақ елінің азаматтарының жасаған тарихын айту.
4. Нумизматика ғылымын дамыту.

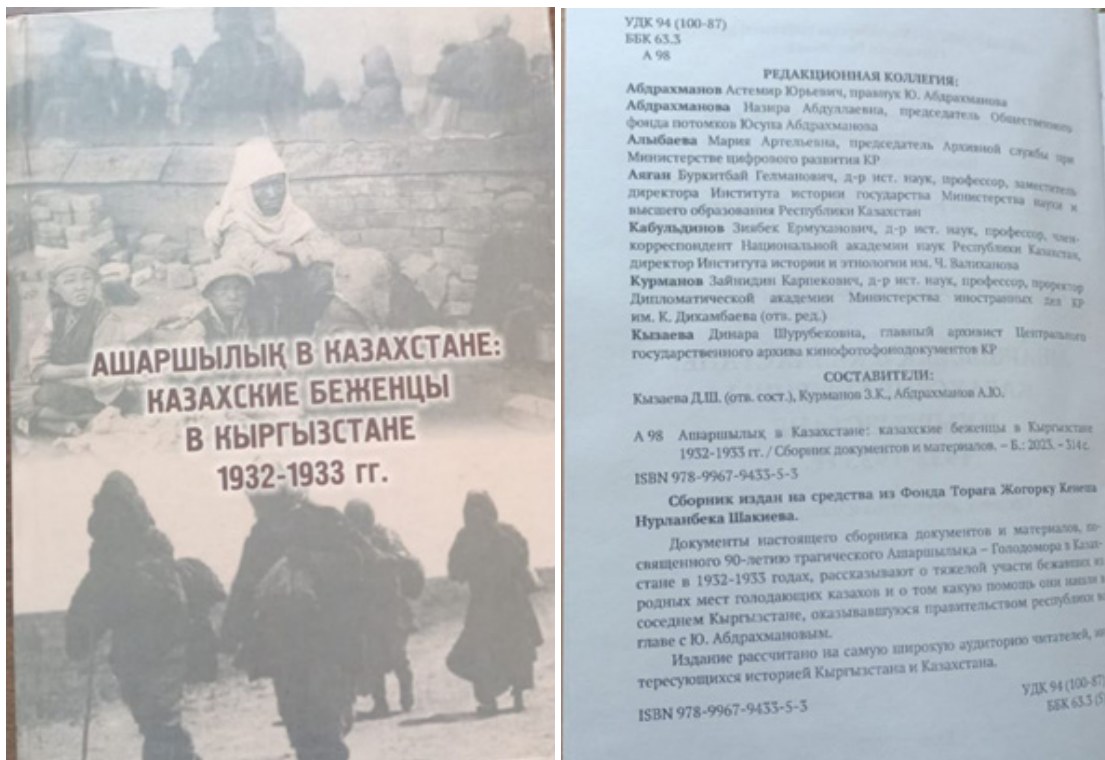
Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Шоқай М. Таңдамалы шығармалар: Үш томдық, 1-том. – Алматы: «Қайнар» баспасы. - 2007. – 352 бет. - Б. 127-129.
2. Эпистолярное наследие Мустафы Шокая. 1919-1941 /Ред.Кокебаева; составители: Г.Т. Исахан, Г.К. Кокебаева, С.К. Шилдебай. – Алматы: Полиграфия сервис и К, 2021. – 488 с. – С. 56.
3. <https://abai.kz>
4. <https://puhkinlibrary>
5. <https://Informburo.kz>

Буркитбай Аяган

доктор исторических наук, профессор,
Член Государственной комиссии
по полной реабилитации жертв политических репрессии
E-mail: b.ayagan@mail.ru

ЦЕННЫЙ ИСТОЧНИК ПО ТРАГЕДИИ КАЗАХОВ

Осенью 2023 года вышел в свет сборник документов и материалов подготовленный на основе конкретных данных «Ашаршылық в Казахстане: казахские беженцы в Кыргызстане.1932-1933 гг.». Составители: Кызаева Д.Ш., Курманов З.К., Абдрахманов А.Ю.

В аннотации составителями указывается, что документы настоящего сборника документов и материалов, посвященного 90-летию трагического Ашаршылықа – Голодомора в Казахстане в 1932-1933 годах, рассказывают о тяжелой участи бежавших из родных мест голодающих казахов и о том

какую помощь они нашли в соседнем Кыргызстане, оказывавшуюся правительством республики во главе с Ю. Абдрахмановым.

Издание рассчитано на самую широкую аудиторию читателей, интересующихся историей Кыргызстана и Казахстана.

Несмотря на огромную работу, которая была проведена в рамках Государственной Комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессии (2020-2023 гг.), до сих пор в казахстанской историографии имеется только отрывочная литература по данной теме, изданы отечественные сборники материалов, но нет обобщающих трудов¹. Поэтому тема голода и трагедии, постигших Казахскую Республику в 1928-1930 -годы требуют серьезных дополнительных исследований. И одна из слабоизученных направлений это масштабы эмиграции казахского населения в годы насильственной коллективизации в соседние страны, которая до сих пор слабо изучена. Неизвестна до сих пор также и конкретная численность людей, вынужденных эмигрировать за пределы республики, но в любом случае, эти цифры будут гораздо больше, чем озвучивались ранее. А между тем, маршруты миграции были массовыми и протянулись во все стороны от границы Казахстана – в Россию, Узбекистан, Таджикистан, Китай, Афганистан, Кыргызстан и так далее. Вообще, масштабы эмиграции за пределы Казахстана поражают человеческое воображение. При этом советская пропагандистская машина в этот период постоянно трубила и разглаговствовала об окончательной победе «социализма» и торжестве «идей ленинизма-марксизма» в СССР в целом и в Казахстане в частности.

Например, тема нехватки продуктов и несправедливого их деления затрагивалась в 1930-1940-е годы в работах политического эмигранта Мустафы Чокая (Шокая), а также в секретных архивах Коммунистической партии и НКВД. Но все они были закрыты для широкой общественности.

Из-за жесточайшей цензуры в СССР к данной теме первыми обратились зарубежные ученые. На основании данных советских архивов известный ученый из США Роберт Конквест подготовил фундаментальный труд «Жатва скорби», где целая глава отведена причинам и масштабам голода в регионе. В Казахстане данная тема была озвучена и стала объектом изучения 1990-годы, когда была создана парламентская Комиссия под руководством депутата парламента, академика НАН РК М.К. Козыбаева. К данной теме постепенно стали обращаться и ученые из сопредельных государств. Одними из первых к данной теме обратились кыргызские ученые.

К чести кыргызских ученых и архивистов можно сказать, что им удалось собрать сборник архивных материалов по теме голода 1930-х годов «Ашаршылық в Казахстане: казахские беженцы в Кыргызстане. 1932-1933 гг.» за короткий период. Автор данной статьи хорошо знаком с фондами архивов Кыргызстана и с трудами своих коллег. Джуты или голодные годы и ранее случались в степях Казахстана, но именно политика коллективизации привела к столь ужасающим последствиям. И никто не ответил за трагедию миллионов.

¹ 1932-1933 жылдардағы ашаршылық ақиқаты - Правда о голоде 1932-1933 годов/- Под ред. проф. Б. Аягана. /Б. Аяган и др./ - Алматы: ТОО «Литера-М», 2012 - 336 с.+16 с. приложения. Каз.,рус.; Ашаршылық. Голод 1928-1934. Документальная хроника. Сб. док. Т.4./Отв. редактор - составитель Б. Әбдіғалиұлы. - Нұр-Сұлтан, 2021. - 776; Камэрон С. Аштық жайлаған дала. Ашаршылық, озбырлық және Кеңестік Қазақстанды орнату. Герона», Алматы, 2020 ж.

Видимо, откочевка на территорию именно Кыргызстана была неслучайной, так как у казахов и кыргызов много общего в истории, и их объединяют общие границы². Основной костяк казахской эмиграции проходил через приграничные области, особенно через Алма-Атинскую и Джамбульские области, где переход границы в советский период не представлял никакого труда. Но нами выявлено, что на территорию соседней республики уходили также и из Семипалатинского края, из Абралинской волости, из-под Караганды и даже из Северного Казахстана. Например, в Кыргызстан были вынуждены выехать близкие родственники видного казахского поэта, публициста, одного из основателей новой казахской литературы Магжана Жумабаева.

Первые тревожные сигналы о наступающей трагедии в Казахстане прозвучали уже в 1927 году. Из документа Казкрайкома ВКП(б), выявленном в Архиве Президента Республики Казахстан следует, что на заседании правительства Киргизской АССР в 1927 г. сообщалось о перегоне в республику казахами 600000 голов разного скота и предписывалось Каракольскому кантону Киргизской АССР «для предотвращения заноса эпизоотии через перегоняемый казахскими(так в тексте) гражданами скот в пределы республики открыть на время перегона скота на Каркаре контрольно-ветеринарный пункт за счет Джетысуйского губисполкома, о чем довести до сведения последнего»³. Этот масштабный перегон скота скорее всего был связан с усилением конфискации скота в Казахстане, что заставляло людей перегонять огромные массы живности за границу. Других видимых причин мы не видим. Косвенная информация о волнениях в степи, вооруженном сопротивлении которое развернулось в Казахстане было жестоко подавлено⁴.

Исследования ученых обоих государств, в свете новых источников, только приоткрывают границы реальной демографической катастрофы в СССР в годы «социалистических» преобразований. Обнаруженные отечественными учеными документы в Государственном архиве, как Казахстана, так и Кыргызстана, подтверждают гипотезы кыргызских ученых⁵. Воспоминания очевидцев событий, архивные данные и данные статистики показывают стремительный рост численности казахов в Киргизии в 1930-1933 годы⁶. Прибывшие жители из Казахстана, которых в сухих документах называли «откочевниками», стали массово пересекать границы и селиться в городах Кант, Пржевальск (Каракол), Фрунзе (Бишкек), а также во всех остальных местностях Кыргызстана. Массовое прибытие казахов, так называемых «откочевников», нашли отражение в многочисленных документах, которые приводятся в данном сборнике. Но основной переход казахских мигрантов на территорию Кыргызстана случился к 1932 году, когда курс коллективизации набрал в Казахстане полную силу. Поэтому многие события в сборнике датируются 1932-1933 годами, когда случилась и развязка событий.

Например, такие факты нашли отражение в записке от 27 февраля 1932 года секретаря Киробкома ВКП(б) А.О. Шахрия секретарю Казакского(так в тексте-Б.А.) крайкома ВКП(б) Ф.И. Голощекину (док. № 3). В сборнике приводится и другой документ от 15 апреля 1932 года под грифом «Не подлежит оглашению», согласно которому Совнарком Киргизской АССР принимает постановление о выделении хлебного фонда возвращающимся на родину казахским беженцам.

² Курманов З., Садыков Э. Абдыкерим Сыдыков – отец-основатель современной кыргызской государственности. – Бишкек, 2021 г., 336 с.+ил.; Сарсенбаев Б.С. Кыргызско-казахские отношения и связи с древнейших времен: история, проблемы, перспективы. – Бишкек – Нурсултан. – 2021. – С.203-229.

³Там же. С.11.

⁴Там же. С.86-88.

⁵ См.: Батырбаева Ш.Дж. Голод 1930-х годов в Кыргызстане: новые материалы, новые подходы.

//<http://test8.dlibrary.org/ru/nodes/1842-batyrbaeva-sh-d-golod-1930-h-gg-v-kyrgyzstane-novye-materialy-novye-podhody>

⁶ См.: Итоги Всесоюзной переписи 1926 г. Киргизская ССР. – С.216-221; Всесоюзная перепись населения 1939 г. – С.21.

За подписью Ю. Абдрахманова выносится решение: 1. В целях оказания помощи казакским хозяйствам, возвращающимся на родину, обязать НКСнаб выделить в распоряжение Комиссии т. Джангельдина хлебный фонд в размере 830 цент. за счет фондов села (док. № 4).

«Я был не из худших детей моего народа»
Ю. Абдрахманов. Из Дневников. 20 августа 1928 г.

Миграции казахов в соседнюю республику нашли отражение в трудах кыргызских ученых. Например, известный ученый Кыргызстана, блестящий юрист, академик Карпек Курманов в своих воспоминаниях указывает: «...наша семья пережила страшный голод, разразившийся в 1932-1933 годах частично у нас и полностью охвативший Казахстан, где умерло около 2,2 млн. человек, а 800 тыс. бежало из страны. Мы тоже были очевидцами, как за высоким решетчатым забором Дома отдыха то тут, то там умирали голодные люди. Это было страшное зрелище. Вооруженные солдаты, охранявшие специальный объект, не пускали их на территорию. Взрослые говорили, что это казахи»⁷. В сборнике приводятся множество примеров гибели детей, женщин, каннибализм.

Источников по истории «казахских откочевников» в государственных архивах Кыргызстана немало, что показывает как Советская власть умышленно скрывала эти трагические события, строго-настрого засекретив информацию о наличии бедствия в Казахстане. Практически все документы по «откочевникам» шли под грифом «Совершенно секретно». Но руководители Киргизии пытались спасти этих людей от голода, открыв хлебные запасы. Составители сборника приводят документы, из которых видно, что Турар Рыскулов, заместитель Председателя Правительства РСФСР и Председатель Совнаркома Киргизии Ю. Абдрахманов постоянно сотрудничали по вопросу оказания помощи откочевникам. Более того, руководители Кыргызстана и Турар Рыскулов были хорошо знакомы и видимо обсуждали эти проблемы.

Одним из «откочевников», кто покинул Родину и оказался во Фрунзе, был дед нынешнего Президента Казахстана К. Токаева – Тока. Он прибыл во Фрунзе с женой и тремя детьми и устроился разнорабочим. Автор этого предисловия подробно описал жизнь и смерть хозяина семьи, его жены и маленькой дочери⁸.

⁷ Курманов К.Ш. Исповедь юриста: автобиографический очерк. Изд. 2-е перераб. и доп. Бишкек, 2017. – С.19.

⁸ Б. Аяган. Слово об отце Касым-Жомарта Токаева. // https://e.history.kz/ru/publications/vtew/slov_ob_ottze_kasimzhomarta_tokaeva_5112.

Как пишут кыргызские ученые, видя трагическую участь казахских беженцев и понимая, что такая же участь может постигнуть и кыргызов, если не взять всю ответственность на себя Ю. Абдрахманов предпринимает отчаянную попытку спасти людей от голода и убедить в своей правоте коллег – первого и второго секретарей Киробкома партии А. Шахрая и Б. Исакеева, после чего на закрытом заседании бюро Киробкома партии от 20 марта 1933 г. принимается решение о разбронировании семенника хлеба, после чего в республике началась выдача нуждающимся хлеба (док. № 40). *«Лучше пускай нас снимут за невыполнение плана, - сказал он, - чем за то, что мы довели республику до положения Казакстана»*⁹.

Как отмечают составители сборника, решительность Юсупа Абдрахманова и его соратников спасли от смерти сотни тысяч невинных человеческих жизней. Эти выводы мы находим в исследованиях профессора З.К. Курманова и других историков Кыргызстана¹⁰. 23 августа 1932 г. Ю. Абдрахманов пишет в своем дневнике: *«... мне «не удалось» ни доказать, что лучше недополучить (хлеб – прим. автора), чем переполучить и в результате иметь украинскую «историю»*¹¹. В своих дневниках, до сих пор неизвестной казахстанской публике Юсуп Абдрахманов с огромным состраданием пишет о страшном горе братского народа: *«... Около Фрунзе вырос 2-й город – город юрт казахских (так в тексте – Б.А.) граждан, переселившихся сюда от ... голода и нищеты. Это результат работы Филиппа. Только ли его? У Маркса есть замечательное указание: капиталистически развитые страны с его, капитализма, болезнями (разорение народных масс, кризис, безработица и т.д.) только показывают будущность тех стран, которые идут к этому. Так не показывает ли участь казаков и будущность киргиз? Похоже на то. ...»* (док. № 2)¹².

Ю. Абдрахманов, говоря о Филиппе, ясно указывает на первого секретаря Казкрайкома Филиппа Голощекина. Также Ю. Абдрахманов показывает на крайнюю ошибочность экономической теории классиков марксизма.

Казахское правительство, по сообщению киргизских властей, особых эффективных мер в 1928-ые годы по оказанию помощи своим гражданам не принимало (док. № 21). Тогда Т. Рыскулов 14 февраля 1933 года «Молнией» Ю. Абдрахманову дает указание: *«Молнируйте выехал ли ваш представитель [по] вопросу устройства откочевников казаков.[Под] Вашу ответственность предлагаю обеспечить немедленный выезд представителя [с] серьезными разработанными мероприятиями»* (док. № 22). Здесь же приводятся сведения о казахских хозяйствах, работающих в артели «Красный караванщик» (док. № 29). Но несколько странным здесь выглядит постановление Совнаркома Казахской АССР «О возвращении откочевников из Киргизии» от 25 февраля 1933 года, которое звучит так: *«Совет Народных Комиссаров ПОСТАНОВЛЯЕТ:*

1. Ввиду того, что в основном возвращение откочевников из Киргизии закончено, немедленно отозвать всех уполномоченных.
2. Учитывая, что в Казакстан возвращаются ранее прибывшие в Киргизию и хозяйственно устроенные казакские хозяйства, предложить директору Турксиба немедленно прекратить всякую дальнейшую отправку этих хозяйств в Казакстан.

П.п. Пред.Совнаркома КАССР ИСАЕВ, Управделами СНК КАССР Андиганов, Секретарь СНК Айтхожин (док. № 30).

⁹ Ю. Абдрахманов. 1916. Дневники. Письма к Сталину. Фрунзе: «Кыргызстан», 1991. С.47-48.

¹⁰ Батырбаева Ш.Дж. Голод 1930-х годов в Кыргызстане: новые материалы, новые подходы. <http://test8.dlibrary.org/ru/nodes/1842-batyrbaeva-sh-d-golod-1930-h-gg-v-kyrgyzstane-novye-materialy-novye-podhody>

¹¹ Ю. Абдрахманов. Указ. работа. С.187.

¹² Там же.С.35

Как видно из постановления, правительство Казахстана пытается утаить правду о постигшей людей трагедии. На это, кстати, обратило внимание казахстанского правительства и Среднеазиатское бюро ЦК ВКП(б) (док. № 23). Но нам не удалось обнаружить ни конкретных поручений найти виновных, ни обобщающих документов, свидетельствующих об общем количестве казахских откочевников, прибывших в Киргизскую АССР, что свидетельствует о том, что, скорее всего, такого подсчета и не велось. По всей вероятности, установление численности беженцев велось приблизительно.

Сохранилось присланное в Киргизскую АССР за личной подписью письмо Т. Рыскулова на 19 страницах (док. № 33). В документах фонда № 23 Совнаркома Киргизской АССР хранится объемное архивное дело, полностью посвященное казахским беженцам – «Материалы по устройству казаков откочевников» на 127 листах, где содержатся рабочие материалы: копии и подлинники телеграмм, справок, сведений о количестве взрослых и детей откочевников в том или ином районе, о количестве трудоустроенных, об организации питательных пунктов для голодающих, выделении продуктов, о разнарядках на хлеб, об устройстве детей в детдома и т.д. Как видно из вышесказанного, благодаря незаменимой роли Ю. Абдрахманова, в Кыргызстане, в отличие от Казахстана, был предотвращен массовый голод. Тем не менее, решением Политбюро ЦК ВКП(б) по Киргизской парторганизации от 22 сентября 1933 года Ю. Абдрахманов был освобожден от должности по надуманным причинам (док. № 182), а позже был репрессирован.

В сборнике приведены и записка И.Сталина и других вождей СССР, ознакомившихся с дневником Ю. Абдрахманова, что подтверждает, что они хорошо знали, что курс коллективизации в Казахстане привел к трагедии. И.Сталин ознакомившись в дневниковыми записями кыргызского руководителя поручает членам Политбюро прочесть их.

Авторы сборника приводят и комментарии «вождей» СССР. М. Калинин пишет, что Ю. Абдрахманов оказывается «не марксист», Л.Каганович написал, что его «воспитывали сволочи», в сам автор дневника оказался «гнилым материалом». Такие же комментарии дают В.Молотов – «Гнилушка самовлюбленная», а Серго Орджоникидзе написал – «дрянь!» Даже эти краткие комментарии показывают кровожадность, низость и подлость сталинского окружения.

Как можно проследить по материалам сборника, политика коллективизации в Казахстане привела к масштабной миграции казахов в соседние республики и государства. И только решительные действия таких руководителей как Т. Рыскулов и Ю. Абдрахманов позволили смягчить последствия трагедии на территории Киргизии. Но все равно, как свидетельствуют архивные документы, голод собрал обильную дань.

Со временем возможно будет определено примерное число привлеченных по политическим статьям, в том числе и тех, кто пострадал от голода, и будут определены масштабы миграции. Работа ведется, но она еще не завершена. А сборник подготовленный кыргызскими коллегами вносит весомый вклад по раскрытию темы голода в Казахстане и массовом переселении безвинных людей в соседние государства и республики. И как показывают документы, руководителями Кыргызстана было многое сделано, чтобы смягчить последствия политики коллективизации.

И мы должны быть благодарны Юсупу Абдрахманову и его соратникам, которые несмотря на огромный риск пытались облегчить страдания людей. Сборник снабжен иллюстрациями и библиографией по теме.

Огромную ценность представляют воспоминания тех, кто стал свидетелями трагедии; документальные подтверждения имеются в описании биографии тех, кто уже остался жить в братской Кыргызской Республике. Очень трудно переоценить вклад составителей и ученых-историков из Кыргызстана проделавших огромный труд по сбору и систематизации материала по столь важному и до сих пор малоизученному периоду истории Казахстана.

Пәрімбекова Камшат Пазылқызы

«Қолжазбалар және сирек кітаптар ұлттық орталығы» РММ
Ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру бөлімінің жетекшісі

«ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ШЕТЕЛ АРХИВТЕРІ МЕН КІТАПХАНАЛАРЫНДА» АҚПАРАТТЫҚ
АНЫҚТАМАЛЫҒЫНЫҢ IX ТОМЫ ЖАРЫҚҚА ШЫҚТЫ

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі Архив, құжаттама және кітап ісі комитетінің «Қолжазбалар және сирек кітаптар ұлттық орталығы» РММ 2023 жылы «Қазақстан тарихы шетел архивтері мен кітапханаларында» атты ақпараттық анықтамалығының 9 томын жарыққа шығарды.

Бұл анықтамалыққа енгізілген құжаттардың ауқымды бөлігін Ресейдің федералды және аймақтық архивтерінің және Белоруссия, Өзбекстан, Тәжікстан, Қырғызстан, Украинадан әкелінген құжаттардың тізімдемесі құрайды.

Ақпараттық анықтамалыққа ҚР Ұлттық архиві, Орталық мемлекеттік архиві, Астана қаласы, Ақтөбе, Атырау, Қостанай, Түркістан, Солтүстік және Шығыс Қазақстан облыстарының

архивтері 2015-2021 жылдар аралығындағы шетелдерден әкелінген деректер тізімін ұсынды. Сонымен қатар, осы томға 2019 жылы «Архив-2025» жобасы негізінде елге көшірмесі әкелінген құжаттар тізімдемесі енгізілді. Жинаққа шетелдік 50-ге жуық мекеменің қорында сақтауда тұрған Қазақстан тарихына қатысты екі мыңнан аса дерек енгізілді. Анықтамалыққа енген құжаттар «Архивтер», «Кітапханалар», «Музейлер» деп 3 тарауға бөлініп ұсынылды. Әрбір құжаттың шетелдегі және еліміздегі сақталған орны, қор, тізімдеме және істің номері көрсетілді.

Анықтамалыққа енгізілген құжаттардың ауқымды бөлігін Ресей Федерациясының архивтері мен кітапханалары қорынан алынған XVIII-XX ғасырлар аралығын қамтитын деректер құрайды. Олардың басым көпшілігі Мемлекеттік кеңестің, Мемлекеттік думаның, Министрлер кеңесінің, Сенаттың, Синодтың, министрліктердің, комитеттердің қызметіне тікелей қатысты. Жоғары үкімет орындарының құжаттарында патшалық Ресейдің ішкі саясаты, XIX ғасырларда жүргізілген реформалар, басқару мәселелері, сот жүйесі және халық ағарту ісінің ерекшеліктері көрініс тапқан. Мемлекеттік Думаның қорында 1 және 2 - Мемлекеттік Думаға сайланған қазақ депутаттары жайында нақтылы мәліметтер берілген. Синодтың қорында Қазақстандағы православиелік шіркеулердің ашылуы және шоқындыру ісі көрініс тапқан. Ішкі істер министрлігі мен Жер шаруашылығы министрліктерінің қорларында орыс шаруаларының Ресейдің орталық аудандарынан шет аймақтарына қоныс аударуы, қазақ жеріндегі азаттық қозғалыстың барысы жайында құжаттар көп кездеседі.

Қаржы министрлігінің қорында патша үкіметінің экономикалық саясаты, ішкі және сыртқы сауданың жағдайы, Халық ағарту министрлігінің қорында бастауыш, орта және жоғары білім беру ісінің, Жол қатынастары министрлігінің қорында темір жол құрылысының дамуы туралы құжаттар кеңінен орын алған. Қазақстандағы ислам дінінің ахуалы, мешіттер мен медреселердің қызметі бойынша құжаттар жинақталған. Баспа ісі мен цензура комитеті қорынан алғашқы қазақ баспасөздері «Серке», «Қазақ», «Қазақстан» газеттері мен «Айқап» журналының шығу тарихына қатысты құжаттарды кездестіруге болады. Ресей мемлекеттік тарихи архиві қорларындағы құжаттардың XVIII ғасырлар мен XIX ғасырдың бас кезіндегі Қазақстандағы саяси-әлеуметтік жағдайды және ұлт-азаттық қозғалыстың дамуын зерттеуде маңызы зор.

Ақпараттық анықтамалықтың 9-томында Украина Орталық мемлекеттік тарихи архиві, Беларусь Республикасының ұлттық архивтері бойынша Кеңес Одағы кезеңі және Ұлы Отан соғысы жылдарына (1941-1945 жж.) қатысты маңызды құжаттық деректер анықталған.

Өзбекстан, Тәжікстан, Қырғызстан ұлттық архивтерінің құжаттары Қазақстанды Ресейге қосудың аяқталуы (XIX ғасырдың 50-60 жж.), Сырдария бойында Ресей әскери шебінің құрылуы, Патша өкіметінің Оңтүстік Қазақстандағы әскери экспансиясы, Кеңестік ұлттық-мемлекеттік құрылыс үлгісінің жүзеге асырыла бастауы жөніндегі маңызды құжаттар тізімін құрайды.

Бұл ақпараттық анықтамалық бүгінде шетел архивтеріне баратын зерттеушілерге маңызды ақпараттық құралына айналды. Сонымен қатар, бұл анықтамалық ғалымдарға, жоғары оқу орнындарының оқытушыларына, ізденушілерге, жас ізденуші ғалымдарға, ұлтының тарихын тануын деген жалпы көпшілік қауымға арналған.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ СОВЕТ АРХИВОВ
ОТМЕЧАЕТ УКРЕПЛЕНИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА С КАЗАХСТАНОМ

<https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/region-news/details/17475?lang=ru>

Париж, 16 января 2024 года – Постоянный представитель Казахстана при ЮНЕСКО Аскар Абдрахманов посетил Секретариат Международного совета архивов (МСА).

На встрече с Исполнительным директором МСА Карлосом Серрано Васкесом и Исполнительным координатором Констанс Видон обсудили вопросы участия архивных учреждений Казахстана в работе Совета, перспективы взаимной поддержки в проведении международных встреч и мероприятий в области архивного дела.

К. Серрано Васкес отметил тенденцию укрепления сотрудничества с Казахстаном в последние годы, а также свои положительные впечатления от посещения в октябре 2022 года г. Алматы, где он участвовал в работе I Международного конгресса архивистов «Открытому обществу – открытый архив».

Беседа, прошедшая в тёплой и дружественной атмосфере, заложила благоприятную основу для дальнейших контактов между Постпредством и МСА. Международный совет архивов является международной неправительственной организацией с секретариатом в г. Париж (Франция), которая объединяет государственные архивные службы, архивные учреждения различных форм собственности и заинтересованных специалистов в области архивного дела.

UKRAINIAN ARCHIVES FORGE AHEAD WITH EMERGENCY DIGITIZATION PROJECT AMIDST CRISIS

Thanks to the financial support received from the International Alliance for the Protection of Heritage in Conflict Areas (ALIPH) in 2023, the International Council on Archives (ICA) is continuing its cooperation with various regional state archives in Ukraine to digitize and ensure the protection of the country's documentary heritage.

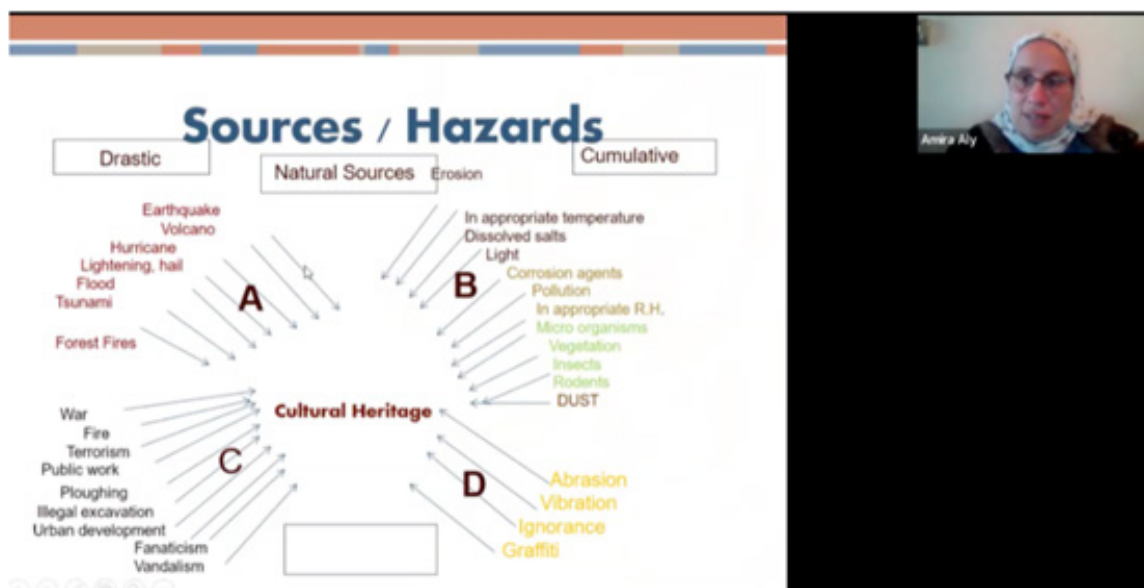
Paris, 28/02/2024 – In response to the urgent need to safeguard Ukraine's cultural heritage amidst conflict-related challenges, the International Council on Archives (ICA) is leading a groundbreaking initiative funded by the International Alliance for the Protection of Heritage in Conflict Areas (ALIPH). Through an Emergency Relief Grant awarded in June 2023, the ICA, in collaboration with various professional experts and archival institutions on the ground, is providing essential support to facilitate the preservation of invaluable archival documents in Ukraine.

The ongoing conflict has severely disrupted digitization efforts in Ukrainian archives, posing significant challenges to the preservation of historical records. Destruction, staff conscription, power outages, and the occupation of archival premises by opposing forces have hampered progress. However, archive personnel remain resolute in their commitment to digitize as many documents as possible, recognizing the critical importance of this endeavour in safeguarding Ukraine's cultural heritage.

The initiative designed by the ICA is a two-phase project to address these challenges. Phase 1, implemented in 2023 in collaboration with the State Archival Service of Ukraine, focused on developing a comprehensive manual tailored to the specific needs of Ukrainian regional archives. This manual, designed for the digitization of paper-based archival documents including texts and printed photographs in emergency situations, aims to provide practical guidance to archive staff facing adversity.

«More than once our Zoom sessions were interrupted by air alerts. Our Ukrainian partners always apologized for the inconvenience and suggested rescheduling. It was quite remarkable to witness such composure and determination in the face of mortal danger», remarked Andrew Chernevych, Head Archivist at the Galt Museum and Archives (Canada) and one of the experts on the team that is developing this project. «The collaboration had to be done completely remote and it was challenging. Aside from language and time differences, we had to learn (fast) how to comply with the national regulations and how to tap into the local expertise. We had to ask the right questions and be ready to adjust constantly».

Phase 2 of the project involves collaboration with four archival centres located in Eastern regions of Ukraine: Kherson, Chernihiv, Mykolayiv, and the Central State Audiovisual and Electronic Archive of Ukraine, with the support of the State Archival Service of Ukraine. By organizing digitization projects and training workshops in partnership with these centres, the ICA aims to refine and optimize the emergency digitization manual for broader application in similar crisis situations. As the project is entering this phase, slated to unfold over the coming months, further advancements are expected to be made.

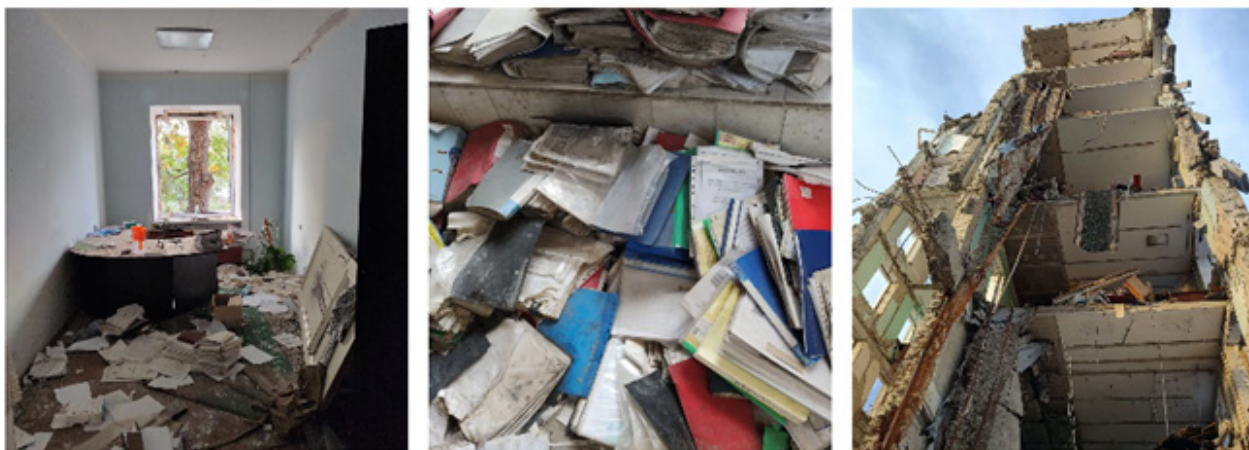
Amira Sadik Aly, Executive Manager of the Egyptian Heritage Rescue Foundation and an expert in disaster preparedness, leads an informative workshop on risk assessment and disaster mitigation strategies for the archival professionals in Ukraine. 30 January 2024.

«Digitization efforts, while more effective if implemented proactively, can provide meaningful mitigation even in the midst of unfolding disasters to limit losses. Archives globally would benefit immensely from taking preventative measures now to offset future risks, said Amira Sadik Aly, Executive Manager of the Egyptian Heritage Rescue Foundation and an expert in disaster preparedness who has been involved in training the professional archivists involved in the initiative.»

The project led by the ICA and funded by ALIPH represents a significant step towards mitigating the impact of conflict on Ukraine's cultural heritage. By leveraging expertise and resources in the local archival institutions, this initiative aims to provide a model for preserving cultural assets in crisis zones worldwide.

For further information or media inquiries, please contact us at programme@ica.org or communications@ica.org

REGIONAL STATE ARCHIVES OF MYKOLAIV

About the International Council on Archives (ICA): The ICA is an international non-governmental and non-profit organisation based in Paris, France. Its mission is to promote the efficient and effective management and use of records, archives and data in all formats and its preservation as the cultural and evidentiary heritage of humanity, through international cooperation, by sharing professional experiences, research and ideas on the management and organisation of archives and archival institutions.

<https://www.ica.org/ukrainian-archives-forge-ahead-with-emergency-digitization-project-amidst-crisis/>

INAUGURATION OF THE CARIBBEAN CULTURAL EMERGENCY RESPONSE HUB

The Caribbean Regional Branch of the International Council on Archives (CARBICA) has inaugurated the Caribbean Cultural Emergency Response Hub, marking a significant milestone in enhancing disaster preparedness for cultural heritage in the Caribbean region.

Hosted between the 11th and 13th of March, the inauguration event saw the participation of esteemed experts from renowned organizations such as the UNESCO Documentary Heritage Unit, the UNESCO Cluster Office for the Caribbean, and the University of the West Indies Museum (see full programme below).

Through insightful presentations and discussions, these experts, along with FAN President Rita Tjien Foooh and CARBICA President and elected Programme Commission Member Maximiliaan Scriwanek, and other ICA members based in the region, highlighted key aspects of disaster management and heritage conservation in the Caribbean and encouraged the audience to participate in a mapping workshop to identify risk areas and vulnerable heritage sites.

The event, which received support and funding from the Programme Commission, showcased a comprehensive program aimed at addressing the pressing need for robust emergency response mechanisms in the region. Given the Caribbean's vulnerability to extreme weather events and natural hazards such as tropical storms, hurricanes, floods, coastal erosion, earthquakes, and volcanic eruptions, the establishment of the Regional Hub is a vital step towards safeguarding the rich cultural heritage of the islands.

Located in Curaçao, the Regional Hub will serve as a focal point for coordinating emergency response efforts, with day-to-day operations overseen by a dedicated Secretariat. Its activities will encompass various aspects of cultural heritage protection, including cities and sites, museums, collections, libraries, and archives, which are integral components of the region's identity.

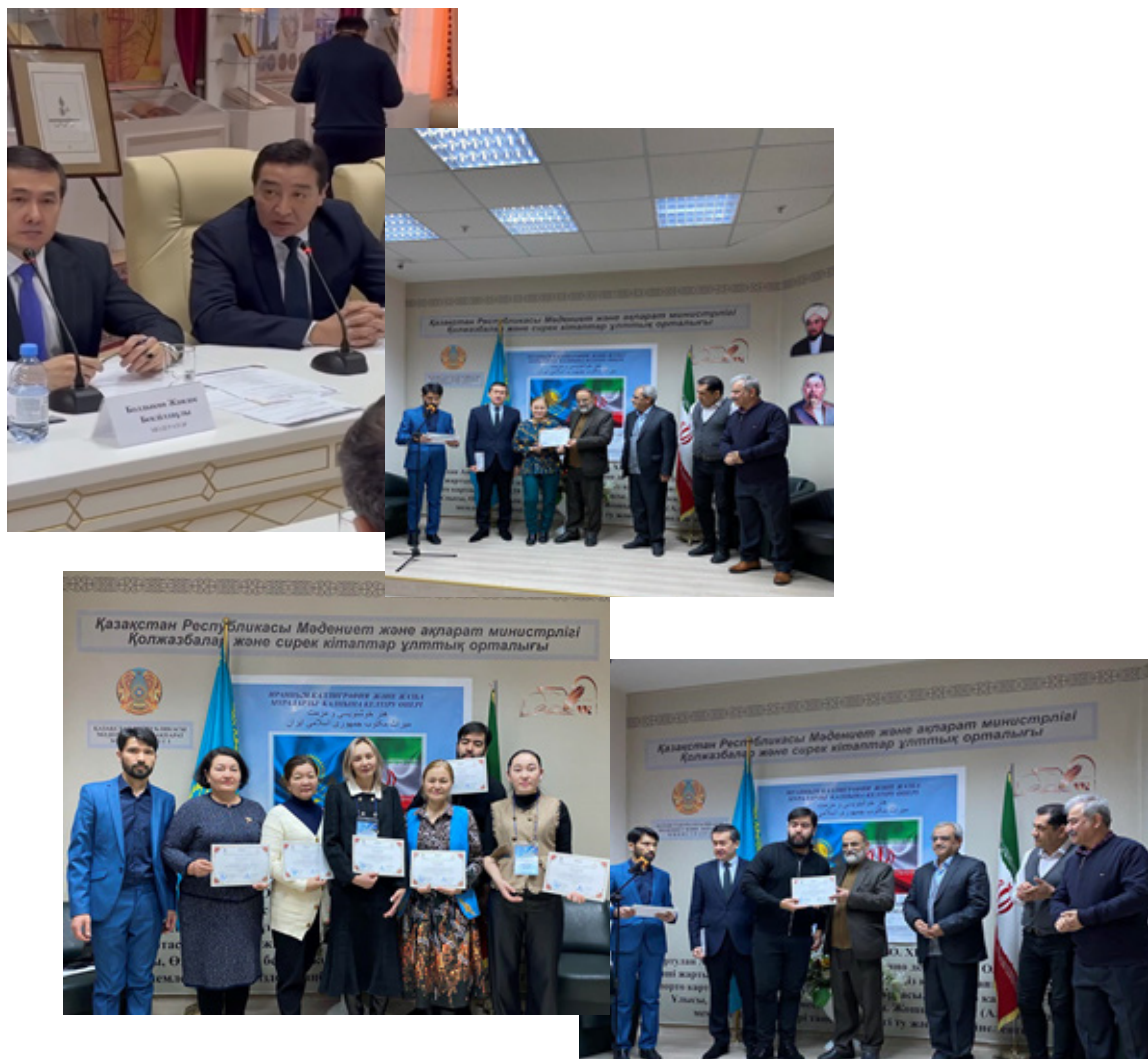
Over the course of a 4-year program, CARBICA/CHEN (Caribbean Cultural Heritage Emergency Network) will spearhead the establishment of the Caribbean Hub and facilitate the safeguarding of documentary heritage by creating 3-4 sub-hubs strategically spread throughout the region. These sub-hubs will serve as safe havens, storage repositories for response and recovery goods, as well as training and expertise centers for preparedness and mitigation efforts.

The inaugural phase of this endeavor, consisting of the 3-days meeting hosted last week, lays the foundation for collaborative action towards achieving the Hub's objectives. This launch marks a significant milestone in the region's journey towards building resilience and safeguarding its invaluable cultural heritage for future generations.

<https://www.ica.org/inauguration-of-the-caribbean-cultural-emergency-response-hub/>

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛІК СЕМИНАРЫ

2024 жылдың 5-8 ақпан аралығында Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің Қолжазбалар және сирек кітаптар ұлттық орталығы Иран мәдени орталығымен бірлесе отырып, «Иран Ислам Республикасының каллиграфия және жазба мұраларды қалпына келтіру өнері» көрмесі мен Халықаралық тәжірибелік семинары өткізілді. Астана қаласы мемлекеттік архивінің атынан директордың м.а Бимолдин Жангелді Бержанұлы сөз сөйлеп «ортақ құндылықтардың сақталу барысындағы қайта қалпына келтіру жұмысын атқару біз үшін маңызды» екенін тілге тиек етті.

Тәжірибелік семинар барысында Астана қаласы мемлекеттік архивінің құжаттарды реставрациялау бөлімі Ирандағы каллиграфия мен реставрацияның дәстүрлі үлгілері және бірегей тәжірибелерімен танысып, шеберлік сағатына қатысты. «Нұр» Халықаралық микрофильм орталығының реставраторлары өз еліндегі шеберліктері мен жұмыс тәсілдерін көрсетті.

https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=1903415693448542&id=100013403896163

КЕҢЕС ӘСКЕРІНІҢ АУҒАН ЖЕРІНЕН ШЫҒАРЫЛҒАНЫНА 35 ЖЫЛ

9-шы ақпанда Астана қаласы мемлекеттік архивінде «Кеңес әскерінің ауған жерінен шығарылғанына 35 жыл» толуына орай Ауған соғысының ардагерлерімен дөңгелек үстел өткізілді.

Кездесуга М. С. Нәрікбаев атындағы Қазақ гуманитарлық заң университетінің Әскери кафедрасының аға оқытушысы, отставкадағы полковник, Ауған соғыс ардагері Досжанов Бауыржан Алайнайұлы, Ауған соғыс ардагері, KMG-security қызметкері Қабиев Сембек Мажитұлы, Ауған соғыс ардагері, Қазақстан Республикасының Ауғанстан соғысының ардагері мен мүгедектерінің заңды тұлғалар бірлестігінің заңгері Нұрышев Сакен Жүсіпбекұлы қатысып естелікке толы деректі әңгімелерімен бөлісті.

Астана қаласы әкімдігінің «№73 мектеп-лицей» АӘТД ұйымдастыру-оқытушысы Сағитов Әлихан Елубайұлы жас ұрпақты тәрбиелеу барысындағы атқарылып жатқан жұмыстармен таныстырды.

Астана халықаралық университетінің тарих және археология мамандығының 4-курс студенттері Ардагерлерге сұрақтарын қойып, әрі тиісті жауаптарын алды.

Бұл кездесу студенттер мен архив қызметкерлері үшін үлкен тәрбиелік мәні зор мағыналы іс шара болды деп есептейміз. Бейбіт өмірдің баға жетпес бақытты күндерінде амандықпен дидактасайық!

https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0Csa5bDq9pvxeEKmGxoF5qJf4HxLtcvWAt5MZBhiDW4pBu6yMfB1PjusaxTzLnpjQl&id=100013403896163&paipv=0&eav=AfZkFQds3XAddWH5xq0OOxNWkE_EKTOj3yvb1w6Tlvb2WuHoz5GhRt3Dsm5v7v0_SU&_rdr

АСТАНА ҚАЛАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК АРХИВІНДЕ ЖАҢАРТЫЛҒАН ҚҰРАМДА ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК КЕҢЕСТІҢ ОТЫРЫСЫ ӨТКІЗІЛДІ

23-шы ақпанда п.ғ.д., профессор, МАНПО академигі, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Т.Ә. Қышқашбай төрағалығымен ғылыми-әдістемелік кеңесі өтті.

Ғылыми-әдістемелік кеңестің (бұдан әрі – ҒӘК) мақсаты Архивте архивтану, археография, құжаттану және Қазақстанның жаңа тарихы бойынша жүргізілетін ғылыми жұмыстардың тақырыптарын қарастыру және архивті ғылыми-зерттеу, зерттеулер мен жұмыстардың нәтижелерін енгізу жөніндегі ұсыныстар әзірлеу және қабылдау болды.

Күн тәртібіндегі маңызды 4 мәселе қарастырылды.

1. Ғылыми-әдістемелік кеңестің құрамына өзгерістер енгізу туралы.

2. Астана қаласы мемлекеттік архивінің 2024 жылға арналған ҒӘК жұмыс жоспарын қарау және бекіту туралы Ғылыми-зерттеу және ақпараттық-түсіндіру жұмысы қызметінің басшысы Исахан Ғ.Т. баяндама жасады. Бұл мәселелер бойынша Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі директорының ғылыми жұмыс жөніндегі орынбасары Ибраева А.Г. мен Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ шығыстану кафедрасының қауымдастырылған профессоры Г.Т. Мусабалина өз ойларын ортаға салды.

3. «АРХИВ ХАБАРШЫСЫ» журналын жариялауға мақаланы талқылау және ұсыну. Ғылыми мақалаларға қойылатын талаптарды анықтау бойынша ҒӘК хатшысы Баяхметов С.У. баяндама жасады. Ұлттық қорғаныс университетінің аға оқытушысы Макипов А.С., Астана қаласының Тілдерді дамыту және архив ісі басқармасының ММ архив ісін ұйымдастыру бөлімінің басшысы Тажина Ж.Қ. қажетті кеңестер мен түрлі ой пікірмен бөлісті.

4. Кеңес мүшелері сұрақтар қойып, пікір алмасты. Профессор Г.Т. Мусабалина ұсыныстар ұсынып, қорытынды сөзбен аяқтады.

Кеңес соңында Астана қаласының мемлекеттік архив директоры Бимолдин Ж.Б. бірауыздан қабылданған шешімдер ескеріліп, бекітілетінін айтты.

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid03633GjwnBEm2vrENNSvtqLoRCkAUaGr68rmsBKfEKesV9vgCkT5MjaVV1tRLUEpvsI&id=100013403896163

ҰЛЫБРИТАНИЯДАН ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНА ҚАТЫСТЫ ҚҰНДЫ ҚОЛЖАЗБАЛАР МЕН ҚҰЖАТТАР ТАБЫЛДЫ

Қолжазбалар және сирек кітаптар ұлттық орталығының мамандары Ұлыбританиядағы ғылыми-зерттеу экспедициясы аясында ҚР СІМ қолдауымен Лондон, Оксфорд және Манчестер қалаларындағы кітапханалар мен архивтерге, ғылыми орталықтарға барды. Мамандар 15 қолжазба мен 500-ге жуық архив құжатының көшірмесін алды.

Манчестер қаласынан табылған құнды қолжазбалардың бірі – шамамен X-XII ғасырларда алғаш түркі тіліне аударылған қасиетті Құран кітабы. Түркі тіліндегі аудармасы Жүсіп Бала-сағұнидің «Құтты білік» тіліне өте жақын. Кітаптың түркі-ислам мәдениеті үшін маңызы зор. Сондай-ақ маңызды қолжазбалардың бірі – араб тілінде библиографиялық бағытта жазылған ортағасырлық еңбек. «Китәб мақалаат әр - Рафииға фи усул ыилм ат-табиия» (Табиғат ғылымының негіздері жайлы жоғары мақалалар кітабы) кітабында Әбу Насыр әл - Фарабидің өмірбаяны мен қолжазбалары туралы мәліметтер бар. Еуропалық зерттеуші ғалым Карл Броккельман өз еңбегінде қолжазба әл-Фарабиге тиесілі екенін атап көрсеткен.

Қазақстандық мамандарды Оксфордтың Бодлиан кітапханасынан XI ғасырдағы парсы тарихшысы Әбу Саид Абд-әл-Хайи-Гардизидің «Зейн әл-ахбар» еңбегі қызықтырды. Қолжазба 1049-1053 жылдар аралығында жазылған. Еңбекте 1032 жылға дейінгі парсы (исламға дейінгі) патшалардың, Мұхаммед пен халифалардың, сондай-ақ Хорасанның 1041 жылға дейінгі тарихы қамтылған. Үндістан, Азияның түркі тайпалары, орыстар, гректер арасындағы ғылым, дін, мерекелер туралы тараулар бар. Аталған қолжазбаның үзінділерін В.В. Бартольд «Моңғол шапқыншылығы дәуіріндегі Түркістан» және

«1893-1894 жылдардағы Орта Азияға сапар туралы есеп» еңбектерінде қолданған. Ұлттық орталықтың қызметкерлері мен шетелдік ғалымдар қолжазбалар мен басқа да еңбектерге бірлескен зерттеулер жүргізуді жоспарлап отыр.

Представители Национального центра рукописей и редких книг в рамках научно-исследовательской экспедиции в Великобританию при поддержке МИД РК посетили библиотеки, архивы и исследовательские центры Лондона, Оксфорда и Манчестера. Специалистам удалось получить копии 15 рукописей и около 500 архивных документов, связанных с историей нашей страны.

Одной из ценных рукописей, найденных в Манчестере, является священная книга Коран, впервые переведенная на тюркский язык около X-XII вв. в эпоху Караханского государства. Тюркский перевод очень близок к языку перевода «Кутти Билик» Юсуфа Баласагуни. Книга имеет огромную ценность для тюрко-исламской культуры. Также одной из важных рукописей является средневековый труд на арабском языке, написанный в библиографическом направлении. В «Китаб макалат ар - Рафииъа фии усул ылим ат-табииъа» (Высшая книга статей об основах естествознания) имеются сведения о биографии Абу Насира аль-Фараби и его рукописях. Европейский ученый-исследователь Карл Броккельман в своей работе отметил, что эта рукопись, принадлежит аль-Фараби.

В Бодлианской библиотеке Оксфорда казахстанских специалистов заинтересовала книга «Зейн аль-Ахбар», написанная персидским историком XI века Абу Саидом Абд-аль-Хайи-Гардизи в 1049-1053 годах. Она содержит историю персидских (доисламских) царей, Мухаммеда и халифов до 1032 года, а также историю Хорасана до 1041 года. Есть главы о науке, религиях и праздниках Индии, тюркских племен Азии, русских и греков. Отрывки этой рукописи В.В. Бартольд использовал в своих трудах «Туркестан во время монгольского нашествия» и «Отчет о поездке в Среднюю Азию в 1893-1894 годах». Сотрудники Национального центра и зарубежные учёные планируют провести совместные исследования рукописей и других трудов.

<https://www.facebook.com/sirekitap/posts/pfbid0BvXef5SjvrgS8QdxGHwnTwiY3h8rniKETgttmdMH36dt9ak8Xp4D5cmGgSx8bpZ4I>

«НАУРЫЗ – АРХИВ ДЕРЕКТЕРІНДЕ» ФОТОҚҰЖАТТЫҚ КӨРМЕСІ

Астана қаласының Мемлекеттік архиві Наурыз мейрамына арналған архивтік құжаттар негізінде «Наурыз – архив деректерінде» фотоқұжаттық көрмесін ұсынды. Көрмеде құнды тарихи құжаттар, Наурызды тойлау тарихы туралы деректі ақпарат ұсынылған. Көрмеде XX ғасырдың басындағы араб графикасында жазылған құжаттар және Наурыз мерекесінің тарихы туралы құнды құжаттар көрсетілген. Кеңес заманында 1920 жылдардың аяғында Наурыз мейрамы ретінде алып тасталынды, бірақ 1988 жылы қайта жанданды.

1927 жылы Ақмола қаласында Наурызды мерекелеу және 1922 жылы Атбасар даңғыл жолында ат жарысын өткізу туралы құнды құжаттар сол дәуір тарихынан сыр шертеді. 1989 жылы Наурыз Целиноград қаласында алғаш рет тойлана бастады, бұл туралы Целиноград қаласының мәдени-ағарту мекемелерінің есептерінен танысуға болады. Наурыз мейрамы – көктемгі жаңарудың, махаббат, құнарлылық пен достық салтанатының символы болып табылады.

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02yeuyN3nwoqJtzC3oLL83szYQ8JwgJLL2dFqf4h3Nco5U7R95FunjA8ENjRYa9zYHl&id=100013403896163

ҚҰТТЫҚТАЙМЫЗ

САРИЕВА РЫСТЫ ХАЛЕСҚЫЗЫ – 75 ЖАС МЕРЕЙТОЙМЕН ҚҰТТЫҚТАЙМЫЗ!

Сариева Рысты Халесқызы 1949 жылы 28 наурызда Орал облысы (қазіргі Батыс Қазақстан облысы), Бөкейорда ауданы, Орда селосында дүниеге келді.

1970 жылы А.С. Пушкин атындағы Орал мемлекеттік педагогикалық институтының физика – математика факультетін тәмамдап, Орал облысы Жәнібек орта мектебіне мамандығы бойынша математика пәнінің мұғалімі болып орналасады. Жас маманның іскерлігі мен белсенділігі байқалып, екі жылдан соң Орал облысы Жәнібек аудандық комсомол комитетінің хатшысы болып сайланады. 1974-1989 ж.ж. Р.Х. Сариева Торғай облысы Халықтық депутаттар кеңесінің Арқалық аудандық атқару комитетінің төрайымы, Қазақстан Коммунистік партиясы Қима аудандық комитетінің бірінші хатшысы қызметтерін атқарды.

1989-1991 ж.ж. Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің идеологиялық бөлімі меңгерушісінің орынбасары (Алматы қаласы), Қазақстан Компартиясы Торғай облыстық комитетінің хатшысы қызметтерін атқарды.

1991 жылы партиялық жүйенің таралуы кезеңінде Қазақстан Республикасы Министрлер кабинеті мен Президент Аппаратының Халыққа білім беру, мәдениет және жастар ісі бөлімінің аға референті, 1992 жылы Қазақстан Республикасы Сыртқы экономикалық байланыс министрлігінің Торғай облыстық сыртқы экономикалық байланыс басқармасының бастығы қызметтерін атқарды.

1993-1997 жылдар аралығында Торғай облысы әкімінің орынбасары қызметін атқарды. 1997 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы бойынша Сариева Р.Х. Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік мұрағатына директор болып тағайындалып, осы уәкілетті органды 2004 жылдың қарашасында қайта ұйымдастырылғанға дейін басқарды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 19 шілдедегі № 692 қаулысымен Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі Ақпарат және мұрағаттар комитетінің «Қазақстан Республикасының Ұлттық мұрағаты» мемлекеттік мекемесі құрылды. Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрінің 2006 жылдың 14 тамызындағы № 71-к бұйрығымен Ұлттық мұрағаттың қызметін қамтамасыз ету және сапалы жаңа даму деңгейіне көшу шарттарын жасау мақсатында жоғары кәсіби біліктілігі ескеріле отырып Сариева Р.Х. «Қазақстан Республикасы Ұлттық мұрағаты» мемлекеттік мекемесінің бас директоры болып тағайындалды. Р.Х. Сариеваның басшылығымен Ұлттық мұрағаттың қалыптасуы мен дамуында ауқымды жұмыстар атқарылды.

Рысты Халесқызы бірнеше кітаптың авторы: оның ішінде мамандарды дайындауда оқу құралы ретінде қолданылып жүрген «Очерки по истории организации архивного дела в Казахстане» (1918-1945); «Делопроизводство и архивное дело» терминологиялық сөздігін; мұрағат ісі саласындағы нормативтік-құқықтық актілер мен ғылыми-әдістемелік құжаттар жинағы (2001-2009 жж.) және мәдениет, тарих пен деректану мәселелері жөнінде 110-нан астам ғылыми басылымдар мен мақалаларды атауға болады. Р.Х. Сариеваның Исландия (2001), Франция (2002), Австрия (2004), Қытай (2005) елдеріндегі бас ассамблея отырыстарына, халықаралық мұрағаттар кеңесінің конференцияларына қатысуы нормативтік-құқықтық, ғылыми-әдістемелік базаларын құру мәселелері бойынша және мұрағат ісі жөнінде мекемені материалдық - техникалық базамен жетілдіру, жаңа ақпараттық технологияны енгізу, халықаралық ұйымдарға Қазақстан Республикасы және оның астанасының жеткен жетістіктері туралы насихаттауы мемлекетіміздің мәртебесін көтеруге үлесін қосты.

Р.Х. Сариеваның «Архивы Казахстана и России: сотрудничество во имя будущего» (2003 жылдың 3-4 қыркүйегі, Ресей), «Интеграция документов Коммунистической партий в состав Национального архивного фонда Республики Казахстан» (2004 жылдың 24 тамызы, Австрия) және басқа да баяндамалары шетел әріптестерінің ынтымақтастықты дамытуға қызығушылық танытуына, шетел мемлекеттерінде отандық тарих пен мәдениетіне қатысты раритеттік басылымдар мен мұрағаттық құжаттардың көшірмесін іздеу мен иемденуінде ресми қатынастың қалыптасуына әсер етті. Сонымен қатар Армения, Мысыр, Өзбекстан, Қытай, Монғолия, Польша, Ресей, Түрік елдерімен мұрағат ісі саласындағы ынтымақтастық туралы келісімшарттарына қол қою жұмыстарын ұйымдастырды.

2001-2008 ж.ж. Рысты Халесқызы екі мәрте Халықаралық мұрағаттар кеңесінің Еуразиялық аймақтық бөлімінің төрағасының орынбасары болып сайланды. Сондай-ақ жоғарыда аталған халықаралық ұйымның Қазақстанда өткізілетін кезекті форумдарын ұйымдастыру және «Правовые проблемы архивного дела Евразийском регионе» (2002 жылдың 26-27 қыркүйегі, Астана), «Электронный документооборот и архивы» (2008 жылдың 6-7 қарашасы, Астана) халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларды өткізудің ұйымдастыру комитетінің төрайымы болды. Соның нәтижесінде еліміздің астанасында қабылданған құжаттар еуразиялық ұғымның қалыптасуына, әріптестіктің нығаюына, ТМД елдерінің қатысушы мұрағат қызметтері арасында тиімді ынтымақтастықтың қалыптасуының сенімді негізіне айналды.

Белсенді еңбегі үшін «Тың және тыңайған жерлерді игергені үшін» медалі (1984 ж.), «Астана» (1998 ж.) және «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 10 жыл» (2001 ж.) мерекелік медальдары, «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері» құрметті атағы (2003 ж.), Қазақстан Ре-

спубликасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің Құрмет грамотасы (2005 ж.), «Қазақстан Республикасының тәуелсіздігіне 20 жыл» (2011 ж.) мерекелік медалі, «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 30 жыл» (2021 ж.) мерекелік медалі, «Архив саласының үздігі» төсбелгісі және «Құрмет» орденімен марапатталды.

Құрметті, **Рысты Халесқызы**, Астана қаласының мемлекеттік архиві және «Архив хабаршысы» ғылыми-көпшілік, ақпараттық-әдістемелік журналының редакциясы Сізді 75 жас мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтайды!

Құттықтауымызды 1999 жылы 28 наурызда ҚР ОМА жеке қорлар бөлімінің Сізге арнаған өлеңімен жалғастырамыз:

Арман қуған Ақ Жайықтың бір қызы,
Наурыз-көктем гүлі ғой ол қырмызы.
Ел сүйсінді ол самғаған биікке,
Самаладай сайрап жатыр қырда ізі.

Тағдыр солай елден ерек сый берді,
Әкім болып ел билеуді игерді.
Енді міне сақтап халық мұрасын,
Аманат қып сан ғасырға үйренді.

Бастап тастай салған емес бір істі
Талай іске хас батырдай кірісті.
Қабылдатты мұрағат жайлы тұңғыш Заң
Затына сай аты оның – Рысты!

Көкке шарлап қазақ қызы ұғымы,
Биік болсын қайраткерлік тұғыры,
Отбасында шаттық шалқып әрқашан
Тілегіміз – ұзақ болсын ғұмыры!

ЖҮСІПОВ ЕРМЕК ҚОЖАЙҰЛЫ – 75 ЖАС МЕРЕЙТОЙМЕН
ҚҰТТЫҚТАЙМЫЗ!

Жүсіпов Ермек Қожайұлы 1949 жылы 28 ақпанда Солтүстік Қазақстан облысы Совет ауданы (қазіргі Аққайың ауданы) Степное ауылында дүниеге келген.

1967-1973 жж. С.М. Киров атындағы ҚазМУ-дің (қазіргі Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ) тарих факультетін бітірген.

1981-1982 жж. «Архивтану» мамандығы бойынша Мәскеу тарихи-архив институтының бір жылдық білімін жетілдіру курсына оқыған.

Ермек Қожаұлы 1969 жылдан бастап архив саласындағы еңбек жолын Алматы облысының мемлекеттік архивінде кіші ғылыми қызметкер болып бастады. 1973-1974 жж. Совет армиясының қатарында болады.

1975 жылы Алматы облысының мемлекеттік архивіне жұмыс орнына қайта оралып, 1977 жылдан Қазақ КСР-нің Министрлер кеңесі жанындағы Бас архив басқармасында аға инспектор болып жұмысын жалғастырады.

1982-1994 жылдары Алматы политехникалық техникумда іс жүргізуді ұйымдастыру пәнінен сабақ береді.

1994 жылдың мамырынан Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинеті жанындағы Архивтер мен құжаттама Бас басқармасының бас инспектор-архивші, ұйымдастыру-талдау жұмысы бөлімінің бастығы қызметтерін атқарады.

Сонымен қатар, осы кезеңде Абылайхан атындағы Қазақ мемлекеттік әлем тілдері университетінде Құжаттану және құжаттаманы басқару пәні бойынша ұстаздық қызметпен ұштастырады.

1997 жылы Қазақстан Республикасы үкіметінің жанындағы Ақпаратты қорғау жөніндегі мемлекеттік техникалық комиссияның Ақпаратты қорғау қызметінің бас мамны болып қызмет атқарады.

1997-2000 жылдары Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архивінде бас маман, үйлестіру-әдістемелік бөлімнің бастығы, 2000-2004 жылдары Қазақстан Республикасы Мәдениет министрлігінің Мұрағаттар мен құжаттаманы басқару жөніндегі комитетінің Архив ісін ұйымдастыру, үйлестіру және әдістемесі бөлімінің бастығы болып қызмет атқарады.

2004-2012 жылдары Қазақстан Республикасы Мәдениет министрлігінің Ақпарат және архивтер комитетінің Архивтер мен құжаттаманы басқармасының бастығы, 2012-2014 жылдары Қазақстан Республикасы Ұлттық архивінің Бас директорының орынбасары қызметтерін абыроймен атқарды.

Ермек Қожайұлы архив ісі саласындағы адал, ұзақ еңбегі үшін «Құрмет» орденімен, «Ерен еңбегі үшін» және бірқатар мерейтойлық медальдармен, «Мәдениет қайраткері», «Архив саласының үздігі» белгілерімен және Министрлік пен Комитеттің алғыс хаттарымен және грамоталарымен марапатталған.

Қазақстан Республикасының «Ұлттық архив қоры және архивтер туралы» Заңын, архив ісі саласындағы нормативтік және әдістемелік құжаттарды, Мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдарда құжаттау және құжаттаманы басқарудың үлгілік қағидаларын, басқа да нормативтік-құқықтық актілерді, архив ісі мен құжаттаманы басқару саласындағы әдістемелік құралдарды негізгі әзірлеушілердің бірі.

Ермек Қожайұлы архив ісі саласында көп жылдар өнегелі еңбек етіп, тыңдырымды істер атқарған, осы бір маңызды саланың қыр-сырын жастарға үйретуден жалықпаған, еліміздің ең ірі архивтерінде жауапты басшылық қызмет атқарып, Астана архивінің қалыптасуына да өз үлесін қосқан тәжірибелі маман.

Ермек Қожайұлын архив қызметкерлері өз ісіне берілгендігі мен кәсіби шеберлігі, қарапайым мінезі, әділдігі мен адамгершілігі үшін құрмет тұтып сыйлайды.

Құрметті **Ермек Қожайұлы**, денсаулығыңыз мықты, отбасыңыз аман, жүзіңіз жарқын, ғұмырыңыз ұзақ та мағыналы болсын!

Әрқашан мерейіңіз үстем, мәртебеңіз биік болсын!

Архив ісінің үздігі Ғазиза Тұрмағанбетқызы Исахан еліміздің архив ісі саласында 1989 жылдан бері қызмет етіп келеді, Орталық мемлекеттік архивте архивші, 1 дәрежелі археограф, аға палеограф, бөлім меңгерушісі, Қазақстан Республикасының архив ісі саласындағы уәкілетті органда бас сарапшы, бөлім бастығы, Архив ісі және құжаттама басқармасының басшысы, 2014-2018 жылдары Қазақ Ұлттық өнер университетінде Ақпараттық кітапхана қызметінің басшысы, 2019 жылдан бастап Астана қаласының мемлекеттік архивінде Ғылыми-зерттеу және ақпараттық-түсіндіру жұмысы қызметінің басшысы қызметін атқарып келеді.

Ол 1987 жылы қазіргі Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің филология факультетінің араб тілі бөлімін бітірген. 2007 ж. ВНИИДАД, 2007, 2013 жж. Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының қайта даярлау курстарын бітірген.

Ғ.Т. Исахан «Ұлттық архив қоры және архивтер туралы» Қазақстан Республикасының Заңын, архив ісі саласындағы нормативтік және әдістемелік құжаттарды, архив ісі саласындағы бағдарламаларды ана тілінде сөйлеткен, жекелеген құжаттарды әзірлеуге қатысқан тәжірибелі маман. Шетелдер мен архив ісі саласындағы ынтымақтастық туралы келісімдерді әзірлеуге, іске асыруға зор үлес қосты. Армения, Египет, Өзбекстан, Польша, Ресей, Түркия, Франция мемлекеттерінің архивтері мен ғылыми мекемелерінен Қазақстан тарихына қатысты құнды құжаттардың көшірмелерін Ұлттық архив қорына тапсырылуына, АҚШ, Башқұртстан, Вен-

грия, Қытай, Татарстан, Ұлыбритания, Финляндия архивтері мен ғылыми мекемелерінен, кітапханаларынан құнды деректердің іздестірілуіне белсене араласты.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің тапсырмасымен Франциядағы Мұстафа Шоқай архивінің оралуына, кейіннен Польша, Ресей, Түркия мемлекеттерінің архивтері мен жеке коллекционерлерінен М. Шоқайға қатысты құнды құжаттардың, Ұлыбританиялық шетелдік коллекционерден «Яш Түркістан» журналының түпнұсқаларының, Мысырдан шығыстанушы ғалым Насролла ат-Таразидің жеке архивінің Ұлттық архив қорына тапсырылуына қомақты үлес қосты.

Ақжан әл-Машани, Қасым Қайсенов, Зейнолла Қабдолов, Өзбекәлі Жәнібеков, Асанбай Асқаров, Санжар Жандосов, Әзілхан Нұршайықов, Олжас Сүлейменов, Тұрсынбек Кәкішев, Бибігүл Төлегенова және т.б. еліміздің белгілі тұлғаларының жеке құжаттарының Орталық мемлекеттік архив қорына алынуына араласып, Ұлттық архив қорын байытуға қалтқысыз қызмет етіп келеді.

Махамбеттің 200 жылдығы, А. Байтұрсыновтың 125 жылдығы, Ж. Жабаяевтың 150 жылдығы, М. Әуезовтың 100 жылдығы, С. Мұқановтың 100 жылдығына арналған, «Отанына оралған жәдігерлер», «Қазақстандағы ашаршылық 1931-1933: фактілер мен құжаттар», «Архив – Ұлттың тарихи жады» және т.б. республикалық архив құжаттары көрмелерінің ұйымдастырушысы.

«Ұлттық архив қоры және архивтер туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 15 жылдығына орай 2013 ж. елімізде тұңғыш ұйымдастырылған мұрағат ісі саласындағы жас мұрағатшылардың республикалық байқауының, мұрағат ісі және құжаттану саласында әдістемелік конкурстың ұйымдастырушысы.

2002, 2014 жылдары мемлекеттік тапсырыспен шыққан «Іс жүргізу және мұрағат ісі» қазақша-орысша, орысша-қазақша терминологиялық сөздіктің авторларының бірі. «Языковая политика в Казахстане» (1997), «Әуезов және архив» (1997), 2 томдық «Мұстафа Шоқайдың эпистолярлық мұрасы» (2006), «М. Шоқай. Туркестан – наша общая колыбель» (2011), Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарындағы қазақстандықтардың ерлігі – архив құжаттарында» (2023) құжаттар жинақтарының, «Шаһар шежіресі» (2023) фотоальбомының жауапты құрастырушысы, «Елорда – тәуелсіздік символы» (2021) ғылыми-көпшілік басылымының авторларының бірі, «Қазақстан тарихы шетел мұрағаттарында» көптомдық ақпараттық анықтамалығының шығарылуына бастамашы болды. «Насильственная коллективизация и голод в Казахстане в 1931-1933 гг.», «Трагедия казахского аула 1928-1934», 1 том (2013), 2 том (2018), халықаралық 3-томдық «Голод в СССР. 1929-1934 гг.», «Арабографические источники по истории Казахстана» (2013), «В эмиграции: Эпистолярное наследие Мустафы Шокая, 1919-1941» (2021), «Ақмола өңірі – архив құжаттарында. XX ғ. 20-40 жж.» құжаттар жинағын құрастыруға, Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия материалдарының II, IV, XXIII томдарын, «Ақмола өңіріндегі саяси қуғын-сүргіннің құрбандары», «Ақмола өңірі: тарихи жады» құжаттар жинақтарын әзірлеуге үлкен үлес қосты.

«ҚАЗАҚСТАН. ӨНЕР. ТҰЛҒА» сериясымен шыққан қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде жарық көрген «МЫРЗАТАЙ ЖОЛДАСБЕКОВ» (2017), «АЙМАН МҰСАҚОЖАЕВА» (2018), «ӘКІМ ТАРАЗИ» (2019) биобиблиографиялық көрсеткіштер жобасының авторы, әрі жауапты редакторы.

Архив ісінің жағдайы және архив деректері бойынша мақалалары республикалық, қалалық баспасөз беттерінде, ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинақтарында жарияланып тұрады. Астана қаласының тарихына байланысты архив деректерін тұрақты түрде баспасөз құралдарында жариялап келеді.

Ақпараттық, ғылыми-тәжірибелік «Қазақстан мұрағаттары» журналын 2005-2007 жж. алғашқы сандарын әзірлеуші, редакция мүшесі, 2012-2014 жж. редакциялық кеңес мүшесі, ай

сайын шығатын мамандандырылған «Іс қағаздарын жүргізу» (Делопроизводство в Казахстане) журналының 2012-2017 жж. редакциялық кеңес мүшесі, архив ісі жөніндегі сарапшысы; «Құжат айналымы мәселелері» (Вопросы документооборота) журналының 2012-2014 жж. редакциялық кеңес мүшесі.

2021 жылдан бастап Астана қаласының мемлекеттік архиві мен Қазақстан тарихшыларының Ұлттық конгресімен бірлескен «Архив хабаршысы» ғылыми-көпшілік, ақпараттық-әдістемелік журналының жауапты редакторы.

Астана қаласындағы ғылыми мекемелермен қарым-қатынас орнатып, Ғылыми-әдістемелік кеңес жұмысын, семинар, онлайн вебинар, дөңгелек үстелдер ұйымдастырды, жас мамандар, тарихшы студенттермен тәжірибесімен бөлісіп отырады. Қазақстан тарихшыларының ұлттық конгресінің, 2021-2023 жж. Астана қаласы бойынша саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау мәселелері жөніндегі өңірлік комиссияның мүшесі, топ жетекшісі.

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің «Мәдениет қайраткері» (2003) медалімен, «10 жыл Астана» (2008), «Мұстафа Шоқай – 125 жыл» (2015), «Қазақ Ұлттық Өнер университетіне – 20 жыл» (2018), «Жалағаш ауданына – 80 жыл» (2019), Солтүстік Қазақстан мемлекеттік архивіне 100 жыл (2023) мерекелік медалдарымен, «Архив ісінің үздігі» (2021) төсбелгісімен, Іскер әйелдерге арналған «Ай сырға» (2023) құрмет белгісімен, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік хатшысы, Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия төрағасының, Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрінің, Мұрағаттар мен құжаттаманы басқару жөніндегі комитет, Ақпарат және мұрағат комитеті, Қазақ Ұлттық өнер университеті, Ілияс Жансүгіров атындағы қоғамдық қор, Астана қаласы әкімінің және т.б. мекемелер мен ұйымдардың алғыс хаттарымен, мақтау қағаздарымен бірнеше мәрте марапатталған, Қазақстан тарихшыларының ұлттық конгресінің мүшесі.

Ғазиза Исахан белгілі тележурналист, Қазақстан Журналистер академиясының «Алтын жұлдыз» сыйлығының, Қазақстан Республикасы Президенті бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы сыйлығының иегері Бейбіт Құсанбектің жары. Оның артында қалған мұрасын насихаттаушы. Жұбайынан қалған мәдени-әдеби мұрасын балаларымен жинақтап, «Өлең-өзім» (2007), «Ғұмырдария» (2008), «Ел ағалары» (2009), «Бір сәт және бүкіл ғұмыр» (2012), «Өмір-өзен» (2017), «Өтер айлар – талай ақпан, тамыздар» (2022) кітаптарын жарыққа шығарды.

Құрметті Ғазиза Тұрмағанбетқызы, Сізді асқаралы 60 жасқа толуыңызбен шын жүректен құттықтаймыз.

Архивтің елеусіз бейнетке толы еңбегін елге таныту, архив құжаттарын кеңінен насихаттау, жариялау, еліміздің тарихына байланысты шетел деректерін іздестіру, елорда тарихының жылнамасын қалыптастыру бағытындағы адал еңбегіңізге алғыс айтамыз.

Құрметті Ғазиза Тұрмағанбетқызы, Сізге алдағы уақытта да қажыр-қайрат, мықты денсаулық, зор бақыт, жұмысыңызда жаңа табыстар тілейміз!

Құрметті әріптестер!

Астана қаласының мемлекеттік архиві Қазақстан тарихшыларының Ұлттық конгресімен бірге «Архив habarşysy» ғылыми-көпшілік, ақпараттық- әдістемелік журналын 2021 жылдан бастап тоқсан сайын шығарады.

Журналда тарих методологиясы, тарихнама және деректану, архив ісінің тарихы мен тәжірибесі, іс жүргізу, өлкетану, тұлғатану мәселелері бойынша ғылыми мақалалар, архив деректері, сонымен қатар, танымдық, ағартушылық, ақпараттық бағыттағы шолулар, мақалалар мен пікірлер жарияланады.

Редакция қолжазбалаларды электронды форматта қабылдайды. Иллюстрациялар (суреттер, кестелер, графиктер, диаграммалар және т.б.) мәтінге жазылған жеріне қойылады. Мақала мәтіні ГТАХР-нан басталуы керек (Ғылыми-техникалық ақпараттық халықаралық рубрикаторы мына сілтеме арқылы анықталады <http://grnti.ru/>)

Автор/авторлар туралы ақпарат (әр жолы жаңа жолдан):

- Автордың/авторлардың аты, әкесінің аты, тегі
- Ұйым атауы, қаласы, елі
- E-mail

Мақаланың тақырыбы 10 сөзден аспауы керек:

- қалың қаріп
- бас әріптермен, ортасынан

Аннотация (200-300 сөз). Аннотация мәтінінде абзац, дәйексөздер, аббревиатура болмауы керек. Аннотацияда көлемді формула, мақала тақырыбын қайталау, жұмыс мәтіні мен әдебиеттер тізіміне сілтеме болмауы тиіс. Мақаланың ерекшеліктері мен құрылымын сақтай отырып, қысқаша мазмұны беріледі. Фрагменттерді курсивпен жазуға, астын сызуға және т.б. болмайды.

Кілт сөздер (10-12 сөз)

Кілт сөздер 12 сөзден аспайтын жеке сөздерден де, сөз тіркестерінен де тұруы мүмкін. Оларды курсивпен немесе қалың қаріппен жазуға болмайды.

Мақаланың құрылымы:

- Кіріспе
- Әдістер мен әдістеме
- Талқылау
- Нәтижесі (мақаланың негізгі бөлігі)
- Қорытынды
- алғыс (егер жұмыс грант бойынша дайындалған болса немесе осы мақаланың шығуына үлес қосқан, бірақ оның авторлары болып табылмайтын әріптестердің еңбегін көрсету қажет болса қосуға болады);
- әдебиет – референс. Әдебиеттер тізімінде соңғы бес жылда жарияланған мақалалар қамтылуы керек.

Қолжазбалар электронды форматта қабылданады. Иллюстрациялар (суреттер, кестелер, график, диаграмма және т.б.) мәтіннің ішінде орналастырылады.

Мәтін Times New Roman қарпімен теріледі, қаріп өлшемі – 14 кегль, жоларалық интервал – бір, жиектері (барлығы) – 2 см, абзац шегінісі – 1 см, мақалалар мен архив құжаттарының мәтіндерінің стандартты көлемі 50 000 таңбаға дейін (метадеректер мен әдебиеттер тізімін

есепке алмағанда 14-16 бет), ақпараттық материалдар, оның ішінде шолулар мен сыни пікірлер – 1000-3000 сөз.

Дереккөздерге сілтемелер дәйексөзден кейін тік жақшада дәйексөз көзінің реттік нөмірін және бетті көрсете отырып беріледі, мысалы [1, л. 25].

Әдебиеттер тізімі мақала мәтінінен кейін орналастырылады. Ресурстың электрондық мекенжайын ғана көрсетуге рұқсат етіледі. Мысалы: URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>

Электронды кітаптарға, журналдарға, газеттерге және т.б. сілтемелер дәл осылай ресімделеді.

Кестелер мен графикалық ақпаратқа қойылатын талаптар

Егер ғылыми мақалаға кестелер мен графикалық ақпараттар (сызбалар, суреттер, фотосуреттер) қоса берілсе, онда олар электронды журналдың талаптарына сәйкес ресімделуі керек.

Кестелер тікелей мақала мәтініне енгізіліп, нөмірленуі және мақала мәтінінде оларға сілтеме болуы керек. Суреттер, графикалар стандартты форматтардың бірінде ұсынылуы керек: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Нүктелік суреттерді 600 dpi тұнықтықпен орындау қажет. Суреттерде барлық бөлшектер анық көрсетілуі керек.

Әдебиеттер тізімі

Мақала мәтінінде тек сілтеме жасалған дереккөздер (дәйексөздер ретімен немесе ағылшын алфавиті бойынша нөмірленген) ғана болуы керек. Нәтижелері дәлелдемеге пайдаланылған, бірақ жарияланбаған жұмыстарға сілтемелер жіберілмейді. Қолжазбаларды жариялау үшін авторлардан ақы алынбайды.

Әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтерді (мақала атауы, автордың (авторлардың) аты-жөні, ұйымның толық атауы, қаласы, елі, автор(лар)дың электрондық пошталары), сонымен қатар, аннотация мен кілт сөздерді орыс және ағылшын тілдерінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілдерінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілдерінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылса) көрсету қажет.

Содан кейін библиографияның ағылшын және транслитерацияланған бөліктерінің тіркесімі беріледі. Транслитерация <http://translit-online.ru/> онлайн платформасы арқылы жүзеге асырылады.

Бұл онлайн платформа қазақ әліпбиінің нақты әріптерін транслитерацияламайды. Авторлар бұл жерде қазақша мәтінді транслитерациядан кейін келесі ережелерге сәйкес түзетулер енгізуі керек:

ә г ң ө ү Ұ қ і

а г н о у Ү к я

Егер дереккөздің ресми аудармасы болса және ағылшын тілінде жарияланған болса онда әдебиеттер тізімінің ағылшын және транслитерацияланған бөлігінің тіркесімінде ағылшын тіліндегі ресми аудармасын көрсету қажет.

Мақала қолжазбалары қайтарылмайды және оған пікір білдірілмейді. Мақаланың мазмұнына автор жауап береді.

Редакцияның мекен-жайы: «Астана қаласының Мемлекеттік архиві» ММ, Қазақстан, 010000, Астана қ., М.Әуезов көш., 3, Телефон: 8-7172-280723 (134); E-mail: info@gosarhiv.kz немесе s.bayakhmetov@gosarhiv.kz

Уважаемые коллеги!

Государственный архив города Астана с Национальным конгрессом историков Казахстана с 2021 ежеквартально выпускает научно-популярный и информационно-методический журнал «Arhiv habarşysy».

В журнале публикуются научные статьи, исследование, архивные документы по вопросам методологии истории, историографии и источниковедения, истории и практики архивного дела, делопроизводства, краеведения, персонализма, а также обзоры, сообщения познавательного, просветительского и информационного характера.

Редакция принимает рукописи в электронном формате. Иллюстрации (рисунки, таблицы, графики, диаграммы и т.д.) помещаются внутри текста. Текст статьи должен начинаться с МРНТИ (Международный рубрикатор научно-технической информации; определяется по ссылке <http://grnti.ru/>)

Информация об авторе/авторах (каждый раз с новой строки):

- Имя, отчество, фамилия автора/авторов
- Название организации, город, страна
- E-mail

Название статьи не должно содержать более 10 слов:

- шрифт полужирный
- расположение по центру страницы

Аннотация (200-300 слов). Текст аннотации не должен быть абзацев, цитирование, аббревиатур. Аннотация не содержит громоздких формул, не повторяет название статьи, не содержит ссылок на текст работы и список литературы. Аннотация дает краткое изложение статьи, отражая ее особенности и сохранения структуру статьи. Не допускается выделение фрагментов курсивом, подчеркиванием и т. д.

Ключевые слова (10-12 слов)

Ключевые слова могут состоять как из отдельных слов, так и из фраз, не более 12 слов. Их нельзя писать курсивом или жирным шрифтом.

Структура статьи:

- Введение
- Методы и методология
- Обсуждение
- Результат (основная часть статьи)
- Заключение
- благодарность (если работа подготовлена по гранту или по данной статье труда коллег, которые внесли свой вклад в создание, но не являются его авторами можно добавить, если нужно показать);
- литература – референс. **Список литературы должен включать статьи, опубликованные за последние пять лет.**

Редакция принимает рукописи в электронном формате. Иллюстрации (рисунки, таблицы, графики, диаграммы и т. д.) помещаются внутри текста.

Текст набирается шрифтом Times New Roman, размер шрифта - 14 кеглей, межстрочный интервал-одинарный, поля (всего) - 2 см, отступ абзаца-1 см, стандартный объем текстов статей и архивных документов до 50 000 знаков с пробелами (14-16 страниц без учета метаданных и списка литературы), информационные материалы, в том числе обзоры и критические комментарии-1000-3000 слов.

Ссылки на использованные источники приводятся после цитаты в квадратных скобках с указанием порядкового номера источника цитаты и страницы, например [1, л. 25].

Список литературы размещается после текста статьи. Допускается указание только электронного адреса ресурса. Пример: URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>

Аналогично оформляются ссылки на электронные книги, журналы, газеты и т. д.

Требования к таблицам и графической информации

Если к научной статье прилагаются таблицы и графическая информация (чертежи, рисунки, фотографии), то они должны быть оформлены в соответствии с требованиями электронного журнала.

Таблицы должны быть включены непосредственно в текст статьи, должны быть пронумерованы и сопровождаться ссылкой на них в тексте статьи. Рисунки, графики должны быть представлены в одном из стандартных форматов: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Точечные рисунки следует выполнить с разрешением 600 dpi. На чертежах должны быть четко представлены все детали.

Список литературы

Ссылка должно содержать только те источники (пронумерованные в порядке цитирования или в английском алфавитном порядке), на которые есть ссылки в тексте статьи. Ссылки на неопубликованные работы, результаты которых используются в доказательствах, не принимаются. Авторам рекомендуется исключить ссылки на страницы и следовать следующему шаблону: номер главы, номер абзаца и т.д.

После списка литературы необходимо указать библиографические сведения (наименование статьи, Ф. И. О. автора (авторов), полное наименование организации, город, страну, адрес электронной почты автора(ов)), а также аннотацию и ключевые слова на русском и английском языках (если статья написана на казахском языке), казахском и английском языках (если статья написана на казахском языке если статья написана на русском языке), на русском и казахском языках (если статья написана на английском языке).

Затем преоставляется комбинация английской и транслитерированной частей списка литературы. Транслитерация осуществляется с использованием онлайн-платформы <http://translit-online.ru/>. Эта онлайн-платформа не транслитерирует специфические буквы казахского алфавита. Авторам следует внести здесь исправления после транслитерации казахского текста в соответствии со следующими правилами:

ә ғ ң ө ү Ұ қ і

а ғ н о у Ү к я

Если источник имеет официальный перевод и опубликован на английском языке, официальный перевод на английский язык должен быть указан в сочетании английской и транслитерированной частей ссылок.

Плата за публикацию рукописей не взимается с авторов. Рукописи статьи не возвращаются и не комментируются. За содержание статьи отвечает автор.

Адрес редакции: ГУ «Государственный архив города Астана», Казахстан, 010000, г. Астана, ул. Ауэзова, 3, Телефон: 8-7172-280723 (134); E-mail: info@gosarhiv.kz или s.bayakhmetov@gosarhiv.kz

Dear colleagues!

The State Archive of the city of Astana with the Kazakhstan National historians' congress begins to publish a popular scientific and information-methodical journal «Bulletin of the Archive. Astana».

The journal publishes scientific articles, archival data on the methodology of history, historiography and source studies, the history and practice of archival affairs, local history, personalism, as well as reviews and comments of cognitive, educational and informational orientation.

The editorial board accepts manuscripts in electronic format. Illustrations (figures, tables, graphs, diagrams, etc.) are placed inside the text. The text of the article should begin with IRSTI (International rubricator of scientific and technical information; determined by the link <http://grnti.ru/>)

Information about the author / authors (each time on a new line):

- Name, patronymic, surname of the author/authors
- Organization name, city, country
- E-mail

The title of the article should not contain more than 10 words:

- font bold
- location in the center of the page

Abstract (200-300 words). The text of the abstract should not contain paragraphs, citations, abbreviations. The abstract does not contain cumbersome formulas, does not repeat the title of the article, contains links to the text of the work and the list of references. The abstract gives a brief summary of the article, reflecting its features and maintaining the structure of the article. Selection of fragments in italics, underlining, etc. is not allowed.

Keywords (10-12 words)

Key words can consist of both individual words and phrases, in any case not exceeding 12 words. They cannot be italicized or bold.

Article structure:

- Introduction;
- Methods and methodology
- Discussion
- Results (main part of the article)
- Conclusion
- gratitude (this section is included if the work was prepared under a grant or there is a need to acknowledge colleagues who contributed to the appearance of this article, but are not its co-authors);
- literature - reference. References should include articles published in the last five years.

The editors accept manuscripts in electronic format. Illustrations (figures, tables, graphs, charts, etc.) are placed inside the text.

The text is typed in Times New Roman, font size is 14 pt, line spacing is single, margins (total) are 2 cm, paragraph indentation is 1 cm, the standard volume of articles and texts of archival documents is up to 50,000 characters with spaces (14-16 pages without taking into account metadata and list of references); information materials, including reviews and reviews - 1000-3000 words.

References to the sources used are given after the quote in square brackets, indicating the ordinal number of the source of the quote and the page, for example [1, l. 25].

The list of references is placed after the text of the article. Only the e-mail address of the resource is allowed. Example: URL:<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377> Accessed:

Links to e-books, magazines, newspapers, etc. are formatted in the same way.

Requirements for tables and graphic information

If a scientific article is accompanied by tables and graphic information (diagrams, figures, photographs), then they must also be formatted in accordance with the requirements of the electronic journal.

Tables should be included directly in the text of the article, should be numbered and accompanied by a link to them in the text of the article. Figures, graphics must be submitted in one of the standard formats: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Bitmaps should be done at 600 dpi. The drawings must clearly show all the details.

Bibliography

The reference should contain only those sources (numbered in citation order or in English alphabetical order) that are referenced in the text of the article. References to unpublished works whose results are used in proofs are not accepted. Authors are advised to exclude page references and follow the following pattern: chapter number, paragraph number, etc. Otherwise, incorrect references may occur when preparing the English version of the article.

After the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data (title of the article, full name of the author (authors), full name of the organization, city, country, e-mail address of the author (s), as well as annotations and keywords) in Russian and English (if the article is written in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is written in Russian), in Russian and Kazakh (if the article is written in English).

Then a combination of the English and transliterated parts of the bibliography is provided. Transliteration is carried out using the online platform <http://translit-online.ru/>. This online platform does not transliterate specific letters of the Kazakh alphabet. Authors should make corrections here after transliterating the Kazakh text in accordance with the following rules:

ә з ң ө ұ Ү ҕ і
а з н о ы Ү к я

If the source has an official translation and has been published in English, the official English translation must be given in a combination of the English and transliterated parts of the references.

The authors are not charged for the publication of the manuscripts.

The manuscripts of the article are not returned and are not commented on. The author is responsible for the content of the article.

Editorial office address: *State Archive of the city of Astana, Kazakhstan, 010000, Astana, st. Auezova, 3, Phone: 8-7172-280723 (134); E-mail: info@gosarhiv.kz or s.bayakhmetov@gosarhiv.kz*

Журнал Қазақстан Республикасының
Ақпарат және Қоғамдық даму министрлігінің
Ақпарат комитетінде тіркелген
тіркеу № KZ04VPY00027990

Біздің мекен-жайымыз:
010000, Астана қаласы, Сарыарқа ауданы,
М. Әуезов көшесі, 3-үй
тел/факс: +7 (7172) 28-07-26 (қос. 119, 134)
e-mail: info@gosarhiv.kz

ЕЛОРДА ТАРИХЫНАН

2021 жылы Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасы бойынша Астана қаласында әйгілі ғалым Қаныш Сәтбаевтың 122 жылдығына арнап ескерткіш орнатылды. Ескерткіш Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың қоғам өркендеуі үшін өзін толығымен адамдарға берген ғалым мен адамның ең жақсы қасиеттерін бейнелеген негізгі жетістіктерін ашады.

Оның авторы – белгілі мүсінші Асқар Нартов. Ескерткіш елордадағы Қаныш Сәтбаев пен Қажымұқан Мұңайтпасов көшелерінің қиылысында орнатылды. Ескерткіш қоладан құйылған. Тұғыр тасы граниттен жасалған, биіктігі – 5,8 м, салмағы – 3,6 тонна.

Биыл Қазақстан көрнекті геолог-ғалым, қоғам және мемлекет қайраткері Қаныш Сәтбаевтың 125 жылдық мерейтойын атап өтеді.

